

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

Державний заклад

**«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»**

На правах рукопису

Дем'янова Надія Олександрівна

УДК 811[161.2:133.1]:316.346.2

**ЛІНГВІСТИЧНА СТРУКТУРА ТА ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ
ЗВЕРТАНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ І ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВАХ**

Спеціальність 10.02.15 – загальне мовознавство

**Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук**

Науковий керівник

Корольова Тетяна Михайлівна

Доктор філологічних наук, професор

Одеса – 2012

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	8
ВСТУП.....	9
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВЕРТАННЯ З УРАХУВАННЯМ ҐЕНДЕРНИХ ОЗНАК МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ.....	15
1.1. Історико-лінгвістичний аспект дослідження звертань.....	15
1.2. Віддзеркалення онтологічних властивостей звертань в художньому тексті.....	23
1.3. Категорія «ґендер» та її відображення в українському та французькому художньому дискурсі	26
1.4. Мовна особистість у художньому тексті.....	39
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	47
РОЗДІЛ 2. ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНА ПРИРОДА ЗВЕРТАННЯ.....	50
2.1. Функції звертань.....	52
2.1.1. Класифікація функцій звертань.....	52
2.1.2. Вокативна функція.....	56
2.1.2.1. Номінативна функція.....	56
2.1.2.2. Дейктична функція.....	57
2.1.2.3. Власно-вокативна функція.....	59
2.1.3. Фатична функція.....	60
2.1.4. Статусно-регулятивна функція.....	61
2.1.5. Модальна функція.....	66
2.1.5.1. Суб'єктивно-особистісна модальність.....	68
2.1.5.2. Міжособистісна модальність.....	71
2.1.5.2.1. Деонтична модальність.....	72

2.1.5.2.2. Алетична модальність.....	73
2.1.5.2.3. Епістемічна модальність.....	74
2.1.5.2.4. Аксиологічна модальність.....	77
2.2. Семантика звертань.....	78
2.2.1. Семантичне поле звертань.....	81
2.2.2. Імена власні в складі звертань.....	85
2.2.2.1. Ім'я.....	85
2.2.2.2. По батькові.....	86
2.2.2.3. Прізвище.....	86
2.2.2.4. Прізвисько.....	87
2.2.3. Статусно-рольові звертання.....	88
2.2.3.1. Номінація співрозмовника за його соціальним статусом...90	
2.2.3.2. Номінація співрозмовника за його професійним станом...94	
2.2.3.3. Номінація співрозмовника за його родинними зв'язками з мовцем.....	96
2.2.4. Експресивно-емоційні звертання.....	98
2.2.4.1. Загальна характеристика.....	98
2.2.4.2. Позитивна оцінка.....	99
2.2.4.3. Негативна оцінка.....	100
2.2.5. Периферійна зона семантичного поля звертань.....	102
2.3. Співвіднесенність компонентів функціонального і семантичного полів звертання	104
2.3.1. Поліфункціональність звертань.....	104
2.3.2. Полісемантичність звертань.....	107
2.3.3. Взаємодія функціонального і семантичного	

полів звертання.....	108
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	110
РОЗДІЛ 3. ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ЗВЕРТАНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВАХ.....	114
3.1. Загальна характеристика.....	114
3.2. Морфологічна структура звертань.....	114
3.2.1. Компонентний склад звертань.....	114
3.2.2. Морфологічна характеристика однокомпонентних звертань...115	
3.2.2.1. Частиномовна приналежність звертань.....	115
3.2.2.2. Вживання кличної форми іменників в звертаннях.....	116
3.2.2.3. Вживання артикля в звертаннях.....	117
3.2.2.4. Вживання оцінних суфіксів.....	118
3.2.2.5. Вживання форм чоловічого роду при зверненні до жінок..	121
3.2.3. Морфологічна характеристика поширених звертань.....	122
3.2.3.1. Морфологічна характеристика опорного елемента поширеного звертання.....	122
3.2.3.1.1. Моделі звертань з іменами власними в ролі опорного елемента поширеного звертання.....	123
3.2.3.1.2. Моделі звертань з іменами загальними в ролі опорного елемента поширеного звертання.....	125
3.2.3.1.3. Моделі звертань з субстантивованим прикметником в ролі опорного елемента поширеного звертання.....	126
3.2.3.2. Морфологічна характеристика поширюючих елементів багатокомпонентного звертання.....	127
3.2.3.2.1. Моделі з препозитивним прикметником у ролі розповсюджуючого елемента багатокомпонентного	

звертання.....	127
3.2.3.2.2. Моделі з присвійним займенником у ролі розповсюджуючого елемента багатокomпонентного звертання.....	128
3.2.3.2.3. Моделі з артиклем у ролі розповсюджуючого елемента багатокomпонентного звертання.....	129
3.3. Синтаксична структура звертань.....	130
3.3.1. Структурно самостійні звертання.....	131
3.3.2. Несамостійні звертання.....	133
3.3.3. Синтаксична валентність компонентів звертання.....	137
3.3.4. Предикативність звертань.....	138
3.4. Лексична структура звертань.....	139
3.4.1. Лексичний фонд звертань.....	140
3.4.2. Сполучуваність лексем у складі поширених звертань.....	143
3.4.2.1. Лексична валентність компонентів звертання.....	143
3.4.2.2. Валентність головних членів у поширених звертаннях.....	146
3.4.2.3. Валентність залежних членів у поширених звертаннях.....	147
3.5. Стилiстичні засоби актуалiзацiї звертань.....	148
3.5.1. Стилiстичні рiзновиди звертань.....	149
3.5.2. Фасцинацiя.....	154
3.6. Інтонaцiйне видiлення звертань.....	155
3.7. Засоби актуалiзацiї емоцiйної експресивностi звертань в аспекті адгеренцiї.....	156
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	165
РОЗДІЛ 4. ГЕНДЕРНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЗВЕРТАНЬ.....	169
4.1. Двуступеневий принцип «гендерного виміру» мовної особистості	

у літературному творі.....	169
4.2. Вплив мовної особистості автора на гендерну диференціацію лінгвістичних характеристик звертань в художньому тексті.....	172
4.2.1. Гендерна диференціація функціонально-семантичних характеристик звертань у художньому тексті.....	172
4.2.1.1. Гендерні особливості вживання антропонімів.....	174
4.2.1.2. Гендерні особливості вживання статусних звертань.....	176
4.2.1.3. Гендерні особливості вживання емоційно-оцінних звертань.....	176
4.2.2. Гендерна диференціація засобів вираження звертань в художньому тексті.....	177
4.2.2.1. Гендерна диференціація за кількістю компонентів	178
4.2.2.2. Гендерна диференціація за характером граматичних засобів вираження компонентів звертань.....	179
4.2.2.3. Гендерна диференціація за характером вживань лексичних засобів вираження компонентів звертань.....	180
4.2.2.3.1. Звертання з присвійним займенником.....	181
4.2.2.3.2. Звертання з прикметником любий/cher	182
4.2.2.4. Гендерна диференціація за характером вживань стилістичних засобів вираження компонентів звертань....	183
4.2.2.5. Гендерна диференціація за характером вживання адгерентної модальної оцінки у звертаннях.....	187
4.3. Гендерна асиметрія мовленнєвої поведінки персонажів художніх творів.....	191
4.3.1. Вплив гендерної мовної особистості адресанта.....	191

4.3.2. Вплив гендерної приналежності адресата на вибір мовних засобів при актуалізації звертань у мовленні.....	196
ВИСНОВКИ ДО 4 РОЗДІЛУ	201
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	205
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	209
ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ	233

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЗД - звертання з семою *дорогий*

ЛСГ - лексико – семантична група

ТГ - тематична група

ВСТУП

Дисертаційне дослідження призначено вивченню функціонально-семантичних та гендерних особливостей звертання у художньому мовленні персонажів літературних творів українських та французьких письменників. У цілому, закономірний інтерес мовознавців до проблем звертань у процесі комунікації відкриває нові перспективи лінгвістичного аналізу, поглиблює і розвиває теоретичні уявлення про спілкування, одночасно будучи співвіднесеним із потребами практичної діяльності людини. Звертання часто ставало об'єктом дослідження представників різних напрямлень та шкіл вітчизняного та зарубіжного мовознавства. Вчені розглядали семантичні функції звертання у тексті (В.Є. Гольдін [53], М.О. Олікова [124], Н.В. Черемисіна [173]), його морфологічні (А.В. Велтисова [33], О.Г. Вєтрова [34], О. Jespersen [244], С.Т. Onions [263], R.W. Pence [264],) та синтаксичні (А.М. Мухін [117], G.O. Curme [212], R.V. Long [255]) особливості, соціолінгвістичний аспект звертання, його комунікативно-прагматичні норми вживання (Н.І. Адамушко [3], Н.Д. Арутюнова [7], Г.А. Балакай [12], В.В. Богданов [20], Г.А. Газієва [45], В.А. Доборович [61], І.В. Дорофєєва [62], Т.М. Чирко [174], О.Г. Мініна [65], S.M. Ervin-Tripp [127]), звертання аналізувалося з позицій теорії мовленнєвого акту (С.І. Войтович [24], О.Г. Мініна [113], D. Wunderlich [276]). У сучасній лінгвістиці накопичений достатньо великий досвід дослідження звертань, головним чином у культурологічному аспекті (В.Є.Гольдін [54], В.І.Карасик [75], Т.В.Ларіна [96], Г.Г. Молчанова [115], С.Г.Тер-Мінасова [158], Н.І.Формановська [165], М.К. Adler [189], F.Braun [200], К.Мах [258] та ін.). Характерною рисою наукових праць останніх років є інтерес до вивчення звертань з позицій когнітивістики (Н.В. Бугакова [27]). Сучасні лінгвістичні дослідження регулярно звертаються до феномену комунікації, комунікативних взаємодій з урахуванням соціальних ролей адресанта і адресата, взаємних відносин, а також ситуації спілкування.(Н. Boyer [199], D. Guigo [232], A. Morali-Daninos [261])

Актуальність дослідження визначається необхідністю накопичення емпіричних даних з проблеми функціонально-семантичних і гендерних особливостей звертань у типологічно різних мовах, а також відсутністю єдиного підходу мовознавців до питання структуралізації функціонально-семантичного поля звертання. Комплексний підхід до вивчення звертань у мовах, що зіставляються дозволяє глибше дослідити національно-культурні особливості актуалізації звертань у процесі комунікації, визначити риси подібності та відмінності функціонально-семантичного, структурного і гендерного аспектів досліджуваної категорії в українській і французькій мовах.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано у рамках комплексної наукової теми кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського» «Теоретичні і прикладні аспекти дослідження типологічних та конкретно-мовних рис сучасного дискурсу (номер державної реєстрації 0107U000467), затвердженої МОН України.

Мета дослідження полягає у вивченні основних принципів функціонування мовних засобів актуалізації звертань у мовленні персонажів художніх творів українською та французькою мовами з огляду на гендерну диференціацію мовлення.

Відповідно до поставленої мети в роботі вирішуються такі завдання:

- визначити місце проблеми звертання у колі лінгвістичних і ширше – гуманітарних – дисциплін;
- проаналізувати і систематизувати структуру функціонально-семантичного поля звертань з позицій єдності феноменів мовного і позамовного характеру, в українській і французькій комунікації;

- вивчити різнорівневі засоби актуалізації звертань у художньому мовленні і основні засоби їх взаємодії;
- розглянути звертання в єдності явищ мовного і позамовного характеру, іншими словами, провести облік впливу контексту на семантику звертання;
- виділити загальні закономірності та специфічні особливості функціонування звертань у мовах, що зіставляються;
- проаналізувати механізми залежності вибору комунікантами різних структурних та функціональних типів звертань залежно від гендерної ідентифікації авторів та персонажів художнього твору.

Об'єкт дослідження – тексти у франкомовних та україномовних художніх творах.

Предмет дослідження – лінгвістичні засоби актуалізації звертань у мовленні персонажів творів українських і французьких авторів та їх гендерна диференціація.

Матеріалом дослідження стали художні твори (романи, п'єси) французьких та українських авторів, з яких, за принципом суцільної вібрки, були відібрані 4867 звертань. (2213 звертання у текстах французьких авторів і 2654 одиниці у текстах українських авторів).

Методи дослідження використані у роботі орієнтовані на комплексний аналіз підбраного мовного матеріалу: метод функціонально-семантичного моделювання застосовано для зіставлення окремих субсистем у межах семантичного поля звертання; зіставний метод спрямовано на виявлення схожості і розбіжності структурно-семантичних характеристик звертання та диференціацію досліджуваних одиниць за гендерною спрямованістю; контекстний аналіз використовувався для оцінки впливу контексту на трансформацію емоційно-модального компоненту семантики звертань; квантитативний аналіз забезпечив кількісну характеристику показників експериментального матеріалу.

Наукова новизна дослідження полягає у систематизації функціонально-комунікативних, прагматичних та гендерних факторів актуалізації звертань у французькій та українській мовах. Вперше досліджені й описані типологічно спільні для французької та української мов закономірності функціонування мовних одиниць, які актуалізують звертання в процесі комунікації, а також конкретно-мовні особливості реалізації звертань у кожній з двох мов. Новим є виявлення основних механізмів взаємодії та варіативності лінгвістичних одиниць при передачі семантики звертань, а також вивчення форм взаємодії різнопланових засобів вираження звертань. Вперше досліджено семантичні відносини між смисловим ядром звертання (іменником) і різними розповсюджувачами (якісними прикметниками, присвійними займенниками та ін.); розглянута проблема гендерної асиметрії звертань з огляду на дворівневу структуру мовної особистості художнього тексту: гендерна належність автора та персонажів.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що результати дослідження можуть бути використані фахівцями у різних галузях філологічних знань (лінгвістами, культурологами, фахівцями з гендерології); для подальшого вивчення звертань та дослідження специфіки їхнього функціонування в україномовному та франкомовному середовищі; висновки роботи можуть бути застосовані у практиці вузівського викладання загальних та спеціальних лінгвістичних курсів української та французької мов («Теоретична граматика», «Стилістика тексту», «Лінгвістична семантика», «Гендерологія»), у практиці викладання мов та лінгвокраїнознавства, а також для складання оглядових лінгвістичних курсів для соціологів та психологів; на його базі можуть бути вироблені практичні рекомендації для міжмовної комунікації (українська і французька мови) і в навчально-методичній роботі (при укладанні навчальних посібників для ВЗО).

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження висвітлено в доповідях на 5 міжнародних : XVIII Міжнародній науковій

конференції «Мова і культура» імені проф. Сергія Бураго (Київ, 2009), II Міжнародній науково-практичній конференції «Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття» (Одеса, 2009), I Міжнародній науково-практичній конференції наукових робіт молодих учених «Романська філологія та сучасний освітній простір» (Горлівка, 2011), Міжнародній (заочній) науковій конференції "Інтерактивна комунікація в контексті сучасних наукових парадигм" (Одеса, 2012), II Міжнародній науковій конференції «Сучасні напрямки викладання гуманітарних дисциплін у середніх та вищих навчальних закладах: мова, література, історія» (Горлівка, 2012) та 6 всеукраїнських: I Всеукраїнській науковій конференції романістів «Структурно-семантичні і когнітивно-дискурсивні парадигми сучасного романського мовознавства» (Чернівці, 2006), Всеукраїнській конференції молодих учених «Актуальні проблеми романської філології» (Горлівка, 2007), II Всеукраїнській науковій конференції романістів «Структурно-семантичні і когнітивно-дискурсивні парадигми сучасного романського мовознавства» (Чернівці, 2008), III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Мова. Культура. Комунікація» (Чернігів, 2009), III Всеукраїнській науковій конференції романістів «Структурно-семантичні і когнітивно-дискурсивні парадигми сучасного романського мовознавства» (Одеса, 2010), Всеукраїнській науковій конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів факультету іноземної філології та соціальних комунікацій «Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства» (Суми, 2012) науково-практичних конференціях, а також науково-звітних конференціях Одеського національного університету імені І.І.Мечникова (Одеса 2008, 2012).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 8 наукових працях, опублікованих у фахових виданнях, затверджених ВАК України. Усі статті написано одноосібно.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та списку використаної літератури. Загальний обсяг дисертації 235 сторінок. Основний зміст викладено на 208 сторінках друкованого тексту.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВЕРТАННЯ З УРАХУВАННЯМ ГЕНДЕРНИХ ОЗНАК МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Історико-лінгвістичний аспект дослідження звертань

На сучасному етапі розвитку мовознавства лінгвісти вже не обмежуються дослідженням мови лише «самої в собі й для себе», не розглядають її як єдиний лінгвістичний об'єкт. Залишаючись у центрі мовознавчих проблем, мова постає не тільки внутрішньо організованою системою, в якій усе є взаємопов'язаним (гіпертрофування так званої «внутрішньої лінгвістики» Ф. де Соссюра [271], притаманне структуральній та, почасти, генеративній парадигмам), але й як соціопсихоетнічний феномен неартефактного типу, який:

- існує в суспільстві й для задоволення його комунікативних, когнітивних та експресивно-конструктивних потреб;
- базується на людському мисленні й багато в чому є його ідеальною опорою та матеріальною реалізацією;
- виступає семіотичною системою універсального типу та найвищого рівня складності серед інших знакових систем;
- є найважливішою ознакою етносу й зберігає у собі мудрість, історію та «дух» народу.

Тобто, мова осмислюється не тільки як засіб комунікації чи експресії почуттів, а й як інструмент когніції та як реалія культурно-історичного характеру. Сучасна інтегративна дисциплінарна розгалуженість лінгвістики стає основною та необхідною передумовою нового погляду на одиниці мови та на процеси, що за тих чи інших чинників відбуваються в ній, – погляду, підмурком якого стає питання про те, як і чому люди досягають або не

досягають взаєморозуміння, використовуючи природну мову як інструмент свого спілкування та пізнання (П. Саугстад [270], Б.Ю. Городецький [55], В.З. Дем'янков [59], В.К. Нішанов [121], Дж. Остін [125], V.Aebischer [190], P. Charaudeau [207] та інші).

Саме до таких проблем сучасного загального мовознавства і слід віднести питання звертання.

Лінгвістичний статус звертання не отримав досить чіткого визначення і різними дослідниками трактується по-різному. У науковій літературі представлені різні підходи і статусне визначення звертання як лінгвістичної категорії. У своїх дослідженнях одні вчені описують звертання, висуваючи на перше місце комунікативний аспект цього феномену, інші - номінативний. У середині ХХст. перевага віддавалася першому напрямкові, а з середини 60-х р. ХХ ст. окремо став виділятися і номінативний аспект.

Вивчення звертання у комунікативно-прагматичному аспекті розкриває наступні його особливості: будучи своєрідним мовленнєвим актом, здатним виконувати набір функцій самостійно або у взаємодії з контекстом, звертання є одним із засобів встановлення контакту, що визначає напрям мовлення; як засіб впливу на адресата, воно має здатність виражати емоційно-експресивний стан мовця, регулює взаємини комунікантів, гарантує отримання адресатом інформації і т.д. [137].

Сам термін «звертання» по-різному вживається та дефінується різними дослідниками. Так, О.С. Ахманова подає визначення вокатива як «формально не включеного до складу речення слова або словосполучення, яке називає того, до кого звертається мовець» [9:576]. Тобто, виходячи з подібного визначення, звертання як слово або словосполучення не розглядається відносно дискурсу, а посідає своє місце лише у лексико-граматичній системі мови.

«Лінгвістичний енциклопедичний словник» (стаття за авторством І.М. Кручининої) визначає звертання як «граматично незалежний та інтонаційно відокремлений компонент речення або більш складного синтаксичного

цілого, який позначає особу або предмет, до якого адресоване мовлення» [93:445]. Там само відзначається, що звертання є елементом емоційно-вольової сфери мовлення і, відповідно, носієм двох функцій – апелятивної та експресивної.

О.М. Селіванова у «Лінгвістичній енциклопедії» під заголовком «ВОКАТИВ» подає три значення цього терміна: (1) граматичний кличний відмінок, (2) власне звертання та (3) номінативне речення у функції звертання. Таким чином, авторка дотримується вживання на позначення звертання як лінгвістичного явища терміна «вокатив» як пріоритетного порівняно з терміном «звертання», хоча граматичні витоки терміна «вокатив» у вітчизняній традиції, його тісна пов'язаність із відмінковими системами очевидні. З іншого боку, західноєвропейська традиція вільно оперує термінами *vocative case*, *vocative* та *vocative sentence*, що свідчить про ядерний характер саме комплексу з компонентом *vocative*. Тому терміни «звертання» та «вокатив» (у другому та третьому значенні, за О.М. Селівановою) можна вважати дублетними [142:72].

Інший, щоправда досить невдалий, дублет термінів «звертання» та «вокатив» - «апелятив», тобто мовна конструкція, що виконує апелятивну функцію. Невдалість цього терміна на позначення явищ, окреслених колом звертань, очевидна, оскільки звертання виконують не тільки апелятивну функцію, а, з іншого боку, апелятивну функцію виконують не лише звертання. Крім того, під час використання на позначення звертання терміна «апелятив» нерідко виникає омонімізація з терміном «апелятив» на позначення загального імені порівняно з власним.

Деякі дослідники вживають термін «комунікативне звертання» чи «еквівалент речення», що, на їх думку, має підкреслити висловлювальний характер вокативів, їхню функціонально-граматичну природу.

Широкий спектр розуміння категорії звертання свідчить, що одними авторами воно розглядається з логіко-синтаксичних позицій як слово або словосполучення, що перебуває поза межами структурної схеми речення,

інші підтримують погляд про функціонально-синтаксичну природу звертань та включають їх до синтаксичної структури речення, дехто наполягає на самотійності звертань як комунікативних одиниць, що самі формують речення-висловлювання, нарешті, звертання виносяться за межі парадигми формального синтаксису та включаються як службові одиниці тексту до ширшої функціонально-семантичної категорії мовленнєвого контакту.

Крім того, будучи граматично вираженим у вигляді відокремленого номінативного речення з головним членом у морфологічно позначеному чи семантично категоризованому кличному відмінку, звертання прагматично є своєрідним мовленнєвим актом, здатним самотійно або у поєднанні з контекстом виконувати цілий набір функцій, зокрема, виступати засобом встановлення та підтримки мовленнєвого контакту, визначати спрямованість мовлення, бути засобом мовленнєвого впливу на адресата, виражати емоційно-експресивний стан мовця і навіть регулювати взаємовідношення між комунікантами. Саме у такому розумінні термін «звертання» вживається у даному дисертаційному дослідженні як основний, оскільки його вживання має усталену традицію у вітчизняному мовознавстві через певну функціональну мобільність терміна та максимальну повноту обсягу поняття. Іноді з метою уникнення тавтології паралельно вживаємо дублет «вокатив». Термін «апелятив» інколи з тією ж метою застосовується нами на позначення звертань, які виконують суто апелятивну функцію.

На вокативи було звернено увагу ще в давні часи. Античні граматисти на чолі з Аристотелем виділяли вокатив як морфологічну одиницю, що входить до відмінкової системи давньогрецької мови. Еллінізм породжує ідею нормативності, оскільки великої актуальності набула проблема збереження чистоти давньогрецької мови в інокультурному та іномовному середовищі середземноморського ареалу, а також, у зв'язку з цим, проблема навчання «правильній» давньогрецькій. Особливе місце у розробці ідеї нормативності належить олександрійській граматичній школі, у системі якої

вперше й було введено термін κλητικὴ πρῶσις «клична форма». Слід зазначити, що стоїки вже тоді розуміли, що кличний відмінок у функціональному відношенні сильно відрізняється від інших відмінків, оскільки перебуває у синтаксичній залежності від певного іншого члена речення, про що зауважує Л. Єльмслев: «Дійсно, як видається, неможливо знайти будь-яку подібність між кличним та іншими відмінками чи то у давньогрецькій, чи то у будь-якій іншій мові» [55:75]. В ученні про типи речень за метою висловлення стоїки також виділяли особливе вокативне речення, або висловлювання звертання – *προσαγορευτικόν*, підкреслюючи, що подібні висловлювання не є закінченими реченнями, і постановку висловлювань звертання в один ряд з реченнями різних типів не можна вважати виправданою. Олександрієць Діонісій Фракійський вживає позначення κλητικὴ вже на правах терміна, а Аполлоній Дискол ставить кличний відмінок на останнє місце в списку відмінків, оскільки «він видається більш досконалим порівняно з іншими». Ця позиція була згодом перенесена на давньоримський ґрунт та знайшла своє відбиття у граматиках Варрона й Доната.

Приділили увагу умовам вживання звертань і античні та елліністичні риторики. Так, у класичній риторичі Квінтіліана «Про виховання оратора» проблема звертання підіймається в ученні про фігури думки, що уточнюють контакт зі слухачем: вокативні висловлювання розрізнялися на прохання (*obsecratio*), докори (*licentia*) та власне риторичні, тобто, звертання переключення уваги (*apostrophe*).

Середньовічна лінгвістична традиція багато в чому успадкувала античну проблематику, надавши їй, однак, або теологічного, або вузько праксеологічного сенсу. в межах методу християнської екзегетики.

Таким чином, можна стверджувати, що в епохи Стародавнього Світу та Середніх віків категорія вокатива була експлікована та науково осмислена передусім як морфологічна форма імені, а пізніше – як елемент комунікативного (цілеспрямованого) синтаксису. Продовження традиції слід

вбачати у «Всезагальній та раціональній граматиці» 1660р., укладеній А. Арно й К. Лансло. Відповідно до свого методологічного принципу – виявлення та опису того спільного, універсального компонента, що лежить в основі всіх мов світу – вони включають звертання до розряду мовних універсалій [6].

Особливий інтерес викликає питання щодо історії вивчення звертань в російському мовознавстві. Аж до другої половини XIX століття звертання в загальних курсах російської граматики розглядалося у числі відмінкових форм під найменуванням або «кличного відмінка», чи «кличного слова»; саме значення кличного відмінка зазвичай розкривалося через вказівку його основної функції - називання особи або предмета, до якого звернене мовлення мовця. М.В. Ломоносов, визначаючи функції кличного відмінка, роз'яснював, що він вживається: «коли до речі мовлення звертається: о ти, рука сильна, о ти, перемога гучна» [101:411]. О.Х. Востоков також веде мову саме про кличний відмінок, надаючи йому наступне визначення: «кличний, що показує ім'я предмета, до якого звернене мовлення», наприклад: «Учень! Будь старанний ». «Діти! Слухайтеся батьків і наставників! » [42:21].

Термін «звертання» вперше був введений в «Історичній граматиці російської мови» Буслаєва, де він розглядається як граматичний засіб «для вираження взаємних відносин між особами» [29: 98]. У роботах, що слідували за «Історичної граматикою», лінгвісти звертались до вирішення питання про те, чи варто відносити звертання до членів речення Так, Д.М.Овсянко-Куликівський відносить звертання до числа «слів і виразів, які не входять до складу речення, але прилеглих до речення, що стоять при ньому» [123: 293]

О.М. Пешковський також відносить звертання до розряду «слів і словосполучень, що не утворюють ані речень, ані їх частин», обґрунтовуючи це тим, що вони «не будучи пов'язані з будь-якими реченнями у порядку узгодження, керування й прилягання, не утворюють і частин цих речень »

[132:367]. Він першим аналізує спонукальну функцію звертань, яка поєднується у мовленні з «функцією кваліфікації самого слухача» [132:407].

Більшість дослідників в цей період погоджується з думкою О.М. Пешковського про те, що звертання є такими словами або словосполученнями, які не входять до складу речення, а також не утворюють окремих речень.

О.О. Шахматов, характеризуючи звертання, пише: «звертання - це слово чи словосполучення, що відповідає назві 2-ї особи, до якої звернене мовлення мовця. Воно стоїть поза реченням і не є тому членом речення [176:261]. Шахматов уперше детально описав функціональні особливості звертань. Він виявив, що звертання, яке вживається у тексті у якості самостійної синтаксичної одиниці, утворює окреме речення, назване ним «вокативним реченням») [176:86].

У сучасній синтаксичній теорії здійснюється уточнення поглядів на звертання, по-новому трактуються форми його функціонування у тексті. Традиційна точка зору, відповідно до якої звертання граматично не пов'язане з реченням, викликає заперечення у дослідженнях останнього часу. Багато дослідників наполягають на наявності зв'язку звертання з членами речення, характеризуючи його як смисловий або співвідносний. Так, А. Г. Руднев розглядає звертання, що не є ані головним, ані другорядним членом речення, як специфічний член речення третього порядку, який пов'язаний з реченням особливим - співвідносним - типом синтаксичного зв'язку [138:104].

У лінгвістиці намічається ще одна точка зору, висловлена Г.П. Торсуєвим, який на підставі аналізу інтонаційного оформлення звертань прийшов до висновку, що воно являє собою самостійний комунікативний тип речень [159:242].

Звертання часто ставало об'єктом дослідження представників різних напрямів і шкіл вітчизняного та зарубіжного мовознавства. Вчені розглядали синтаксичні (А.М.Мухін [117], R.B. Long [255], G.O. Curme [212]) і семантичні функції вокатива в тексті (Н.В. Черемисина [173], М.А.

Олікова [124], В.Е.Гольдін [53], В.І.Карасик [75]), морфологічні особливості (А.В.Велтистова [33], О.Г.Ветрова [34], R.W. Pense [264], O. Jespersen [244], С.Т. Onions [263]). Мовознавці вивчали соціолінгвістичний аспект звертання, його комунікативно-прагматичні норми вживання (Н.І. Адамушко [3], Н.Д.Арутюнова [7], А.А.Балакай [12], В.В.Богданов [20], Г.А. Газиєва [45], В.А. Доборович [61], И.В. Дорофеева [62], Т.М. Чирко [174] , О.Г. Мініна [113], S.M. Ervin-Tripp [222]). Крім того, в кінці ХХ століття лінгвісти розглядали звертання з позицій самостійного мовленнєвого акту (D.Wunderlich [276], С.І.Войтович [37], О.Г.Мініна [113]).

У сучасній лінгвістиці накопичений досить багатий досвід дослідження звертань, головним чином у культурологічному аспекті (Т.В.Ларіна [96] ; Г.Г.Молчанова [115]; М.О.Олікова [124] ; С.Г.Тер-Мінасова [158]; Н.І.Формановська [165], F.Braun [220]; P.Brown, C.Fraser [201]; R.Brown, A.Gilman [202]; Ervin-Tripp [221]; K.Max , M.Adler [258] і т.д.)

Характерною рисою робіт останніх років є інтерес до вивчення звертань з позицій когнітивістики. Сучасні українські лінгвістичні дослідження регулярно звертаються до феномену комунікації, комунікативних взаємодій з урахуванням соціальних ролей адресанта і адресата, взаємних відносин в офіційному і неофіційному спілкуванні, а також самої ситуації спілкування (І.М.Кобозева [82], Л.П.Рижова [136], І.В. Волкова [39], О.О.Алексєєва [39], К.С.Мальцева [105]). Також вивчаються семантичні, синтаксичні та граматичні функції звертання (Т.І.Яценко [187], О.О.Костильов [88], І.В.Мальцев [104], Є.П.Бейліна [15], М.С.Скаб [147], Л.Загнітко [69], П.С.Дудик [63], Л.А.Булаховській [28]).

У галузі вивчення французької мови в останнє двадцятиріччя опубліковано значну кількість робіт, що контекстуально торкаються питань суті, структури та функцій вокативів французької мови, серед них - роботи

загального порядку (З.Н.Волкова [38], S. Lehmann [254], V.Coffen [210], F.Alvarez-Pereyre [192], M. Ballard [193]), праці, що розвивають та поглиблюють аналіз питань, пов'язаних із дискурсивно-комунікативним аспектом функціонування мови (О.Ч.Дахалаєва [58], Р.А.Єрмакова [65], Р.Г.Загидуліна [68], Л.І. Зленко [73], Н.Ф.Карягина [78], О.Ю.Кильмухаметова [80], О.В.Нароліна [118], P.Guiraud [234]), дослідження функціональної природи тексту (Н.В.Меркулова [111], Т.О.Павлишак [128], С.А.Петрова [131]; А.П.Шумакова [183], S. Kofman [247]), розвідки, присвячені етнокультурному компоненту мови (І.Н.Корольова [85], В.Н.Мільцин [112], Т.А.Полтавченко [134], А.П.Седих [141], J.-M. Dewaele [217], D.Guigo [232], F. Bustin-Lekeu [204]), дослідження зіставного характеру (Д.В.Белан [16], І.Р.Зайнетдінова [70], А.Р.Шамратова [175], А.Х. Мерзлякова [110], Н.В.Солнцева [149], В.О.Хомяков [172], E.Navu [240], Ch.Claudel [208]), дослідження лексико-семантичних аспектів мови/мовлення (М.С.Баранчукова [14], О.Н.Белая [17], Н.Ю.Бородулина [25], Е.В.Гнусина [50], О.Ю.Голованова [52], О.О.Марцелли [106]), у яких, зокрема, піддаються розгляду питання концептуалізації (В.В.Балабін [11], М.М.Боядирова [26], Т.Є.Глушакова [49], Н.Є.Тюкалова [161], А.І.Фофин [167]). Отримує все більший розвиток лінгвопрагматика; з її допомогою аналізується позиція мовця, його комунікативні цілі та засоби їх мовного вираження (D. Lagorgette [249], С. Kerbrat-Orecchioni [246])

1.2. Відзеркалення онтологічних властивостей звертань в художньому тексті

Проблематика дослідження вокативів у художньому тексті бере своє начало від античних риторичних теорій «мови й стилю». Дедалі питання «граматики поезії» як впливу мовної сторони художнього тексту на його зміст стало набувати особливого значення в науці про мову художньої літератури та в теорії тексту Так у працях Ю.М. Лотмана з позицій семіотики розглядалася структура художнього тексту та визначалися механізми

утворення художнього сенсу на рівні морфології та синтаксису. На початку 80-х рр. акценти досліджень переносяться від розгляду особливостей функціонування синтаксичних засобів у межах структури цілісного тексту на пошук типологічних рис граматичної організації, пізніше – до проблеми «граматики мови у поезії», що передбачало якнайповніше розкриття лінгвопоетичних та структурно-семантичних потенцій поетичного тексту [102].

На тлі поглиблення уваги до семантичної сторони граматики тексту, відкриття її багаторівневої природи, формується когнітивний напрям аналізу художнього тексту завдяки зміщенню зацікавлень лінгвістів у бік розгляду одиниць, що перевищують раніше досліджувані мікроодиниці аналізу. Художній текст у такому разі розглядається як складний смисловий знак, який відбиває знання автора про дійсність, втілені у творі у вигляді індивідуально-авторської картини світу.

На цій основі слід уважати, що категорія звертання є природною прототипічною категорією, а системний прототип звертання і є тією когнітивною моделлю, на якій базуються будь-які його функціональні версії у дискурсі чи комунікативному акті. Виходячи з такого розуміння категорії звертання, вокатив набуває художнього (або соціального – статусного, гендерного, етнічно значимого) через відхилення від прототипічних категоріальних ознак, що вербально виражає саме суб'єктивний погляд на світ, або індивідуально авторську, відбиту в мовній особистості митця, картину світу.

Саме тому звертання в художньому тексті слід розглядати як мовне і як функціональне утворення одночасно, цілісно беручи до уваги систему мови, мовну особистість та художній текст одночасно. Причому у літературному тексті як у специфічному комунікативному акті завжди будуть відкрито чи приховано присутні ознаки прагматичної та когнітивної установок автора, а структура звертання та його значення реальними властивостями ситуації та важливістю цих властивостей для персонажів твору в момент мовлення.

Звертання в художньому тексті віддзеркалюють його онтологічні властивості, оскільки текстова діяльність має комунікативну природу, а вокатив є одним із засобів антропоцентричної структуризації тексту з ідеологічних та гносеологічних позицій. Це передбачає здебільшого втрату власне апелятивної функції та набуття низки нових функцій на основі експресивно-оцінних значень. Так, дослідники виділяють 1) власне кличну (діалогічну), 2) умовно-кличну та 3) фіктивно-кличну (пов'язані із уособленням явищ оточуючого світу для передання внутрішнього душевного стану автора), а також 4) координаційно-кличну (риторичне звертання до адресата – слухача, читача) функції.

Асиметрія статусних ролей у комунікації накладає суттєві обмеження на адекватність інтерпретації звертань: вона досягається лише у тому випадку, якщо складники акту комунікації адекватно оцінюються усіма комунікантами. Але й у цьому випадку можна казати не про адекватність розуміння, а про наявність множини, континууму «вірних розумінь», в особливості, якщо мова йдеться про художній мовленнєвий утвір; про сукупність зближених світів смислів, в кордонах яких ступінь адекватності досить висока й не призводить до генерації вербального конфлікту. Такий відносний характер розуміння – давно звернув на себе увагу філософів: «Розуміння завжди відносне, оскільки умови самої його можливості – категоріальні схеми освоєння світу, відображені у мові сучасної культури, - виявляються одночасно й його межами. Тому не може бути раз і назавжди встановленої “системи відліку” або однозначних критеріїв в інтерпретації текстів, що прийшли з різних епох та культур. Розуміння не є деякий готовий результат, а, скоріше, процес взаємовисвітлення контекстів» [87]. Більше того, розуміння часто не залежить від семантичної структури повідомлення, і тоді воно переводиться у галузь соціальної психології і розглядається як проблема особистості учасників комунікації та її ролі в розумінні мовленнєвого утвору, оскільки особистість комуніканта передусім мовна, тобто вона має такі мовленнєві характеристики, котрі досить повно описують

її гендерний стан, соціальний статус, фах, освіту та культурний рівень, етнічну належність, психологічний стан тощо.

Таким чином, мовленнєвий утвір (висловлювання, текст, дискурс), крім свого актуального значення, надає адресату і уявлення про мовця, що його породжує. При цьому адресат, що сприймає мовленнєвий утвір, у повній мірі аналізує мовленнєві характеристики партнера з комунікативного акту. У певний момент їх гендерно-соціо-психо-етнолінгвістична мозаїка може скластись таким чином, що ці мовленнєві характеристики стануть для адресата більш важливими, ніж самий текст.

На завершення даного розділу слід сказати, що багатоплановість і поліаспектність проблеми звертання полягає передусім у тому, що вона має граничний характер, а тому може розглядатися в плані вивчення дискурсу, тексту, з позицій теорії мовленнєвих актів, у напрямі когнітивної лінгвістики, торкатися функціонально-семантичних комунікативно-прагматичних особливостей мовлення, в рамках теорії номінації, з точки зору граматичних лексико-стилістичних особливостей мови тощо.

1.3. Категорія «гендер» та її відображення в українському та французькому художньому дискурсі

Одним з важливих завдань дисертаційного дослідження є вивчення гендерних особливостей звертання у французькому та українському художньому тексті. Вокативи виступають вдячним матеріалом для зіставлення «чоловічого» й «жіночого» мовлення і далі – для далекоюсяжних висновків рівня соціології та психології мовлення

Сучасна соціальна наука розрізняє поняття стать та гендер, традиційно позначаючи через перше з них ті анатомо-фізіологічні особливості людей, на яких базується визначення людської істоти як чоловіка або жінки. Стать завжди вважалася фундаментальним першочинником психічних та соціальних розбіжностей між жінками та чоловіками. Проте, окрім біологічних розбіжностей, між людьми наявний розподіл також за

соціальними ролями, формами діяльності, поведінкою та емоційними характеристиками. З огляду на це виникло поняття гендера, яке означає сукупність соціо-культурних норм, виконання яких суспільство очікує від людей залежно від їх біологічної статі. Вважається, що гендер – своєрідний підсумок соціалізації людини в суспільстві відповідно з його статтевою приналежністю: чоловіки та жінки є культурними продуктами своїх суспільств, а вирішальним параметром у формуванні розбіжностей є культура.

Категорія «гендер» увійшла до системи понять сучасної філологічної парадигми значно пізніше, ніж до структури інших наук про людину. Між тим, вся історія людської цивілізації була історією превалювання або чоловіка (патріархат), або жінки (матріархат), і супроводжувалася порушенням рівноваги чоловічого і жіночого начал, що відбивалося й у літературі. Поодинокі виступи феміністського характеру, мали місце у будь-який час, але до середини ХІХ в. жіночий рух у Європі настільки розширився, що у в 1887 р. у Брюсселі збирається І Міжнародний конгрес жінок з вимогою зрівняти права жінок і чоловіків в отриманні освіти, участі в політичному житті, у занятті наукою тощо. У ХХ ст. феміністський рух досяг значних успіхів майже в усіх західних країнах.

Гендерний аналіз у мовознавстві виник унаслідок рефлексій над феміністською літературною критикою, що виникла наприкінці ХХ ст. у США й Західній Європі. Серед основних принципів гуманітарного, у тому числі лінгвістичного фемінізму слід назвати орієнтацію на розкриття специфічного способу жіночого буття усвіті й, отже, своєрідності жіночих способів і тактик художнього письма. У цьому зв'язку знаковими стали розвідки Е. Грош , Е. Морс , Е. Шоултер.[260: 272; 273].

Загальні положення гендерного аналізу, незалежно від конкретного інструментарію, зводяться до необхідності виявлення дійсного внеску чоловіків та жінок (із акцентуацією жіночого начала) в усіх сферах життя

суспільства та визнання реального гендерного розподілу життєдіяльності.

Для цього:

- 1) визначаються проблемні групи;
- 2) проводиться розрізнення за ступенем залученості до проблеми;
- 3) аналізуються чинники управління проблемною ситуацією з урахуванням досвіду різних соціальних груп;
- 4) визначається наявність ресурсів та стратегій для вирішення проблеми.

Це дозволяє виявити як пріоритети, так і негативні фактори життєдіяльності жінок та чоловіків, і базується на різних групах чинників, що впливають на цю життєдіяльність, зокрема:

- 1) фізичні та матеріальні ресурси;
- 2) соціальні та організаційні ресурси;
- 3) психологічні ресурси – комплекс переконань, вірувань, підходів, очікувань та залежностей, що зумовлюють реакцію на ситуації.

Лінгвістичний аналіз, як вбачається, лежить у останній площині. Як зауважують фахівці з гендерології, гендерне дослідження, суворо кажучи, не є сукупністю, системою або набором певних квантитативних/квалітативних технік соціологічного аналізу, а розглядається передусім як постійне врахування чинників, що визначають відношення між чоловіками та жінками та наслідки таких відношень, а це, у свою чергу, залежить від позамовного контексту, зокрема, пресупозицій та ситуацій.

У плані даного дослідження становить особливий інтерес гендерна асиметрія мови у соціальному і культурному контексті Франції та України. В останні десятиліття у суспільно-політичному житті Франції спостерігається помітна активізація феміністичних ідей. Одним з її проявів стала конференція, що пройшла у січні 1999 року, яка була приурочена до 50-річчя публікації роману Симони де Бовуар «Друга стаття» [195], який по праву вважається символом феміністського руху середини ХХ сторіччя. Показовим

є те, що відкривала конференцію голова Комісії з фемінізації назв професій - тодішній міністр з питань соціальної політики, Мартін Обрі. Активізації феміністичних ідей значною мірою сприяло також і те, що у Франції, де жінки складають 53% виборців, а їх представництво у Сенаті і Національній Асамблеї в 1995 році обмежувалося 3% і 6% відповідно, проблема рівності жінок і чоловіків, зафіксована ще у 1789 році в «Декларації прав людини і громадянина» таки не знайшла практичного втілення.

Спроби провести фемінізацію назв професій здійснювалися у Франції двічі, у 1986 і в 1998 рр. У першому випадку пропозиція Комісії з гендерної диференціації назв професій не одержали жодної офіційної підтримки та були сприйняті з чисто галльським гумором: *écrivaine* (письменниця), утворена від *écrivain* (письменник) стали римувати з *vilaine* (погана, мерзенна), а слово *chefesse* (начальниця) від *chef* (начальник) - з *fesse* (сідниці).

У другому випадку проблема фемінізації словника професій зрушила з мертвого місця, чому сприяла та обставина, що до складу уряду увійшло декілька жінок, які побажали, щоб їх називали *madame la ministre*, а не *madame le ministre*. З того часу у французькій пресі з'являється багато назв професій, маркованих як іменники жіночого роду за допомогою артиклів або флексією: *la ministre, la juge, la garde des sceaux, une idéologue, la philosophe, écrivaine, avocate, députée, sénatrice, magistrate, amatrice, ingénieure*.

Незважаючи на часту появу на сторінках преси, не всі з перерахованих лексем одержують суспільне визнання і включаються у французькі словники. Так, наприклад, в енциклопедичному словнику Hachette 2001 року відсутні форми *sénatrice, amatrice, ingénieure*, а форма *écrivaine* наводиться з позначкою *familier* (розмовний реєстр) [235]. Важливо відзначити, що хоча вживання жіночого роду в назвах багатьох професій не відрізняється стабільністю і чергується з традиційними суплетивними формами, що

включають лексему *femme* (*femmes senateurs, femmes députées, femmes chefs d'entreprise*), принизливі конотації цих назв, характерні в 90-ті роки, стираються про це свідчить хоча б факт їх вживання в такому солідному науково-методичному журналі для викладачів як "*Le français dans le monde*".

«Закон про рівність», прийнятий в «червні 2000 року, вимагає обов'язкової присутності жінок у більшості престижних виборних політичних органів Франції. Однак часто положення цього закону не виконуються: менталітет і практика гендерних відносин змінюються повільно у Франції. Тому не дивно, що серед франкомовних країн, які затвердили у різний час списки професій, що підлягають фемінізації - Квебек (1979), Швейцарія (1988), Бельгія (1994) - відсутня Франція. Відображені в мові стереотипи маскулізму / фемінізму, які є невід'ємною частиною національного менталітету, виявляються надзвичайно стійкими і вперто чинять опір зусиллям регламентованих інститутів.

Коли говорити про методики феміністичного прочитання тесту, то найцікавішими видаються американська і французька школи. Слід згадати насамперед роботи Елейн Шоуолтер, Аннет Колодин, Люси Іригерей, Гелен Сиксу, тощо. Цю проблематику модерністських дискусій найбільш яскраво серед французьких письменників сформулювала і підсумувала Симона де Бувуар. Її екзистенціалізм був спробою локалізувати феномен жіночого в культурі, а також і спробою порушити питання про дискримінацію жінок поза сферою політичних і виробничих структур. На думку де Бувуар, феміністки XIX століття помилялися, зосереджуючись перед усім на соціально-політичних та економічних аспектах проблеми жіночої залежності. Тоді як явище залежності пов'язане з глибиннішими рівнями – рівнями індивідуальної психології і індивідуального несвідомого. Тільки проаналізувавши ці приховані від поверхового погляду рівні людської реальності, можна порушити питання про статус жіночого в культурі. Вона стверджувала, що навіть уславлення жінки (точніше не жінки як такої, а

виконавиці нав'язаних їй чоловіками ролей) залежить від того, що вона вносить, чим збагачує чоловіче існування.

Хоча розквіт феміністської літературної критики припадає на 1960-80 роки, якраз С. де Бувар першою спробувала розкрити особливості чоловічого трактування жіночих образів як вторинних, тобто таких, якими постають вони для стороннього спостерігача, а не зсередини, для самих себе. С. де Бувар і тут бачить своїм завданням послідовну деміфологізацію.

Вітчизняні дослідження в галузі гендерного аналізу розпочалися значно пізніше, ніж на Заході, що дозволило їм уникнути багатьох пасток інтуїтивізму й апеляцій до «незбагненої жіночої сутності». Об'єктом аналізу для цих студій стають «жіночі» тексти літератури, тобто корпус творів (включаючи щоденники, епістолярій тощо) письменників-жінок. До пошуку «жіночих орієнтирів» звертаються не тільки представники «чистої» феміністської критики, зокрема В. Агеєва [2], Н. Зборовська [71], М. Ільницька [71], а й дослідниці українського модернізму й постмодернізму, такі як С. Павличко [127], Т. Гундорова [57].

Звертаючись до історії поширення гендерної ідеології в Україні, слід наголосити, що вже у 1860-х роках "жіноче питання" активно обговорювали на сторінках часопису "Основа", зокрема питання соціо-статевої нерівності, соціального визиску жінок-заробітчанок, розвитку жіночої освіти, зокрема й вищої. У другій половині XIX - на початку XX ст. в Україні поширилися твори ідеологів різних течій фемінізму (Дж.-С. Міл, А. Бебель, Л. Браун, К. Цеткін та ін.). Феміністична ідеологія в Україні найдинамічніше розвивалася в двох моделях - ліберальній та соціал-демократичній. Ідеї суспільної рівноправності двох статей, вимога надати жінкам повноцінні громадянські, зокрема політичні, права, практичні кроки в справі розширення сфери професійної діяльності жінок, критика патріархальних засад сімейно-шлюбних відносин стали складовою частиною ліберального громадського руху. Ідеологія ліберального фемінізму визначила характер оригінальних робіт українських авторів, зокрема К. Малицької "Про жіночий рух" (Львів,

1904), численних статей Н. Кобринської, опублікованих в альманасі "Перший вінок" (Львів, 1887), у трьох випусках збірника "Наша доля" (1893, 1895, 1896 рр.). Ідеї фемінізму пронизували творчість Олени Пчілки, Ольги Кобилянської та Лесі Українки. Важливим було й те, що біля джерел формування ідеології українського жіночого руху були І.Франко, М.Драгоманов, М. Грушевський, М. Павлик - політики, громадські діячі, інтелектуали-науковці, які не тільки радили, спрямовували, а й самі безпосередньо розробляли концептуальні засади цього руху.

Український жіночий рух у ХІХ ст. розпочинався створенням добродійних жіночих організацій у Києві, Одесі, Полтаві та Харкові, які засновували притулки, будинки праці тощо. Жіночі організації були ініціаторами "руху самопомоги", в рамках якого надавали матеріальну допомогу жінкам, сприяли їх освіті та працевлаштуванню. Напочатку ХХ ст. активно діяли Харківське товариство взаємодопомоги зайнятих жінок, Одеське та Київське товариство охорони жінок. У містах України діяли відділи Спілки рівноправності жінок. Від 1909 р, свою діяльність розпочали Жіночі клуби, при яких організовувалися бібліотеки, читальні, лекторії, літературні вечори тощо.

Сприйняття й засвоєння феміністичних ідей на українських землях пройшли певний еволюційний шлях. Спочатку фемінізм як цілісна концепція лякав своїм нібито суспільним радикалізмом. Водночас громадськість поступово, часто, може, й неусвідомлено, сприймала його основні постулати і змінювала як саме суспільство, так і суспільну психологію в тому напрямі, який визначала феміністична теорія.

Україна в складі СРСР потрапила у коловерт соціалістичного експерименту, й тому про будь-який розвиток феміністичної теорії довелось забути. Ліберальний варіант фемінізму далі став розвиватися в міжвоєнний період на західноукраїнських землях. Зразком розвитку теорії фемінізму є творчість Мілени Рудницької. У численних статтях вона пропагувала вимоги ліберального фемінізму. Водночас наголошувала: "Жінка, як істота, наділена

іншим мозком і серцем, з іншими вимогами й бажаннями, ніж чоловік, внесе до культури зовсім нові, свіжі цінності, поглибить її та поширить. Відмінна психічна й інтелектуальна конструкція жінки мусить необхідно потягнути за собою повну перебудову державного і суспільного ладу та перетворення всієї культури ".

Перетворення тоталітарної системи, а відповідно, й монопогляду на суспільні явища привело до публічного обговорення статусу жінки. Логіка саморозвітку подій, творення інших політичних і громадських структур в Україні стало реальним підґрунтям для зародження жіночих досліджень як нового дослідницького напрямку. Перша стадія розвитку жіночих досліджень (початок 90 рр.- 1995рр.) мала на меті нагромаджувати знання про жінок, і, як результат, виникли жіночі студії, дослідницький та освітній напрямки. Друга стадія – стадія інституалізації жіночих і гендерних досліджень (1995-2002 рр.) була пов'язана з розвитком глобалізаційного процесу, посиленням уваги міжнародних структур до жіночих проблем. Пекінська Всесвітня конференція зі становища жінок підтвердила, що в загальну систему соціальної структури суспільства слід внести критерії рівності чоловіків і жінок, вирішити питання про перспективи громадського стану жінок.

В Україні цей період позначився інтеграцією жіночих досліджень у систему вищої освіти, розвитком «гендерно-збалансованих» навчальних планів через введення знань про жінок у традиційні науки. На цьому етапі ставиться під сумнів вся ідеологія вищої освіти, а процес інституалізації нового напрямку викликає дискусії.

За десять років розвитку центри жіночих і гендерних досліджень підготували літературу з жіночої та гендерної проблематики. Практично у всіх сферах соціогуманітарних досліджень вийшли перші монографічні дослідження з урахуванням гендерного підходу. Зокрема, гендерному аналізу політико-правової сфери сучасного українського суспільства присвячена монографія Т. Мельник "Гендерна політика в Україні" [107]. Ця проблема розглядається в діапазоні від культурно-історичних і теоретичних

узагальнень гендерного стану в політиці до способів його впливу на складники гендерного процесу в Україні. Представлені в книзі теоретичні, соціологічні й статистичні матеріали показують зміни в традиційних гендерних моделях, детермінованість гендерних відносин і трансформацію гендерної культури в умовах історичного перехідного періоду українського суспільства.

Колу питань, пов'язаних з аналізом паритетної демократії, що недостатньо досліджені на вітчизняному терені, та можливим шляхам її втілення в політико-правову практику українського суспільства присвячена збірка "Перспективи паритетної демократії в політико-правовому полі України" [129]. Автори статей, вчені-правознавці, політологи, соціологи, розглядають паритетну демократію в різних аспектах: як ідею, принцип, соціальну та політичну технологію, як напрямок демократизації суспільних відносин в Україні тощо.

Аналізу міжнародного досвіду реалізації принципу рівних прав і рівних можливостей та сутності концепції гендерної рівності присвячена монографія Смоляр Л.О. "Гендерна демократія - стратегія XXI століття" [148]. Гендерним підходам у соціології присвячена робота Н.Лавриненко "Женщина: самореализация в семье и обществе (гендерный аспект)", яка на матеріалах соціологічних опитувань і даних статистики розглядає ступінь рівноправності жінок у таких сферах людського життя як сім'я, праця, політика й управління [95].

У рамках проекту ПРООН "Гендерна експертиза українського законодавства" видано серію публікацій, в яких зосереджена увага на гендерному аналізі низки галузей законодавства України: конституційного, соціального, трудового, медичного, освітянського, сімейного, житлового та міжнародного. Автори висловили ставлення до гендерної і правової ситуації в Україні й визначили основні напрямки щодо гендерного вдосконалення чинного законодавства та новотворення з проблем гендерного права. Аналізу міжнародних документів з прав жінок, можливостей та практики їх

застосування в незалежній Україні присвячена монографія К.Левченко "Права жінок: зміст, стан та перспективи розвитку" [97].

Вагомі успіхи досягнуті у вивченні жіночого руху як соціального. Слід відзначити монографію Л. Смоляр "Минуле заради майбутнього", що стала першим комплексним дослідженням жіночого руху Наддніпрянської України, довівши, на основні широкого архівного матеріалу, сутність українського фемінізму, його спільність з західноєвропейським.

В літературі українська інтерпретація проблеми "жінка та суспільство" початково базувалася на наукових дослідженнях становища української жінки-селянки в творах М. Максимовича, Л. Боровиковського та М. Костомарова; на літературних творах Т. Шевченка, Марка Вовчка, Ганни Барвінок, де виразно переважали лірично-ідеалізовані та епічно-героїчні жіночі образи.

Одним з явищ, що визначали сутність європейського літературного модернізму кінця XIX - початку XX століття, була «війна статей», тобто протистояння патріархальних і сучасних уявлень про місце й роль жінки та чоловіка в соціокультурних процесах, про біологічні й соціальні чинники гендерної ідентифікації. У культурі руйнувалися структури патріархальної родини, розхитувалися чи не всі ієрархії та моральні норми. Образ "нової жінки" став знаковим для модерністського мистецтва.

Саме в цей час Леся Українка здійснює безпрецедентне, здається навіть у контексті всього європейського модернізму перепрочитання основоположних культурно-і філософських кодів, мотивів, світових сюжетів і міфологем з урахуванням жіночої перспективи, жіночої присутності в культурі. Оксана Забужко оцінила цю реінтерпретацію як "культурну революцію". По суті, драматургія Лесі Українки є, власне, "перепрочитанням" європейської культурної історії з альтернативних позицій з погляду "другої статі" [67].

Французький дослідник М.Перро писав, що "образ нової жінки був поширений у Європі від Відня до Лондона, від Мюнхена й Гейдельберга до

Брюсселя й Парижа".[266: 5]. В очах загалу "політично Нова Жінка була анархічною постаттю, яка загрожувала перевернути світ з ніг на голову і опинитися зверху в дикому карнавалі соціального й сексуального хаосу". [273: 38].

На відміну від Парижа чи Мюнхена, в Києві й Львові поява нової жінки сприймалася менш апокаліптично. Адже непохитність патріархату в українському суспільстві видавалася куди очевиднішою, ніж у Західній Європі. Нові жінки Лесі Українки, в силу того, що вони зодягнені в історичні костюми, zostалися майже не поміченими. Ольга Кобилянська була ідеологічнішою й одвертішою, проте і в її новелах, як-от "Природа", "Меланхолійний вальс", "Некультурна", феміністичний аспект лишився майже непрочитаним (або ж вони можуть бути зразком того, що деконструктивісти називають "misreading", спотвореним прочитанням, коли критичне тлумачення демонструє лише позицію критика, його абсолютну позазнаходжуваність і глухоту щодо твору). Все ж здобутки сексуальної революції, яку зазвичай датують 1830 - 1930 рр., в українському літературному модернізмі драматично й різноманітно відбилися.

В українському соцреалістичному письменстві 1930-х-70-х років було дуже мало жінок-авторок. Загалом жіночі голоси не вирізнялися так помітно і яскраво, як у першій третині ХХ віку. Можливо, не в останню чергу тому, що соцреалізм апріорі мав зосереджуватися на громадському, колективному, ідеологічному, і приватність, у яку жінки таки заглиблені більше, радянське мистецтво не надто цікавила. Натомість література 1980-х-90-х розвивалася в атмосфері мало не запаморочення від свободи, від зняття донедавна могутніх заборон і табу. Поставивши в свій обшир бачення стать як тілесність, стать як отой-таки ноумен душі-феномена, сучасні дослідники піднесли й проблему розрізнення жіночого та чоловічого досвіду, жіночих і чоловічих цінностей, врешті, жіночого й чоловічого мовлення.

На рубежі 80-х - 90-х років водним із домінуючих стало поняття "відродження". Йшлося про відродження національної ідеї, національної

історії, заборонених набутоків культури, літератури, мистецтва тощо. Така пасеїтська, реставраційна настанова спричинювала ідеалізацію минулого і - дуже часто — відкидання модерних цінностей, вироблених західними демократіями. Романтизація козаччини, інтерпретація сільської громади як носія абсолютної етики (а часом і естетики) - все це, зрозуміло, унеможливлювало будь-яку критику патріархальних структур. У цьому контексті фемінізм частенько сприймали як імпортовану з Заходу ідеологію, загрозову для самого існування традиційних українських цінностей. Ось чому заслуга гендерної критики в модернізації українських культурологічних дискурсів 90-х років дуже велика. Було запропоновано альтернативні моделі аналізу національної культури. Ще 1991 року Соломія Павличко писала про "загрозу консерватизму", про те, що перш ніж відроджувати, "варто вивчити, осмислити і проаналізувати": "Що може зробити феміністичний аналіз з історією української культури? Перечитати її по-своєму. Зруйнувати, розконсервувати патріархальні структури мислення і народницькі ідеали. Породжений романтизмом народницький ідеал, а саме ідеал літератури, котра служила б визволенню і просвіті народу, консервує старі або розвиває нові патріархальні ідеали, субординацію, сексизм, нерівноправність". [126: 34].

Упродовж дев'яностих років поступово витворювався новий класичний канон української літератури. Соломія Павличко свого часу означила "канон класиків як поле гендерної боротьби". З одного боку, принаймні кілька жінок-письменниць, Марко Вовчок, Леся Українка, Ольга Кобилянська, Ліна Костенко, належать до найчільніших, і приводів для нарікань на гендерну дискримінацію ніби й немає. Однак аналіз самих підстав і принципів канонізації жінок-авторок розкриває спрощеність, неповноту, навіть невідповідність прочитання їхньої творчості. Адже й Марко Вовчок, і особливо Леся Українка та Кобилянська, були активними прихильницями емансипаційних та феміністичних ідей. Саме Лесю Українку вважають зачинателькою української феміністичної критики (мається на увазі

насамперед її стаття "Нові перспективи і старі тіні: нова жінка західноєвропейської белетристики"). Проте цих феміністичних мотивів ніколи не наголошували в численних історіях української літератури, писаних впродовж ХХ століття. І відносно слабші твори часом проголошувалися вершинними (Лесю Українку знаємо передусім як співачку "досвітніх огнів" і "слова-зброї" - це мотиви її ранніх, незрілих віршів; Кобилянську - переважно як викривача "жадоби власності", а Марко Вовчок - як борця з кріпацтвом) лише тому, що в них знаходили ті соціальні, народолюбні ідеї, які творцям канону видавалися найвагомішими. Натомість мотиви жіночої емансипації апріорі відкидалися як "непотрібні", маргінальні. В останні десятиліття двадцятого століття західні дослідниці відкрили цілу низку імен, які були "забуті" саме через малозначущість, як здавалося, гендерної проблематики в патріархальному суспільстві. З появою цих нових імен іноді змінювалися самі параметри класичної літератури, уявлення про основні її мотиви, теми, образи. Українські дослідниці сьогодні так само акцентують увагу на творчості жінок-авторок, не оцінених належно сучасниками. Йдеться, скажімо, про психологічну прозу Ірини Вільде, драматургію Людмили Старицької-Черняхівської, мемуаристику Уляни Кравченко. Історія української літератури постає багатограннішою й розмаїтішою, деякі колізії несподівано стають цікавими не лише для академічних дослідників, але й для ширшого читацького загалу.

Українська гендерна культурологія багато зробила також для аналізу складної й контроверсійної колізії фемінізму та націоналізму. Проголошена деякими ультраправими публіцистами теза про цілковиту непеєднуваність ідеології націоналізму, державництва та фемінізму (спершу, мовляв, треба побудувати державу, а вже потім займатися забаганками про рівність статей) насправді не витримує критики. «Усвідомлення та природа ідентифікації індивіда з національними та гендерними ролями є питанням особистого самоусвідомлення, - стверджує Марта Богачевська-Хомяк, - Ми не можемо уникнути ані фемінізму, ані націоналізму, позаяк усі ми маємо стать (гендер)

і належимо до певної групи, навіть якщо задля особистісного виокремлення ми заперечуємо цю приналежність» [19:75].

1.4. Мовна особистість у художньому тексті

Специфікою даного дослідження є те, що в якості об'єкта для вивчення гендерних відмінностей звертань у мовленні виступають «фікційні» мовні особистості - персонажі українських та французьких літературних творів, які розглядаються як «носії» реальної дійсності, відображеної в художній комунікації. З цієї точки зору «фікційний» світ художньої літератури слід розглядати як «вторинну дійсність» або «віртуальну реальність», яка є частиною дійсності. Таким чином можна вважати, що персонажі художніх творів, «жителі» цієї «вторинної дійсності», створеної автором, також входять і у дійсність «первинну» [92:10]

Оскільки мова персонажа породжується не самим адресантом, а автором, у художньому дискурсі передбачається наявність двох складових:

- істинний суб'єкт, який створює текст, тобто автор;
- фікційний суб'єкт, який створює текст, тобто персонаж, який наділений індивідуальними рисами мовної особистості.

Мовна (комунікативна) особистість розглядається при такому підході, як збірний образ, що відкриває при дослідженні два шляхи: «один шлях проходить через категорію образу автора. Інший, спираючись на аналіз і відтворення індивідуальної мовленнєвої структури конкретного персонажа, призводить до оновленого трактування мовленнєвого образу [77: 30].

Звертання сучасних лінгвістів до проблем ролі людини у комунікативному процесі є відмінною рисою мовознавства. Поняття «мовна особистість» займає провідні позиції при розробці аспектів нової парадигми в лінгвістиці. У спілкуванні, у тому числі в художніх творах, неконгурентні відношення комунікантів приводять до мовленнєвої асиметрії. Це пов'язано з тим, що кожна мовна особистість характеризується власними індивідуальними рисами, які відзеркалюють соціальний статус мовця, його психологічні, фізіологічні та вербально-когнітивні особливості.

Методологічно цінним для дослідження вокативів як у художньо-стилістичному, так і в емоційно-вольовому плані, є поняття мовної особистості, саме мовні характеристики систематизують думки комунікантів, їхню когнітивну особистість, маркує відношення між спілкуючимися.

Крім того мовна особистість демонструє прагматичний намір, що переслідує комунікативний акт, і модально-емоційні маркери мовленнєвого акту допомагають актуалізації прагматичного завдання. Мовна особистість охоплює усю різноманітність лінгвістичних проблем, які є привабливими не тільки для мовознавців, але й для науковців інших напрямів, що вивчають людину.

З пересічної точки зору мовна особистість представляється як конкретний носій мови/мовлення, здатний більш-менш адекватно породжувати та відтворювати тексти за допомогою системних засобів мови та з урахування ситуації мовлення для відбиття певного, особистісного світобачення, тобто передбачає наявність мовної компетенції, здатності до генерації нових смислів та накопичення мовного й позамовного досвіду через спілкування з іншими мовними особистостями.

Сучасна антропоцентрична лінгвістика розміщує цю лінгвістичну категорію в центр своєї уваги. Мовна особистість стала тим стрижневим, визначальним поняттям, навколо якого розгортається обговорення найбільш цікавих проблем загального мовознавства. Мовна особистість виявляється тим об'єктом дослідження, що інтегрує різні галузі лінгвістики. Поняття «мовна особистість» розглядається в лінгвістиці в різних аспектах: як мовна особистість індивідуума (політика, функціонера і т.п.), і як мовна особистість представника мовної культури будь-якого певного типу.

Вперше уявлення про індивідуальні особливості мовлення кожної людини з'явилося в роботах В. Гумбольдта і Г. Гердера (18-19 ст.), і отримало надалі розвиток в роботах Бодуена де Куртене, Фосслера та ін.

Поняттям "мовна особистість" імпліцитно оперували вже Г. Штейнталь, В. Вундт, О. О. Шахматов (ввів поняття ідіолекту). Перше звернення до мовної особистості пов'язане з ім'ям німецького вченого Й.Вейсгербера, а в російській лінгвістиці перші кроки в цій галузі зробив В.В.Виноградов. Той факт, що дослідження було засноване на матеріалі художньої літератури, пояснює виділення двох напрямків вивчення мовної особистості - особистість автора і особистість персонажа. Конкретні мовні особистості були вперше описані В. В. Виноградовим [35: 120-146].

Сучасна теорія мовної особистості була створена Ю. Н. Карауловим. Одним з основних понять, введених автором є поняття загальнонаціональної мовної особистості, яка об'єднує базову частину загального світогляду, комплекс комунікативних характеристик, маркованих національно-культурні особливості мовної поведінки [77: 42].

Структура мовної особистості, запропонована автором, враховує використання трьох рівнів: вербально-семантичного, тезаурусного і мотиваційного, які передбачають втілення картини світу в тезаурус, властивому даній мовній особистості як представника певної національно-культурної групи, відображення особливостей породження і сприйняття мовлення.

У рамках теорії, розробленої Ю. Н. Карауловим, під мовною особистістю розуміється "вид повноцінного уявлення особистості, що вміщує в себе і психічні, і соціальні та етичні, і інші компоненти, але представлені через її мову, її дискурс» [77:7].

Мовна особистість автором теорії, що обговорюється може трактуватися і як "сукупність здібностей і характеристик людини, що обумовлюють створення і сприйняття ним мовленнєвих творів (текстів), які розрізняються ступенем структурної складності, глибиною і точністю відображення дійсності, визначеною цільовою спрямованістю" [77: 33].

У структурі мовної особистості відображення психологічної компоненти можливо представлено дискурсивними особливостями. На думку Ю. М. Караулова, комплекс мовних умінь, який створює структуру мовної особистості, «може розцінюватися як певний корелят рис духовного обличчя цілісної особистості, що відбиває в спеціальній мовній формі її соціальні, етичні, психологічні та естетичні складові, тобто визначає в мовленнєвих вчинках основні стихії художнього образу» [77:69].

Теоретичний розвиток напрямків з дослідження мовної особистості відбувався в двох напрямках: вивчення конкретних мовних особистостей і вивчення узагальненої мовної особистості У роботі І. В. Сентенберга поняття «мовна особистість» і «комунікативна особистість» розглядаються як синоніми [143:47]. Автор приділяє велику увагу рівневим лінгвістичним характеристиками узагальненої мовної особистості (фонетичному, лексичному), що визначають комунікативні здібності індивідуальної мовної особистості.

Поява в науковій літературі робіт, присвячених питанню елітарності мовної культури, засновані на аналізі концептів когнітивного рівня мови. Основними для елітарної мовної особистості є такі концепти, як «Людина, особистість», «Культура», «Цивілізація», «Інтелігенція», «Мова», «Слово» [90].

Ще одним новим підходом до опису мовної особистості є погляд, представлений в монографії В. В. Красних. Автор розглядає «мовну особистість», «комунікативну особистість» і «мовленнєву особистість» як три різні поняття: мовну особистість - як особистість, яка володіє певною сукупністю уявлень і знань; мовленнєву особистість - як особистість, яка обирає певну мовленнєву форму взаємодії, комунікативну особистість - як одного з учасників комунікативного акту, діючого в реальних умовах комунікації [92:22]. Основною відмінністю даного підходу є введення

терміну «мовленнєва особистість» і акцент на дослідженні проблеми взаємодії мовних особистостей в процесі спільного комунікативного акту.

З'явилася низка робіт, що розглядають граматичні особливості узагальненої мовної особистості [74], що трактують мовну особистість як носія мови, з точки зору його здатності до мовленнєвої діяльності [41:65]. Причому останнє розглядається автором, як похідне від психофізіологічних властивостей людини (мовленнєва особистість), від особливостей вербальної поведінки індивідуума (комунікативна особистість) і від національно-культурної мовленнєвої поведінки мовця (етносемантична особистість).

Особливо слід зупинитися на проблемі типології мовних особистостей, яка все більше привертає увагу мовознавців. Будучи представниками колективної мовної особистості, окремі мовні особистості несуть певний тип внутрішньонаціональної мовної культури. Про типи мовленнєвих культур вперше заговорив Н. І. Толстой, хоча основи вчення про поділ мовленнєвих культур закладені акад. В. В. Виноградовим.

Поява в науковій літературі роботи О. Б. Сиротиніної «Мовна особистість та фактори, що впливають на її становлення» стало ще одним кроком на шляху вивчення мовної особистості. Тут описані умови формування того чи іншого типу мовленнєвої культури з чотирьох, перерахованих автором: елітарного, середньолітературного, літературно-розмовного і фамільярно-розмовного [146]. У наступних роботах О.Б.Сиротиніна замінила поняття елітарності мовленнєвої культури на поняття повнофункціонального виду мовленнєвої культури. Спроба визначити комплекс ознак, які відносять дану мовну особистість до повнофункціональної мовленнєвої культури зводиться до наступного: вільне володіння системою мови, творчий підхід до використання мовних форм в комунікативному акті, елімінавання вульгаризмів і заміна їх евфемізмами, недопустимість використання книжкових штампів в усному мовленні,

обов'язковість повноти інформації - у письмовій формі мови, коректність спілкування.

Аналіз робіт за описом узагальненого портрета мовної особистості продемонстрував розмаїття підходів щодо досліджуваної проблеми як з точки зору лінгвістичних факторів, так і екстралінгвістичних. Лінгвістичні чинники формування та функціонування мовної особистості досить детально розглянуті у вищевикладеному матеріалі. Що ж стосується ролі екстралінгвістичних чинників у становленні мовної особистості, то умови життя (місто, село), сім'я та оточення (вчителі, вихователі, друзі) є основними - саме ці чинники супроводжують людину з раннього дитинства. Вплив ЗМІ та літературних творів на сучасному етапі розвитку суспільства не можна переоцінити. Автор відзначає вплив жаргонів і середньолітературної мови на мовну культуру суспільства, відзначаючи зникнення елітарного типу мовлення.

В лінгвістиці (й ширше – в гуманітарних, «людиномірних» дисциплінах) поняття «мовної особистості» не отримало однозначного визначення через його інтеграційний та багатоаспектний, навіть багатовимірний характер. Так, Г.І. Богін розуміє під цим терміном передусім «людину як носія мови, тобто комплекс психофізичних властивостей індивіда, які дозволяють їй сприймати та відтворювати мовлення» [21:37]. С.А. Сухих та В.В. Зеленська прирівнюють поняття «мовної особистості» до поняття «комунікативної особистості», розуміючи під останньою сукупність особливостей вербальної поведінки людини, що використовує мову [155]. В.І. Карасик віддає перевагу термінові «словникова особистість» як закріпленому у лексичній системі мови базовому національно-культурному прототипу носія певної мови зі своїми світоглядними установками, цінностями й поведінковими реакціями, відбитими у словнику [74]. Інший дослідник, С.Г. Воркачов обирає у останньому випадку подібне термінозначення «етносемантична особистість») [41]. Згодом виникає й

термін «текстуюча особистість», сконструйований з апеляції до текстотворювальної здатності мовної особистості.

Між тим, не слід забувати, що власне термін «мовна особистість» виник у межах науки про мову художньої літератури на позначення двох основних особистостей художнього тексту – особистості автора та особистості героя (персонажа), і його авторство належить В.В. Виноградову [35]. Ю.М. Караулов, а пізніше - Г.І Богін, надали термінові Виноградова ширше трактування як позначенню «людини, розглядуваної з точки зору його готовності здійснювати мовленнєві вчинки, створювати й приймати мовленнєві утвори» [21], проте лише Ю.М. Караулов зробив наголос у визначенні мовної особистості на аналіз текстів як на «сукупність здатностей та характеристик людини, що обумовлюють можливість створення нею текстів, що різняться ступенем структурно-мовної складності, глибиною та точністю відбиття дійсності та певною цілеспрямованістю» [77:154].

Найчастіше аналізу підлягають самі створені тексти з точки зору використання в них системних засобів з метою передачі авторського бачення світу і досягнення певних прагматичних цілей [76]. З вищесказаного очевидно, що мовна особистість являє собою багаторівневий комплекс мовних умінь, здібностей до реалізації мовних вчинків породження мовленнєвих відрізків та їх інтерпретації [180].

Типологія мовної особистості ще тільки починає розроблятися: її основу покладені мовні риси (повторювані особливості вербальної поведінки людини), які на даний час ще знаходяться у стадії виявлення та наукового опису. Дослідниками називаються, зокрема, такі мовні риси, як надмірність аргументації і голослівність, невпевненість і директивність, децентрованість і центрованість, «буквальність», гумористичність та ін. Типи мовних особистостей розрізняють також за темпераментом (спрямованості особистості), за образом мислення (когнітивні типи) і деякими іншими параметрами.

На сучасному етапі розвитку антрополінгвістичні відомості, викладені у науковій літературі, дозволяють створити портрет колективної мовної особистості з урахуванням багатьох складових її розвитку та функціонування: національно-культурологічних, гендерних, соціальних, психологічних, професійних та фізіологічних аспектів.

Висновки до 1 розділу

У розділі розглянуто загальнолінгвістичні проблеми, пов'язані з визначенням місця та ролі звертання, яке належить до таких категорій, завдяки яким мова осмислюється не тільки як засіб комунікації, а й як інструмент когніції та як реалія культурно-історичного характеру. На основі аналізу спеціальної літератури розглянуто основні напрямки дослідження звертань у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці.

1. Лінгвістичний статус звертання не отримав досить чіткого визначення і різними дослідниками трактується по-різному. У науковій літературі представлені різні підходи і статусне визначення звертання як лінгвістичної категорії: як слово або словосполучення, що перебуває поза межами структурної схеми речення, як комунікативні одиниці, що самі формують речення-висловлювання, як службові одиниці тексту, що належать до ширшої функціонально-семантичної категорії мовленнєвого контакту. Крім того, будучи граматично вираженим у вигляді відокремленого номінативного речення з головним членом у морфологічно позначеному чи семантично категоризованому кличному відмінку, звертання прагматично є своєрідним мовленнєвим актом, здатним самотійно або у поєднанні з контекстом виконувати цілий набір функцій, зокрема, визначати спрямованість мовлення, виступати засобом встановлення та підтримки мовленнєвого контакту, маніфестувати статусно-рольові позиції, бути засобом мовленнєвого впливу на адресата, виражати емоційно-експресивний стан мовця і навіть регулювати взаємовідносини між комунікантами. Саме у такому розумінні термін «звертання» вживається у даному дисертаційному дослідженні як основний, оскільки його вживання має усталену традицію у вітчизняному мовознавстві та максимальну повноту обсягу поняття.

2. У плані завдань дисертаційного дослідження для нас найважливішим є вивчення гендерних особливостей звертання у французькому та українському художньому тексті. Сучасна соціальна наука розрізняє поняття стать та гендер, традиційно позначаючи через перше з них ті анатомо-

фізіологічні особливості людей, на яких базується визначення людської істоти як чоловіка або жінки. Проте, окрім біологічних розбіжностей, між людьми наявний розподіл також за соціальними ролями, формами діяльності, поведінкою, психологічними та емоційними характеристиками. З огляду на це виникло поняття гендера, яке означає сукупність соціокультурних норм, виконання яких суспільство очікує від людей залежно від їхньої біологічної статі, це – своєрідний підсумок соціалізації людини в суспільстві відповідно до його статевої приналежності: чоловіки та жінки є культурними продуктами своїх суспільств, а вирішальним параметром у формуванні розбіжностей є культура. Гендерні відношення пронизують усі сфери людського життя і, відповідно, людської комунікації. Для дослідження гендерних аспектів мови та комунікації використовуються лінгвістичні методи та методики суміжних напрямків і галузей (психолінгвістичні, соціолінгвістичні, лінгвокультурологічні, тощо).

3. Характерною тенденцією сучасного етапу розвитку мовознавства є детальна розробка проблем людського чинника в мовній діяльності. У новій лінгвістичній парадигмі на передній план висувається поняття "мовна особистість", що визначає семантичний простір мови. Антропоцентричний принцип, будучи реалізованим в аналізі лінгвістичної структури полісуб'єктного художнього тексту, робить можливим проведення всестороннього аналізу гендерної асиметрії звертань. Поняття мовної особистості є методологічно цінним для дослідження звертань як у художньо-стилістичному, так і в емоційно-вольовому плані. Саме мовна особистість переводить мовленнєві характеристики комунікантів та комунікативні якості їх мовлення у план думок, оцінок та установок адресанта й адресата – в цьому її широкий когнітивний сенс. Саме мовна особистість виступає носієм, джерелом та показником прагматичного компонента

Власне термін «мовна особистість» виник у межах науки про мову художньої літератури на позначення двох основних особистостей

художнього тексту – особистості автора та особистості героя (персонажа), і його авторство належить В.В. Виноградову. Гендерні стереотипи суспільних і міжособистісних відносин, забарвлені своєрідними рисами особистісного світовідчуття письменника, переносяться на функціональну комунікативну особистість персонажа. У свою чергу, опис різних рівнів організації мовної особистості персонажа як суб'єкта внутрішньої текстової комунікації ґрунтується на аналізі лексичного складу і граматичної структури «вироблених» ним текстів.

РОЗДІЛ 2. ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНА ПРИРОДА ЗВЕРТАННЯ.

Спрямованість даної роботи визначається орієнтацією на цілісний опис групи якісно неоднозначних утворень, які мають назву звертання. Надійною основою для багатоаспектного представлення будь-якого класу мовних одиниць, особливо для нечітких структур, до яких відносяться звертання, слугує системний аналіз. Він має особливу евристичну цінність, оскільки створює умови для обґрунтування об'єктивності теоретичних узагальнень при характеристиці об'єкта: ознаки і властивості можна вважати реально притаманними аналізованому класу, якщо вони узгоджуються з закономірностями номінативно-комунікативного використання його одиниць.

Системний підхід має на меті пізнання складного мовного об'єкта як певної системи, яка існує в єдності субстантних і структурних показників, що визначають його якісну природу. У той же час системність передбачає співвіднесення досліджуваного явища з іншими компонентами більш складної загальної системи, частиною якої воно є. Це дозволяє провести, з одного боку, інтеграцію об'єкта, а з іншого боку, його делімітацію, що є дуже важливим при описі таких складних відповідно до мовної сутності одиниць, як звертання. Тому їх аналіз традиційно проводиться саме в системному аспекті з метою виявлення їхніх ознак і властивостей у співвідношенні з іншими мовними структурами, що володіють схожими характеристиками у плані змісту або на рівні засобів вираження.

Сама сутність системного підходу зумовлює необхідність застосування комплексного аналізу, що включає ряд взаємодоповнюючих методів. Він передбачає два етапи: функціонально-семантичний аналіз (план змісту) і аналіз засобів (план вираження). Виявлення динаміки зазначеної взаємодії принципово можливо при спрямованості аналізу як від форми (компонентів,

засобів) до змісту (функціям, значенням), так і в зворотному напрямку - від змісту до форми, до того ж кожен з цих підходів не дублює інший, а доповнює (розширює і поглиблює) його. Це обумовлено тим, що не існує абсолютного "ізоморфізму між одиницями плану вираження та плану змісту (сенсу), тобто для мови взагалі характерна можливість відповідності однієї одиниці плану вираження декільком одиницям плану змісту і навпаки". [23:6]. Тому, встановивши за допомогою форми відоме значення, категорію, дослідник повинен зробити зворотній шлях - і з точки зору знайденої категорії знову переглянути весь матеріал зовнішніх виявлень думки в мові" [18:215], тобто виконати аналіз у напрямку від значення до засобів. Тоді на першій стадії вивчення звертань першочерговим виявиться функціонально-семантичний аналіз цієї лінгвістичної категорії. На другій стадії дослідження стане необхідним залучення інвентарно-таксономічного аналізу засобів вираження звертань у мові.

Результати другого етапу аналізу представлені у третьому розділі. Рішенню першої задачі присвячений даний розділ дисертації.

Створення цілісного образу лінгвістичного об'єкта в плані змісту передбачає поєднання двох аспектів його мовного буття: по-перше, він повинен бути охарактеризований за сукупністю функцій, які ним виконуються, і по-друге, він повинен бути представлений як елемент системи мови, наділений певними семантичними ознаками і властивостями та співвіднесений з іншими класами мовних одиниць. Системний підхід до змісту звертання як мовного знака вимагає співвіднесення понять "значення" і "функція". Їх взаємозумовленість і перетин можуть бути виражені наступним чином. Функція мовних засобів полягає у вираженні їхнього цільового призначення; застосування функціонального аналізу дає відповідь на питання, яке призначення об'єкта, для чого він потрібен. Значення ж мовного знака співвідносить його з компонентами когнітивної системи, відображає і закріплює у свідомості уявлення про певний фрагмент позамовної дійсності (предмет, властивість, процес, явище і т.д.). В той же

час вони відрізняються тим, що значення як один з аспектів змісту мовного знака, пов'язане з системою мовних одиниць, а функція характеризується його комунікативною спрямованістю [13:103]. Таким чином кожен мовний знак, що передає певне значення, здатний залежно від конкретних комунікативних умов виконувати різні функції. Справедливим є і зворотне твердження: для реалізації однієї і тієї ж функції можуть використовуватися мовні одиниці, що мають різні значення.

2.1. Функції звертань

2.1.1. Класифікація функцій звертань.

Вже в самому визначенні системи присутня ідея функціональності: система - це "відомим чином організоване ієрархічне ціле, що володіє структурою і втілює дану структуру в дану субстанцію для виконання певних цілей (функцій) [142:551]. Багатоплановість досліджуваного об'єкта вимагає застосування ефективної методики функціонального аналізу звертань з позицій комунікативної теорії. Її головною відмінною особливістю є те, що комунікативна обумовленість звертань розкривається в результаті дослідження їх номінативних, предикативних, антропоорієнтаційних, статусно-регулятивних, оціночно-характеризуючих та інших властивостей у складі висловлювання. При цьому перелічені властивості виступають як функціональні відповідності між структурою акту комунікації та структурою висловлювання, усередині яких вокативні конструкції за сукупністю функціональних характеристик отримують значення, зіставні з компонентами мовленнєвого акту. Таким чином функціональні властивості звертань повинні досліджуватися у зв'язку зі структурою самого мовленнєвого акту. Вперше як окремий комунікативний тип висловлювання, звертання було розглянуте Д.Вундерліхом. Він поставив його в один ряд з директивом, комісівом, декларативом тощо на тій підставі, що звертання має своєю особливою функцією - привернення уваги адресата [276:77].

Категоріальним поняттям даної концепції виступає, природно, поняття мовленнєвого акту; під цим терміном зазвичай розуміють «цілеспрямовану мовленнєву дію, яка має місце відповідно до принципів та правил мовленнєвої поведінки, прийнятими в даному суспільстві; одиницю соціонормативної мовленнєвої поведінки, що розглядається в межах прагматичної ситуації». З точки зору теорії мовленнєвих актів необхідно враховувати три компоненти організації смислової моделі висловлювання:

- локуція - зміст повідомлення;
- іллокуція – мовленнєвий вплив повідомлення;
- перлокуція - результат мовленнєвого акту.

З функціонально-когнітивної точки зору звертання є одним з основних засобів внутрішньої оцінки мовної ситуації, оскільки мовцеві необхідно здійснити вибір певної вербальної форми вираження власної думки з безлічі потенційно можливих. Це і складає зміст локуції. Цей вибір зумовлює успішність виконання регулятивної функції – функції впливу на свідомість та поведінку адресата. У мовленні індивідів мовленнєвий акт на цій стадії виступає як ілокутивна дія, тобто інтенційна вимова, яку розраховано відповідно до комунікативного наміру суб'єкта мовлення на деякий перлокутивний ефект (мовленнєве або немовленнєве діяння чи зміну емоційного, фізичного, психологічного, когнітивного стану адресата).

Слідом за генеруванням мовленнєвого акту звертання проходить процес його сприйняття й обробки адресатом. Якщо пресупозиції мовця й слухача збігаються, можна, очевидно, говорити про адекватність розуміння. У таких випадках адресат правильно інтерпретує інтенцію мовця. Якщо пресупозиції мовця не збігаються з пресупозиціями адресата в будь-якому зі своїх компонентів, адресат не співвідносить звертання з собою і не реагує на нього, або оцінює звертання як неадекватне до ситуації.

Необхідно відзначити той факт, що іллокуція (тип мовленнєвого впливу) представляє собою ключовий компонент мовленнєвого акту. У мовленнєвому акті звертання ілокутивна сила визначається семантичною

функцією звертання у мовленні, тому можна виділити наступні типи іллокутивних актів звертання:

- 1) номінативний (інтенція мовця - назвати адресата мовлення);
- 2) вокативний (інтенція - привернути увагу адресата);
- 3) дейктичний (інтенція - вказати на адресата).
- 4) статусно-регулятивний (інтенція - відобразити статусно-рольове співвідношення комунікантів і оформити мовлення відповідно до правил етикету);
- 5) оціночно-характеризуюча (інтенція - охарактеризувати адресата і висловити ставлення до нього мовця).

Кожен з цих іллокутивних актів звертання є орієнтованим на певний перлокутивний ефект: номінативний - на ідентифікацію адресата; вокативний - привернення уваги адресата; дейктичний - на вказівку адресату мовлення, що він є одержувачем повідомлення; статусно-регулятивний - на формування у адресата пресупозиції щодо точки зору адресанта на статусно-рольове співвідношення комунікантів, про визнання або невизнання цього співвідношення; оціночно-характеризуючий - на формування пресупозиції адресата, яка стосується ставлення до нього мовця і співвіднесення цього ставлення з власною самооцінкою.

Розгляд функціональної природи звертання з позицій теорії мовленнєвих актів демонструє різноманітну палітру можливостей, якими воно володіє. Реалізуючи фундаментальну функцію мови - комунікативну, звертання детерміновані низкою конкретних вказівок: всі багаточисленні функції звертання можна розподілити за чотирма стратурами. Базисною (з позицій мовленнєвої поведінки) є вокативна функція (називання, привернення уваги, вказівка на співрозмовника), саме ця функція адресує дане повідомлення певному індивіду. Разом з нею в умовах конкретного комунікативного спілкування можуть також актуалізуватися інші функції, модифікуючи і доповнюючи вокативну функцію. Це наступні функції: фатична, (встановлення і підтримання контакту з адресатом), статусно-

регламентуюча (відображення статусно-рольової відповідності комунікантів і ввічливе оформлення мовлення) і модально-емоційна (характеристика адресата і висловлювання ставлення до нього мовця), мета якої забезпечення адресної спрямованості висловлювання. Ці функції і формують функціональне поле звертання (див. рис . 1).

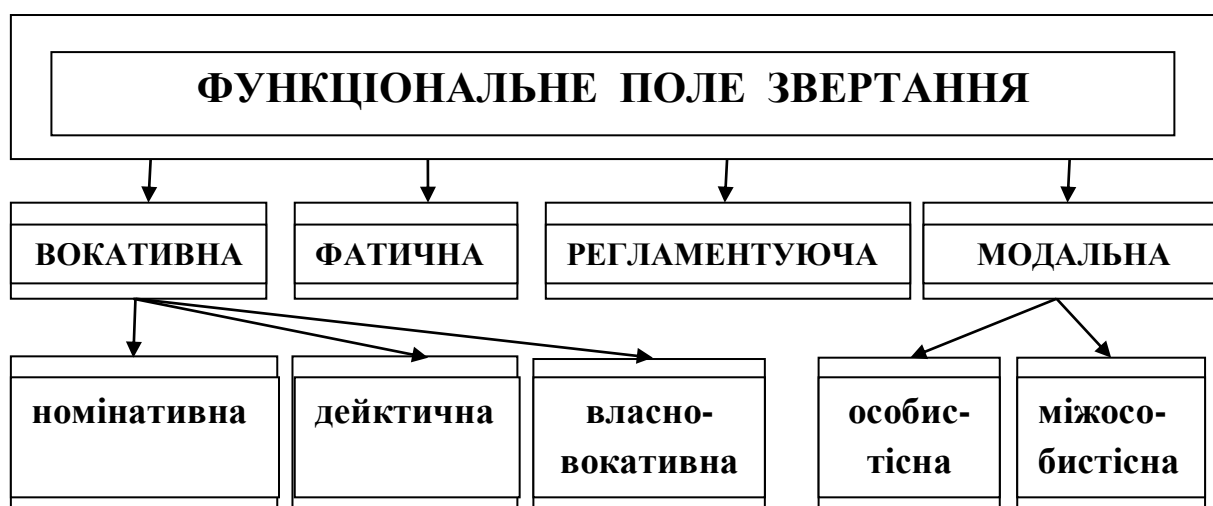

Рис.1 Функціональне поле звертання

Кількісний склад звертань, які виконують кожну із зазначених функцій, відображений в наступній таблиці.

Таблиця 2.1. Кількісний склад компонентів функціонального поля звертання

Функції	Українська мова		Французька мова	
	кільк.	%	кільк.	%
вокативна	2654	100	2213	100
фатична	573	21,6	489	22,1
статусно-регламентуюча	507	19,1	354	16,0
модально-емоційна	910	34,3	662	29,9

Слід зазначити, що розподіл звертань в експериментальному матеріалі за функціональною ознакою має певною мірою умовний характер. Це пов'язано з поліфункціональністю звертань: як показано далі (див. розд. 2.3.1.), в умовах конкретної комунікативної ситуації за допомогою кожного звертання може реалізовуватися не одна, а декілька функцій, доповнюючи і модифікуючи одна одну.

2.1.2. Вокативна функція.

Звертання в своїй первинній вокативній функції привертають увагу співрозмовника, називають його, однозначно вказують на співрозмовника, виділяючи його як адресата висловлювання. Згідно з цими комунікативними вказівками в рамках вокативної функції виділяються: номінативна (назвати адресата), дейктична (вказати на адресата), власне вокативна (привернути увагу адресата) функції.

2.1.2.1. Номінативна функція

Номінативна функція пов'язана зі здатністю знаків мови символічно позначати об'єкти. Виступаючи в якості первинної функції мови, номінативна функція передбачає здатність мовної системи називати і виокремлювати фрагменти позамовної дійсності, формуючи поняття про них у вигляді слів, поєднань слів, фразеологізмів і речень. [157: 336]. Номінація, або ментальна репрезентація, перебуваючи у фокусі досліджень когнітивної лінгвістики, розуміється як співвіднесеність мовних форм з їхніми когнітивними аналогами або як процес і результат об'єктивованого осмислення дійсності. [94: 322].

З джерел наукової літератури відомо, що в процесі комунікації широко поширені два види номінації: автономна і неавтономна [46]. При цьому характерною умовою реалізації автономної номінації є використання однієї лексеми, яка актуалізує номінативну функцію і самостійно вказує на фрагмент дійсності. Відомо, що слова не обов'язково постають у своєму первинному значенні, особливо якщо вони виступають у взаємодії з деяким

контекстом. Як стверджує В. Еванс, [223:492], цей факт визначається тим, що значення, асоційоване з тим або іншим словом, взаємодіючих з контекстом певного висловлювання, суттєво залежить від функціональних інтенцій даного висловлювання. Така ситуація призводить до виникнення неавтономної номінації, яка характеризується тим, що при побудові будь-якого мовного елемента вона здатна вказувати на певну дійсність тільки в умовах реалізації в комбінації з певними лексемами і в певному контексті. Необхідно відзначити, що в основі всіх видів неавтономної номінації лежить асоціативний характер мислення людини. Як автономні, так і неавтономні номінативні структури, актуалізуючи в комунікативному акті репрезентативну функцію мови, можуть представляти різні компоненти функціонально-семантичного поля номінативної сфери: як одиничні звертання, наприклад: *Ка-атя! Камь! Tu до школи підеш?[3:8]; Ecrivez, en attendant, Alexandre.[24:365]*, так і групи лексем, що характеризують різноманітність «картини світу» в когніції мовця при формуванні класу номінацій: *Дитино золота! Русалонько...[3:21] ; Arrête , Barbie girl, tu fais pleurer ta soeur![18:37]*.

2.1.2.2. Дейктична функція.

Власне семантична дейктична функція звертань спрямована на співвіднесення учасників мовного акту з учасниками, обставинами або іншими характеристиками зазначеної ситуації (співвіднесення як перетину або неперетину).

Розглядаючи історію виникнення даного терміну (від грец. «вказівка»), слід відзначити роботи К. Бюлера, в яких вперше подано те визначення дейксису, яке використовується сучасними філологами для позначення слів, які отримують певне значення тільки з урахуванням ситуації спілкування, тобто так званого «вказівного» поля мови [30]. Таким чином конситуативні складові (місце комунікації, особливості взаємовідносин учасників комунікативного акту, час мовленнєвого спілкування тощо) представляють

собою певну систему взаємозв'язків, що актуалізують дейктичну функцію мови і вказують на значення дейктичних слів.

В залежності від конкретного виду вказівок традиційно виокремлюються три основних види дейксису - персональний (або, як його називають деякі дослідники, рольовий), просторовий (локальний) і часовий (темпоральний). Персональний дейксис найбільш важлива частина, яка представляє дейктичні одиниці в мові, і саме він найбільш часто реалізується в якості одного з компонентів функціонального поля звертання. Адресант - це головна фігура персонального (рольового) дейксису. Від нього залежить не тільки характер актуалізації дейктичної функції звертання, але також і особливості самого мовленнєвого акту, які визначаються комунікативними намірами мовця, його психоемоційним станом, особливостями його розуміння комунікативної ситуації в цілому.

В залежності від того, який принцип покладено в основу класифікації дейксису, думки лінгвістів щодо досліджуваної проблеми різнобічні. Такі проблеми, як обсяг об'єкта дейктичного дослідження, якісний склад дейксису відображають безліч точок зору вчених в залежності від напрямку, який покладено в основу характеристики дейктичних особливостей звертання в процесі комунікації.

Серед існуючого різноманіття підходів до даної проблеми особливо слід зупинитись на аналізі дейксису в рамках системно-структурного напрямку. В цьому випадку дейксис розглядається як прагматична одиниця семантики повідомлення, яка спонукає адресата проаналізувати ситуацію з метою виявлення семантики звертання. Причому дейктичні слова - це «слова, що дають відносну характеристику чуттєво сприймаючих в мовленнєвій або відтвореній ситуації предметів і здійснюють одночасну вказівку на центр координації (суб'єкт або об'єкт), відносно якого характеризується даний предмет» [153:8].

Роль дейктичних лексем в мовленнєвому акті - характеристика будь-якого об'єкта за рахунок використання опосередкованих ознак, що пов'язують даний об'єкт з іншим об'єктом, присутнім в конкретному комунікативному акті. Зважаючи на викладене вище маємо висновок про відносність семантичного потенціалу досліджуваних дейктичних лексем, оскільки дана лексема висловлює певні ознаки об'єкта, якими останній володіє тільки по відношенню до іншого предмету, в певній ситуації спілкування [153:6]. Наприклад : *Гей ти! Вихователю! Заходь вже!*[3:87]; *Hé, vous ici !*

Як бачимо з наведеного прикладу значну роль в даному типі комунікативного акту відіграють дві складові мовленнєвого процесу: клішованість мови і типовість самої комунікативної ситуації. В цьому випадку дейктичні маркери здійснюють волюнтативну функцію орієнтації слухача в тих особливих відносин між комунікантами, у тематиці бесіди, логіко-емоційного боку мовленнєвого акту, які сприяють однозначній інтерпретації отриманого повідомлення. [177:45].

2.1.2.3. Власно- вокативна функція.

Ядром досліджуваного функціонального поля є власне вокатив в одній з його базисних семіотичних функцій - привернення уваги людини, до якої звертаються. Різниця між референтним та вокативним вживанням імен розглядається як різниця між термінами референції і термінами адресування: *Так що, подружко, все о'кей!*[15:45]; *Azraël, ton manteau?*[17:30].

До звертань в цій функції можна віднести засоби привернення уваги без називання адресата. Слова *пробачте/pardon* , функціонально рівні до звертань. Звертання такого типу виникають на базі слів, але самі вони не є словами. Це вже не слово-назва, а обернена до адресата комунікативна одиниця, тобто своєрідна мовленнєва дія (мовленнєвий акт), яка складається з апеляції та номінації одночасно, після чого обов'язково має бути текст»,

наприклад: *Вибачте,десь я вас бачив раніш!* [4:21]; *Pardon! On se connaît?*[24:284].

2.1.3. Фатична функція

Хід акту комунікації спільно з його структурними особливостями зумовлюють використання звертання у складі будь-якого з елементів дискурсивної рамки комунікації: встановлення контакту, початок мовлення, уточнення, завершення комунікації і т.д. [10: 13].

Саме тому звертання слід розглядати також як виразний засіб фатичного характеру. Під фатичною функцією Р.О.Якобсон (який застосував цей термін до лінгвістичних описів і лінгвістичних пояснень) розумів функцію контактування комунікантів, яка так чи інакше співвідноситься з каналом зв'язку між ними. Це - функція мовленнєвих засобів, що спрямована на встановлення, припинення чи продовження спілкування, наприклад: *Раю! Рай! Чуєш?!*[3:26] (встановлення контакту); *Нащо ти, голубонько, чоловікові гроші віддала?*[3:186](утримання уваги співрозмовника); *Madame, je voudrais vous demander une faveur.* [26: 57] (встановлення контакту); *C'est bien la première fois que je vois une insolation à ... comment vous dites, déjà, Madame Diane?* [26: 137] (продовження спілкування).

«В людському суспільстві, - відзначає В.Є. Гольдін, - надають великого значення встановленню контакту та орієнтуванню співбесідника у ситуації. Усі види привітань, звертань, титулувань призначені для встановлення контакту та демонстрації соціальних відносин, у межах яких комуніканти мають намір спілкуватися». При цьому «мовленнєвий контакт не можна ототожнювати з механічним включенням в контакт або виходом з нього комунікантів. Встановлення мовного контакту входить в інтенцію мовця» [54: 19].

Більшість дослідників визначають фатичну функцію як особливий різновид мовленнєвих структур, направлений на те, щоб надати природність ситуації спілкування, підготувати слухача до сприйняття інформації. Мета

фатичної функції (встановлення та підтримка контакту) симетрична для обох учасників спілкування - мовця і слухача. З одного боку, мовець перевіряє канал зв'язку, а з іншого, співрозмовник підтверджує, що комунікативна установка зрозуміла (незрозуміла) йому, і він згоден (не згоден) продовжувати бесіду.

Вокативи, що виконують суто фатичну функцію, досить частотні, та можуть замінюватися позамовленнєвими модусами комунікації, зокрема, паралінгвістичними засобами або діями, які мають ритуальний характер. Такий ізоморфізм фатичних вокативів та невербальних компонентів комунікації дозволяє говорити про те, що вони (вокативи) особливим чином організують діалогічне спілкування комунікантів.

2.1.4. Статусно-регулятивна функція

Звертання, крім вказівки на адресата та виконання фатичної функції, одночасно несе додаткову інформацію про соціальний та професійно-посадовий статуси, ступінь спорідненості або знайомства комунікантів, їхні ролі в конкретній ситуації спілкування, тобто виконує статусно-регулятивну функцію. Саме вона забезпечує розподіл і перерозподіл власне комунікативних ролей в ході спілкування, узгодження уявлень комунікантів про рольову структуру комунікативних актів, створення оптимальної тональності спілкування.

Соціально-регулятивна функція звертання характеризується тим, що вибір форм звертання в обох мовах залежить від соціального статусу комунікантів; при цьому мовець обирає форми звертань згідно зі статусом комунікантів, їх соціальних ролей, та існуючих професійних, родинних та міжособистих відносин. При цьому звертання слугують засобом концептуалізації фрагменту соціального аспекту картини світу мовних особистостей, в якому узагальнено досвід мовця в соціальних та міжособистісних відносинах, оскільки адекватне «співвідношення між наміром продуцента й інтерпретацією реципієнта виникає у тому разі, якщо активізуються компатибельні частини їх вербально-когнітивних баз і коли в

обох комунікантів утворюються подібні (або, принаймні, несуперечливі) інференції й подібні асоціативні зв'язки з подальшими інформаціями» [119:81].

Важливим для соціолінгвістичного аналізу вокативів є розмежування понять «соціальний статус» і «соціальна роль» особистості. Під «соціальним статусом» розуміють співвідносну з положенням людини позицію в соціальній системі, з якої відокремлюються права та обов'язки і взаємні очікування комунікантів. «Соціальна роль» - це функція, яку виконує людина як елемент суспільства; деякий зразок поведінки, в тому числі і мовної, визнаний доцільним для людей цього статусу в певному суспільстві. У рольові відносини особистості залучаються лише в силу того, що вони мають певний соціальний статус, який може узагальнювати безліч соціальних ролей. Зіставлення «ролі» і «статусу» дозволяє виділити стабільність і векторну спрямованість («вище – нижче») як основні характеристики статусу. Під соціальною роллю звичайно розуміють різні постійні та змінні форми соціально та культурно значимої поведінки, стереотипні для даної соціальної групи суспільства.

Соціальні ролі досить різноманітні та є варіантами залучення особистості до певних типів діяльності. Розмаїття позицій, що можуть покриватися у зв'язку з цим мовною особистістю, не є перешкодою для функціонального аналізу звертань, оскільки найважливішою є не сама ця позиція (а їх багатство пояснюється складністю самої соціальної стратифікації), а її співвіднесеність із позицією іншого комуніканта: «вище – нижче» за соціальними сходами або в культурному відношенні.

За комунікативним призначенням статусні звертання розподіляються на звертання-регулятиви і звертання-індекси. Розрізнення звертань-регулятивів і звертань-індексів запропоновано В.Є.Гольдіним. До перших дослідник відносить такі, що необхідні адресанту для регуляції відносин з адресатами. У звертань-індексів завдання інше - позначити титул, назви професій або роду занять, найменування спорідненості, будь-яких ознак, які є

актуальними в даній мовленнєвій ситуації, наприклад: *А в тебе, корешок, губа, як кажуть, не дура!*[2:35]; (регулятив); *Учителю, здається пора?*[2:254]; *Ну, гуляй, гуляй, хлопчику* [4:10] (індекси); *Méfie-toi, фiлс, le crac te perdra.*[21:439]; *Ecoutez-moi bien, frère aîné!* [24:71] (індекси).

Звертань-індексів дуже багато: *громадянин, хлопчик, дівчинка, викладачі* тощо. Будь-яка назва, застосована для позначення адресата, - індекс. Звертань-регулятивів набагато менше, тому що вони призначені висловлювати тільки типові, найбільш вагомні соціальні відносини між людьми. Деякі з регулятивів взагалі ніколи не вживаються як найменування. Наприклад, слова *друже, старина, браток, голубчику* виступають, зазвичай, лише в ролі звертань. Інші регулятиви зовні збігаються з найменуванням, але чітко відмежовані від них за змістом: регулятив *брат* зовсім не припускає, що адресат – брат мовця, словом *товариш* ми звертаємося не обов'язково до своїх друзів. Звертання-регулятиви виникають з індексів. На маршруті «індекс-регулятив» слово втрачає здатність передавати багато ознак адресата і при цьому зберігає або навіть розвиває відносні ознаки. Нерідко слово-індекс проходить цей шлях не в загальному ужитку, а спочатку в мові окремих верств суспільства (вікових, професійних, станових тощо групах) та ще й у кожному з них своєрідно, так що з'являються багатозначні регулятиви і регулятиви-варіанти.

Звертання-регулятиви в етикетній функції слугують показником соціально-типізованих відносин комунікантів на конкретному історичному відрізку часу і є свого роду концентрованим виразом епохи, при цьому вони виступають як засіб демонстрації національної специфіки мови, наприклад: *Товаришу майоре, тепер не до пісні!*[2:130]; *Буде зроблено, пане професор.*[2:3] ;*Bon voyage, monsieur le Ministre.* [24:181];*Il est tard, Sir, ils sont allés se coucher*[22:120].

При зламі суспільного укладу, коли виникають нові соціальні відносини, регулятиви не можуть не змінюватися, адже більшість з них покликані відображати саму структуру суспільства, склад його соціальних

ролей. На політичній арені з'являються нові суспільні типи, нові соціальні верстви. Йде становлення, зміцнення нових звертань, і навколо них нерідко розгортається запекла боротьба. Звертання можуть ставати символами соціальних рухів, позначенням суспільних ідеалів.

Звертання як феномен соціальної структури процесу комунікації, будучи контактовстановлюючим способом мови, відображає різноманіття існуючих варіантів адресації висловлювання в залежності від умов мовленнєвого акту. Відносини субординації, соціальної рівності вимагають вживання певних форм звертань в мовленні комунікантів. Однак нерідко спостерігаються випадки вживання різних форм звертань до одного й того ж індивіду у схожих ситуаціях і, навпаки, використання однієї форми звертання до людей, які представляють різні соціальні групи, в різних обставинах. Цікаво відзначити той факт, що відсутність звертання при спілкуванні може свідчити про неповажне (зневажливе) відношення адресанта до адресата. Таким чином з вищесказаного можна прийти до висновку, що екстралінгвістичні умови мовленнєвого спілкування є тими факторами, які визначають доречність використання певного типу звертання у конкретній комунікативній ситуації (психоемоційний стан спілкування, соціальний статус комунікантів, адекватність цілей комунікативного акту і багатьох інших обставин).

Процес спілкування, віддзеркалюючи несиметричну або симетричну ситуацію, виявляє три типи взаємин: субординативні (молодший/старшому, старший/молодшому), несубординативні (рівний/рівному) і відсутність стосунків та розкриває соціально зумовлені ролі учасників спілкування. До такого типу відносяться звертання, що представляють групу найменувань соціально-посадового рангу, наприклад: *Monsieur le Maire, baron, patron, chef, господар, шеф, патрон, пан*. Ці форми звертання характерні, як правило, для офіційного спілкування як між представниками різних соціальних груп, не рівних за своїм положенням у суспільстві, так і особами, які належать до однієї соціальної групи. Останні мають можливість вибору

між лексемами абсолютного найменування соціально-посадового рангу співрозмовника і звертаннями, які призначені для встановлення дистанції соціально-рангового стану комунікантів, наприклад; *monsieur, M.Delmont, M. Jacques, Dupont, Jacques, mon vieux, mon ami etc.*

Рівень усвідомлення соціальної рівності / нерівності учасниками мовленнєвого акту обумовлює вживання того чи іншого виду звертання в процесі спілкування. Як правило, соціальна рівність комунікантів характеризується симетричним вживанням форм звертань, у той час, як нерівні соціальні ролі партнерів призводять до використання асиметричних форм звертань у мовленні учасників комунікації.

З вищесказаного очевидно, що асиметрія у соціальному статусі мовленнєвих партнерів призводить до асиметрії у вживанні мовних засобів. При цьому підлеглий під час звертання до начальника може використовувати обмежене коло лексем, таких як *Monsieur, Monsieur + Nom, Monsieur + fonction*. Відсутність звертання в мовленні підлеглого може бути витлумачено як невічливість і навіть грубість.

Що стосується можливостей використання мовних форм звертань у спілкуванні керівника з підлеглим, то тут різноманітність засобів номінації набагато ширше, що також демонструє пряму кореляцію соціального статусу людини зі свободою вибору мовних форм звертання при спілкуванні з підлеглими.

Доречно зауважити, що дані вибірки, що аналізується в роботі свідчать про те, що частотність вживання соціально-дистантних засобів номінації значно перевершує кількісні показники частотності вживання лексем абсолютного найменування соціально-посадового рангу (*patron, chef, monsieur l'inspecteur*). Вживання дистантних засобів звертань характерно, в основному, для формального спілкування, де ієрархія між партнерами комунікативного акту відходить на задній план. Саме тому такі ситуації можна охарактеризувати як перехідні випадки спілкування - від формального до неформального.

Форма вокативів - це своєрідний індикатор соціального, емоційного та психічного аспектів у мовному спілкуванні. Вокативи можуть нести приховану інформацію, яку можна адекватно декодувати, лише правильно оцінивши текстову та комунікативну ситуацію. Для цього партнери комунікації свідомо обирають мовні елементи, «які в певній ситуації спілкування стають символами їх соціальних властивостей і відповідають їх соціальним відносинам» [181:10].

Кожен з адресантів перебуває в рамках соціальних взаємин, соціальних ролей, приписів і зобов'язань, виконання яких часто вимагає виказати етикетне ставлення до свого співрозмовника й водночас зберегти повагу до себе. Вживання адресантом категорії пошани відповідає етикетним правилам і, хоч не завжди правдиво, передає почуття пошани, однак залишається способом віддзеркалення відповідної дистанції між адресантом та адресатом у субординативних взаєминах.

2.1.5. Модальна функція звертання

У звертанні проявляється наше ставлення до адресата: як ми його назвемо, як до нього звернемося, так і піде подальший діалог, і вже в звертанні закладається рішення комунікативного завдання в цілому. Тому однією з найбільш вагомих функцій звертання є актуалізація в мовленнєвому акті суб'єктивно - модального ставлення мовця. Незважаючи на багатозначність терміна "модальність", в сучасному мовознавстві коло охоплюваних ним явищ має загальну основу, і всі вони покликані висловлювати ставлення повідомлюваного до дійсності (так звана об'єктивна модальність) або мовця до того, що повідомляється (так звана суб'єктивна модальність). Один і той же факт дійсності може надаватись як істинне або помилкове повідомлення з точки зору відправника висловлювання, протиставлятися чому-небудь, співвідноситися з іншими фактами чи подіями, з ситуацією, джерелом інформації, бути по-різному кваліфікованим, придбати ту чи іншу якісну оцінку. Саме вираження ставлення мовця до змісту висловлюваного і становить зміст суб'єктивної модальності.

Модально забарвлені звертання-характеристики відрізняються тим, що крім номінативного мають також і предикативно-характеризуюче значення. "Своєрідність слів-предикативних характеристик полягає в наявності у них в семантичній структурі особливої" атрибутивної "," ознакової "семи", яка відсутня в плані змісту власне-звертань [100:50]. Звертання, яке виконує модальну функцію, як лексична одиниця з атрибутивною семою виявляється наділеним внутрішньою предикативністю: ознака, що міститься в лексемі-характеристиці, внутрішньо предикативна будь-якому об'єкту, що має цю ознаку. Таким чином звертання-характеристику можна розгорнути в означальне речення, де звертання грає роль іменної частини присудка.

Звертання-характеристики, не будучи назвами адресата, не можуть повною мірою виконувати тієї функції привернення уваги співрозмовника, яка зазвичай вказується як основна функція звертань. Говорячи про такі мовні одиниці, О.М.Серебренников вважає, що вони створюють проміжну функціонально-семантичну зону між ідентифікуючою та предикатною номінацією, що поєднує риси цих двох принципово різних типів імен [144:45]. За словами А.М. Погорелко, ідентифікуючі номінації є знаковим субститутом предмета, а для предикатних номінацій характерна здатність узагальненої репрезентації властивостей, предметів, явищ і їхніх відносин у реальній дійсності [133:11].

Дослідження характеризуючих звертань було також проведено Ф.А.Літвіним і М.І. Черемісіною. На думку авторів, характеристики, що виступають в позиції звертання, є особливим типом предиката [100]. Думки дослідників ґрунтуються на трьох положеннях:

-предикативні характеристики можуть бути представлені у формі речення (*Ви рятуєте моє ім'я, добра людина* → *Ви - добра людина*), в той час, як у інших звертань подібне неможливо;

-речення з такими звертаннями висловлюють причинно-наслідковий зв'язок (*добра людина - тому, що рятуєш моє ім'я*);

-характеристики можуть відноситися до будь-якого адресату, в той час як власне звертання однозначно виділяє його, оперуючи до його індивідуальності [100].

Функціональна і семантична подвійність звертань-характеристик дає підставу стверджувати, що вони створюють проміжну між ідентифікуючою та предикатною зону семантики і здійснюють перехід від об'єктивної семантики до семантики суб'єктивного типу [7].

Суб'єктивна модальність поділяється на суб'єктивно-особистісну і суб'єктивно-міжособистісну.

2.1.5.1. Суб'єктивно-особистісна модальність

Концепт суб'єктивно-особистісної модальності включає в себе мікроконцепти власне-оцінної і емотивно-оцінної модальності. Оцінка є провідним фактором, що формує ставлення кожного індивіда до навколишньої дійсності, виявляється тим первинним індикатором, який визначає принцип класифікації особистісних відносин, причому суб'єктивне ставлення в цьому випадку створює об'єктивну основу наукової таксономії. Під час розгляду оцінювання як семантичної категорії необхідно чітко розрізняти два її боки: об'єктивний, що характеризує об'єкт оцінки з боку його "справжніх", отриманих на основі досвіду властивостей, і суб'єктивний, що характеризує більшою мірою суб'єкт оцінки, його чуттєве сприйняття, ставлення. Оцінка, таким чином, виконує координуючу роль між людиною і навколишнім світом. Тому не дивно, що в мовленнєвому акті надзвичайно широке коло семантично сильних і точних понять, властивих мові прескрипцій, найчастіше передається на когнітивно слабкій мові оцінок, завдяки чому суб'єктивна оцінка, що визначається як "семантико-синтаксична категорія, що виражає ставлення мовця до предмета мовлення" [9:193], посідає важливе місце в системі мови. Об'єктивно існуючий в природі розподіл об'єктів за ознаками їхньої внутрішньої організації та зовнішніх взаємозв'язків людина в результаті заломлення крізь призму своєї свідомості трансформує, а найчастіше повністю замінює класифікацією за

суб'єктивно-оцінювальній ознакою [40]. Це визначає глибоке проникнення суб'єктивного оцінювання у численні аспекти мовної системи та мовленнєвої діяльності. Найбільшою мірою, мабуть, перетинаються сфери оцінювання і суб'єктивної модальності.

Концепт суб'єктивно-особистісної модальності включає два мікроконцепта. Перший з них - власне оцінна модальна функція - цілком проявляється у сфері суб'єктивної оцінки і характеризує різноманіття відтінків, що містять в собі "особисте, суб'єктивне ставлення мовця до змісту повідомлення" [139:216]. Другий мікроконцепт суб'єктивно-особистісної модальності - емотивно-оцінна модальність. Більшість сучасних лінгвістів вважає експресивне вираження тих чи інших емоцій з приводу змісту повідомлення модальним феноменом [130; 139; 179]. На користь твердження про нелогічність протиставлення емоційно-оцінних і модально-оцінних значень у мові свідчить не тільки факт використання для їх вираження одних і тих же мовних і немовних засобів, а й генетичний принцип, пов'язаний з урахуванням причин, походження, основних тенденцій та ліній розвитку розглянутих явищ. При цьому емоційність (аспектами, пов'язаними з емоційною оцінкою висловлювання) входить складовою частиною в систему мовної модальності, утворюючи при цьому зону емоційно-оцінних суб'єктивно-модальних значень.

Важливим є питання розмежування експресивного, емоційного і модального боків мови. Аналіз робіт, присвячених цій проблемі, дозволяє прийти до висновку, що в сучасному мовознавстві превалює наступний підхід [44 ; 103; 277]. Перш за все, відзначається умовність меж між поняттями експресивність, емоційність і модальність з тієї причини, що всі названі категорії, можуть виражатися одними і тими ж мовними (лексико-граматичними і інтонаційними) і немовними (пара-і екстралінгвістичними) засобами. Тим не менш, відмінності, які існують між ними, чітко виявляються в процесі комунікації. Експресивність відрізняється від емоційності тим, що є універсальним підсилювачем виразності мовлення при

передачі почуття, думки, волі, в той час як емоційність передає тільки почуття індивідуума, при чому інтенсивність їх виявлення не регламентується. Звідси випливає, що емоційні засоби не завжди експресивні, а експресивні засоби можуть бути і неемоційними. Експресивність може бути модальною, тільки посилюючи і підкреслюючи будь-які елементи в повідомленні при передачі суб'єктивного ставлення мовця до висловлювання. В інших випадках експресивність виходить за межі модальності і служить підсилювачем логіко-сміслових значень [86]. Саме з таких позицій в цій роботі проводиться функціонально-семантичний аналіз суб'єктивно-модальних значень.

В межах функціонального поля звертання мікрополе емоційної оцінки у складі субполя суб'єктивно-особистісної модальності представлено великим набором функцій, пов'язаних з виразом тих чи інших емоцій на адресу реципієнта.

На думку А. А. Шахматова, “у вокативні речення укладено якийсь додатковий зміст: докір, жаль, обурення, єдиним їх членом є звертання, ім'я особи, до якої звернено мовлення, якщо це ім'я вимовлено з особливою інтонацією, що викликає складне уявлення, в центрі якого стоїть дана особа” [176:307]. Звертання, що складається з одного або декількох слів, які називають адресата, може трансформуватися у вокативне речення, якщо воно передає різні відтінки емоційного значення, супроводжуючи назву адресата. Дані конструкції мають “емоціогенні маркери”, за допомогою яких передається модус емоційної забарвленості думки, наприклад: *Сонечко моє ясне! Дитино моя дорога!* [3: 79]; *Petite sottte!*[25:141].

В емоційних звертаннях дейктична функція часто виявляється втраченою, вони лише сигналізують про особисте ставлення мовця до слухача (позитивне або негативне). Про витіснення на другий план, якщо не про втрату, власне вокативної функції свідчить і місце звертання у фразі - не в ініціальной позиції, а в середині або в кінці висловлювання мовця.

Номінативна функція подібних звертань ослаблена, вибір того чи іншого з них визначається не властивостями і особливостями адресата, а емоційним ставленням до нього мовця.

Кількісний показник і якісна різноманітність модально-емоційного оцінного компонента у вокативних конструкціях дає підставу стверджувати, що вираження особистісних суб'єктивно-модальних відносин при комунікації є однією з найважливіших функцій звертань.

2.1.5.2. Міжособистісна модальність

Другий аспект суб'єктивно-модальних відносин - міжособистісна модальність також охоплює певною мірою функціональну сферу звертань як важливий тип мовленнєвих актів.

Концепт міжособистісної модальності, представлений відношенням «адресант - реципієнт», був введений Л. Долежелом, який включав в сферу міжособистісної модальності чотири категорії: деонтику, алетичку, епістеміку і аксіологію. Аналіз експериментального матеріалу свідчить, що функціональне поле звертання включає всі вказані види міжособистісної суб'єктивної модальності. Це пояснюється характером інтенції адресанта при зверненні, яка спрямована на рішення наступних завдань: по-перше, сприяти досягненню необхідного перлокутивного ефекту, що часто здійснюється через накази, заклики, повчання та побажання (тобто за рахунок використання в мові різних форм вираження деонтичної модальності). По-друге, цей вид мовленнєвого акту здатний забезпечувати кваліфікацію висловлювань з позицій необхідності-можливості (алетична модальність). По-третє, у звертанні мовець характеризує адресата з різним ступенем визначеності, достовірності (що досягається засобами епістемічної модальності). І, нарешті, обов'язковим компонентом семантики звертання є мікроконцепт аксіологічної модальності, де адресант дає реципієнту певну суб'єктивну оцінку, або позитивну, або негативну. В дійсності ж рідко зустрічаються звертання, де присутній тільки один з аналізованих видів модальності. Найчастіше вони виступають у певній взаємодії.

Для видозмінених за інтенсивністю і ступенем прояву модальних характеристик прийнята тричленна градація: позитивна, середня і негативна. З них позитивна і негативна відносяться до сильних, а середня - до слабких характеристик. Наприклад, в деонтичній логіці «зобов'язаний» і «заборонено» - сильні характеристики, а «дозволено» - слабка.

2.1.5.2.1. Деонтична модальність

Ця категорія виражає ставлення мовця до ступеня обов'язку тої чи іншої дії в майбутньому, реалізованого у мовленні у вигляді спонукання індивіда до конкретних дій. Деонтична модальність, спрямована на дії, представляє собою розпорядження, дозволи або заборони, вона пов'язана з пред'явленням певних вимог до адресата звертання. Деонтична модальність, актуалізуючи ступінь необхідності здійснення тієї чи іншої дії, має свої відтінки і може змінювати значення, передаючи, залежно від контекстуального оточення, наказ, пораду чи прохання.

Принциповим є той факт, що в самих звертаннях, які виконують деонтичну модальну функцію, не експлікується зміст очікуваної від адресата дії, а тільки подається свого роду сигнал до її здійснення, і немає ніякої гарантії, що сама дія відбудеться. Конкретний же зміст деонтичної модальної функції звертання (ілокутивна спрямованість даного мовленнєвого акту) розкривається за рахунок попереднього контексту. У самому ж звертанні деонтична модальність актуалізується у мовленні за допомогою фонетичних засобів (фразової інтонації, акцентуації), а також за допомогою залучення пара лінгвістичних елементів: *Каманді́р, дай мені сказати до кінця!*[1:15]; *Слухай, фон Ф., труби горять, ходімо!*[1:45]; *Voyons, Arlette! s'écria celle-ci sur un ton de reproche qui aurait mieux sonné au bar du Ritz ... voyons ... Appelez-moi «Diane»!*[26 :137]; *Lisez-le cette nuit, mon petit!* [27 :15]

Таким чином, наведені приклади ілюструють здатність звертання у французькій та українській мовах однозначно ранжирувати висловлювання за принципом градуального ослаблення (або посилення) ознаки деонтичної

модальності, в даному випадку ступеня обов'язковості здійснення дії адресатом.

Розглядаючи особливості реалізації деонтичної модальності в процесі соціальної взаємодії комунікантів в дискурсі, слід підкреслити наступне. Деонтична функція звертання спонукає адресата виконати ту прагматичну задачу, яка міститься в повідомленні. Саме звертання закликає слухача зосередитись на змісті висловлювання і приступити до виконання завдання, при цьому не важливо, який комунікативний тип речення обрав мовець: комісиви, волонкативи, номінативи. Зрозуміло, що ступінь волонкативного впливу на слухача підвищується при використанні адресантом звертань імперативного характеру.

У звертанні адресант може намагатися «нав'язати» реципієнту точку зору, закликає прийняти свою позицію, в цьому і проявляється персональна функція деонтичної модальності. Такий ефект досягається різними способами: адресант може «тиснути» на «слабкі місця» реципієнта, пробуджувати в ньому патріотичні почуття, викликати обурення у комуніканта і т.п. Так чи інакше, останній рідко залишається байдужим і піддається персональному впливу адресанта.

Директивний статус деонтичної модальності у дискурсі зустрічається найчастіше у вигляді наказів, моральних і етичних правил, закликів і т.п. Часто реалізуючи у звертанні функцію деонтичної модальності, мовець прагне вплинути на совість, національну і релігійну самосвідомість або викликати у слухача почуття відповідальності за те, що відбувається, тим самим здійснюючи спробу змінити картину світу реципієнта.

2.1.5.2.2. Алетична модальність

Другий вид міжособистісної суб'єктивної модальності, реалізований в звертанні- алетична модальність також включає три складові: можливо, неможливо і необхідно. Традиційно алетична модальність трактується з позицій логіки. Відповідно до художнього дискурсу впроваджується поняття психологічної необхідності та психологічної неможливості, які

характеризують не саме висловлювання, а інформацію, яка в ньому виражена (логічний зв'язок між предикатом і суб'єктом, або фактичну залежність між реальними явищами). Відповідно до цього у межах алетичної модальності розрізняють логічну та фактичну модальність.

Логічна модальність функціонального поля звертань пов'язана з логічною детермінованістю оцінки співрозмовника мовцем. Справжність або несправжність цих суджень визначається їхньою структурою або формою. Фактична алетична модальність звертання співвіднесена з фактичною детермінованістю суджень. Фактично істинними у звертаннях є такі судження, в яких відносини між термінами відповідають реальному зв'язкам між об'єктами. До фактично помилкових відносяться такі судження, в яких співвіднесеність термінів не адекватна реальному зв'язкам між предметами.

Спрямованість алетичної модальності звертань проявляється на тлі супутніх речень, що складають пояснюючий контекст або мовну ситуацію. Слід зазначити, що подібно до деонтичної модальності алетична модальність звертань характеризується відсутністю гарантій на справжність оцінних дій адресанта в термінах можливо / неможливо / необхідно.

2.1.5.2.3. Епістемічна модальність

Епістемічний статус висловлювання з точки зору модального аспекту пропозиційного змісту співвідносить його, з одного боку, з джерелом інформації, а з іншого – зі ступенем обізнаності мовця в її достовірності. Діапазон значення епістемічної модальності може бути надзвичайно широким, висловлюючи ймовірність, можливість чи впевненість різного ступеня. Оцінка достовірності висловлюваного судження є найважливішою характеристикою епістемічної модальності. За ступенем обґрунтованості розрізняють два класи суджень, що не перетинаються: категоричної достовірності і проблематичної достовірності.

Судження категоричної достовірності – це досить обґрунтовані судження; їх істинність чи хибність встановлюють або шляхом

безпосередньої перевірки, або опосередковано, шляхом підтвердження емпіричними фактами або теоретичними положеннями.

До проблематичних належать судження, які не можна вважати достовірними через їх недостатню обґрунтованість. Оскільки точно не встановлено справжність або несправжність цих суджень, то вони отримали відповідні назви – проблематичні або ймовірні. До факторів позалогічного впливу, що забезпечує позитивне сприйняття суджень, належать: прагматичний інтерес; традиції; громадське і особисте навіювання, думка авторитетної особи і багато інших.

Зазвичай задовольняються такою вельми приблизною градацією ймовірностей: *малоймовірно, рівноймовірно, дуже ймовірно*. Функціонально-семантичне поле ступеня упевненості представляє собою антонімічно-синонімічний ряд градуальної зміни ознаки упевненості, де два полярні значення (упевненість / неупевненість), розташовуються в протилежних полюсах ряду, а решта значень, що маркують градуальні зміни ступеня упевненості / неупевненості розташовуються між двома даними полюсами. Дана шкала виглядає таким чином: Безумовно – Очевидно - Має бути – Ймовірно – Можливо - Сумніваюся

Виходячи з попереднього досвіду, мовець, висловлюючи звертання - припущення, може виражати не гіпотезу, а впевненість, використовуючи засоби, що маніфестують переконаність у справжності судження. Аспекти суджень, що характеризуються найбільшим ступенем упевненості мовця, утворюють зону так званої «епістемічної запоруки». Чим міцніше впевненість автора в достовірності пропозиції, тим більшою мірою характеризується семантика модального предиката звертання. У тих випадках, коли ступінь впевненості досить високий, звертання - припущення наближається до знання категоричної достовірності. У багатьох випадках думка-оцінка має аксіологічний характер. Це нерідко знаходить відображення в семантиці висловлювання:

Дуже часто в художньому дискурсі можна знайти звертання, не підкріплені достатніми підставами, коли той хто говорить, бере на себе сміливість категоричного висловлювання. Такі звертання несуть у собі декларативну модальність, яка, будучи думкою-оцінкою в складі семантичного поля епістемічної модальності, виражає заяву автора, не підкріплену будь-якими фактами або результатами перевірок. Для звертань із декларативною модальністю характерна висока категоричність. Цей прийом широко використовується в публіцистичному, а нерідко і в художньому дискурсі; при цьому часто у пропозиційну частину звертання включаються елементи хибної "епістемічної за поруки".

Різноманітні модальні засоби від актуалізаторів сумнівної оцінки до елементів "епістемічної за поруки" забезпечують передачу різного ступеня впевненості автора в достовірності звертання. Отже, функціональне поле епістемічної модальності звертання характеризується великою різноманітністю компонентів, між якими інколи важко провести чіткі межі.

Найбільшою частотністю у звертанні характеризується один з різновидів епістемічної модальності – мовленнєве відгородження (хеджинг). Хеджинг («градуальна комунікація», неявне говоріння, відгородження) - прагнення комуніканта у той чи інший спосіб «відгородитися» своїм мовленням від категоричного твердження. У Д. Болінджера «градуальна комунікація» полягає в тому, що під час спілкування виникають моменти, коли мовець змушений вдаватися до використання висловів, що позначають «усе або нічого» [197:408]. Непряма комунікація дозволяє обрати нейтральну позицію стосовно висловлення, що знімає з адресанта зобов'язання за достовірність сказаного. Це набуло широку інтерпретацію, породивши нове лінгвістичне явище, назване Дж. Лакоффом «hedging», або принцип «семантичного відгородження». Сам автор метафорично переніс властивості і дію живої огорожі на лінгвістичне поняття [252].

Використання пропозиційної установки із значенням *уважати*, *думати*, *здаватися* та ін. дозволяє автору звертання замаскувати свою

установку стосовно пропозиції. Так звертання *Здається мені, люба пані Катерино, що не слід вам про це говорити!*[3:15]; *Je ne crois pas que tu réussisses, mon petit !* [23: 177], передаючи заперечення вкладеної пропозиції, не є негативним: мовець ніби «відгороджується» від відповідальності, зменшуючи ступінь достовірності.

Наведеному опису некатегоричності (в термінології західних лінгвістів - «епістемічної модальності») відповідають такі ознаки, як «лексика пом'якшувального характеру», «мовні засоби захисту особистості».

Ще один термін, що перетинається з «hedging», це т.зв. «пом'якшення» висловлювання (*attenuation, mitigation*), його етикетизація. Цей процес передбачає зменшення впливу ілюквативної сили мовленнєвого акту, яка «проявляється у пом'якшенні різкої характеристики, в обережності, деякій дистанційованості. Всі ці відтінки текстової етикетизації пов'язані з підвищенням самоконтролю, недопущенням порушення норм етикету, прагненням уникати надмірної стислості, яка може сприйматися як неухажність, неповага до партнера. У такій некатегоричності, обережності виражається елемент епістемічної модальності: суб'єкт підкреслює цим деяку долю сумніву, неповну впевненість у своїй правоті, зберігаючи за собою право відмежуватися від сказаного. За некатегоричністю вислову може ховатися вибачення суб'єкта за можливий неприємний ефект своїх слів, до яких його примушують обставини. З іншого боку, причиною некатегоричності може бути прагнення суб'єкта уникнути зайвої прямолінійності, наполегливості» [150:64].

2.1.5.2.4. Аксіологічна модальність

Ще одним важливим видом міжособистісної суб'єктивної модальності, реалізованим у звертанні, є аксіологічна модальність, яка виражає позитивну або негативну оцінку адресата адресантом і проявляється як в позитивному, так і в негативному його відношенні. При цьому аксіологічна модальність може бути суб'єктивною і відображати думку адресанта, або об'єктивованою, тобто висловлювати думку більшості. Функціональне поле аксіологічної

модальності містить компоненти, що відображають градуальну ступінь зміни ознаки в наступному біполярному ряду: цінне (хороше, позитивне), нейтральне (байдуже) і антицінне (погане, негативне).

Важливою особливістю аксіологічної модальності є те, що вона має релятивний характер. Аксіологічно позитивне звертання з позицій одного комуніканта буде негативним для іншого, що демонструє неможливість функціонування поняття "хороший" в абсолютному значенні, наприклад: *У, старий гріхпроводник!*[15:93]; *До речі, вона і на вашій совісті, сеньйоре Сірій Кардинал.*[15:212]; *Пупсику, я ж пожартував!*[13:85]; *Tiens, pauvre idiot, dit-il, bois !*[22: 45]; *Savoir quoi, pauvre pomme*[16 :60] . При цьому можлива зміна механізму взаємодії лінгвістичних засобів або перерозподіл функціональної значущості залучених способів передачі аксіологічної модальності.

2.2. Семантика звертань

Як зазначалося на початку цього розділу, вичерпна характеристика звертань в плані змісту вимагає висвітлення двох аспектів його мовного буття: функціонального та семантичного. У плані першого аспекту в попередньому параграфі звертання охарактеризовані за сукупністю виконуваних ними функцій. Розгляду другого аспекту присвячено цей розділ, в рамках якого звертання представлені як елемент системи мови, наділений певними семантичними ознаками і властивостями і співвіднесений з іншими класами мовних одиниць.

Семантичні категорії лежать в основі формування картини світу і віддзеркалюють когнітивні процеси сприйняття і осмислення дійсності, тому під час розгляду взаємозв'язку мови і мислення особливу увагу приділяється сутності поняття «мовна картина світу». Людина формує свій погляд на світ через посередництво мови, яка використовується в певному соціальному чи територіальному співтоваристві; при цьому мовна картина світу виступає як частина концептуального світу людини, відбитого у мовних формах

(О.С. Кубрякова [94], Ю.М. Караулов [77], Б.О. Серебренников [145], Г.В. Колшанський [83])

Понятійні категорії, поряд з семантичними, представляють собою різні аспекти мовного змісту, співвіднесеного з немовним змістом. У лінгвістиці понятійні категорії розглядаються тому що є інваріантами семантичних категорій, специфічних за своїм конкретним виразом. Паралельно терміну «понятійна категорія» використовується найменування «ономасіологічна категорія» [218]. Погляд на ономасіологічну категорію як на різновид понятійної поділяє Н.Д.Голев [51].

Зважаючи на екстралінгвістичну підставу класифікаційного підходу, слід вважати суттєвими для мови ті зв'язки, які обумовлені в ній реальними відносинами, предметно-лінгвістичними факторами, які проявляються в особливостях функціонування звертань, мотиваційних та інших властивостях одиниць, що їх складають.

Ономасіологічний аспект вивчення мови тотожний дослідженню типів і класів слів на основі їх відношення до понятійних категорій. Розгляд лінгвістичних одиниць у ономасіологічному плані на практиці зводиться до їх класифікації за семантичними полями, які відображають у розчленованому або узагальненому вигляді пізнану об'єктивну дійсність. Системно-польовий принцип дослідження є необхідною передумовою категоріально парадигмального вивчення лексичної семантики:

-вивчення системи пов'язано з виокремленням класу, доказом специфічності множини і визначенням його загальносистемних характеристик цілісності, елементів, структури;

-вивчення поля передбачає виділення і опис ядра і периферії досліджуваної групи одиниць, а також висвітлення їх виборчої взаємодії для реалізації загальної функції;

-вивчення лексико-семантичної категорії розкривається як визначення категоріального значення, виділення семантичних ознак високого ступеня

абстракції, пов'язаних або зіставних з конститутивними ознаками інших лінгвістичних категорій;

-вивчення лексико-семантичної парадигми зводиться до встановлення напрямів і алгоритмів розгортання смислового інваріанта класу.

Поряд з терміном «семантичне поле» у лінгвістиці функціонують терміни ономазіологічна група, предметно-тематична група, синонімічний ряд та ін..

Семантичні поля об'єднують тематичні групи (ТГ), які у свою чергу складаються з лексико-семантичних груп (ЛСГ). ТГ і ЛСГ значно відрізняються один від одного: якщо ТГ об'єднує найменування подібних предметів дійсності, то ЛСГ у змістовному відношенні зумовлюють значення один одного. ЛСГ - інваріантно-функціональна група лексичних одиниць, які мають денотативно-сігніфікативне значення виділених за спільністю описової семи та здійснюють диференціацію загального значення; компоненти ЛСГ мають незначні семантичні відстані між собою і вершиною групи. Класифікація мовних одиниць на основі ЛСГ, що поєднують у собі слова, пов'язані спільністю категоріально-лексичних і диференціальних сем, характеризується низкою переваг. Основною з них є можливість визначення внутрішніх закономірностей розвитку словникового складу, національної своєрідності семантичного членування дійсності, оскільки ЛСГ - продукт закономірностей розвитку лексичного багатства мови.

На відміну від цього ТГ розуміється як функціонально-інваріантне угруповання мовних одиниць, які відображають певну сферу реальної дійсності, що володіють в основному денотативним типом значення та виділених за спільністю відносних сем, які мають значні семантичні відстані між собою і вершиною групи. Компоненти ТГ пов'язані з вершиною родо-видовими відносинами. Правомірність вивчення ТГ в мові обґрунтував Ф.П.Філін. Вчений протиставляє лексико-семантичному угрупованню мовних одиниць тематичну таксономію, яка «ґрунтується не на лексико-семантичних зв'язках, а на класифікації самих предметів і явищ» [163:523].

Класифікація лексики за ТГ має свої позитивні і негативні боки. Позитивним є те, що тематична класифікація дозволяє виявити зв'язки і відносини між означуваним і означальним, визначити значення і встановити його об'єм, окреслити коло лексико-фразеологічних зв'язків слів, дослідити міжмовний паралелізм елементів і зв'язків, що впливає з єдності навколишнього світу і способів його організації. Негативний момент полягає в тому, що класифікація за ТГ є прикладом немовного підходу до структурної таксономії мовного матеріалу. Вона підлягає критиці (З.Д. Попова., І.А.Стернин [135]) на тій підставі, що в даному випадку досліджувані одиниці «не завжди лінгвістично між собою пов'язані і тому не представляють великого інтересу для визначення глибинних зв'язків лексико-семантичної системи» [162:173]. Незважаючи на це, тематична таксономія для дослідження нашого матеріалу є вкрай важливою. Це пов'язано, в першу чергу, з великою роллю екстралінгвістичного фактора, що особливо важливо для дослідження національної специфіки французьких та українських звертань. По-друге, саме тематична класифікація дозволяє зрозуміти, які предметні галузі знаходять своє відображення у звертаннях і активно поповнюють їхній склад, а також визначити тематичну цінність кожної одиниці.

2.2.1. Семантичне поле звертань

Оскільки будь-яка ТГ існує як сукупність лексичних одиниць, призначених для маніфестації певної понятійної категорії, їх основу і утворює система понятійних категорій, що відображає зміст даної області екстралінгвістичної реальності.

Польова модель опису семантичної структури звертань припускає наявність стандартних і нестандартних вокативів. Стандартні звертання формують ядро досліджуваного семантичного поля і характеризуються стабільністю їх застосування в одній із зазначених вище функцій вокатива. До нестандартних

вокативів відносяться лексеми, які можуть вживатися як звертання в певних комунікативних умовах. Вони утворюють семантично-неоднорідну тематичну групу (ситуативно обумовлена ТГ), яка локалізується в периферійній зоні семантичного поля звертань.

Стандартні звертання поділяються на дві великі групи мовних одиниць, так звані невизначені та визначені вокативи.. Неозначені звертання містять у собі клас всіляких вигуків, здатних привернути увагу адресата (напр.: «Гей!».) та дієслів, що у певній комунікативній ситуації функціонально рівні до звертань. (напр.. Вибачте! Заждіть!). Звертання такого типу виникають на базі слів, але самі вони втрачають семантичний потенціал відповідних лексем. Це вже не слово-назва, а звернена до адресата комунікативна одиниця, тобто своєрідна мовленнєва дія (мовленнєвий акт), яка складається з апеляції та номінації одночасно, після чого обов'язково має бути текст». Про правочинність їх віднесення до класу звертань серед лінгвістів не існує єдиної думки. У будь-якому випадку немає підстави для віднесення цієї ТГ до ядерної зони досліджуваного семантичного поля.

Стандартні визначені вокативи складають центральну зону семантичного поля звертань. Звертання майже завжди звернені до людини, тому кардинальним є їх розподіл на 1) вокативи, стрижневим компонентом яких є імена власні (антропоніми) та 2) звертання, що своїми стрижневим компонентом мають імена загальні (апелятиви).

Апелятиви, в свою чергу, поділяються на статусно-рольові і модально-характеризуючі. Таким чином, стандартні визначені локативи утворюють три ядерні тематичні групи семантичного поля звертань: антропонімічну, статусно-рольову і модально-характеризуючу. Зв'язок ознаки вокативності з будь-якою категоріальною характеристикою тематичних груп семантичного поля звертань зумовив вибір критерію віднесення лексеми до однієї з цих ТГ.

Виділені типи вокативів показані на схемі 2.

Слід зазначити, що кількісний розподіл звертань в експериментальному матеріалі за тематичними групами має певною мірою умовний характер. Це пов'язано з тим, що в поширених (неоднословних) звертаннях можуть бути присутніми одночасно лексеми, що відносяться до різних тематичних груп.

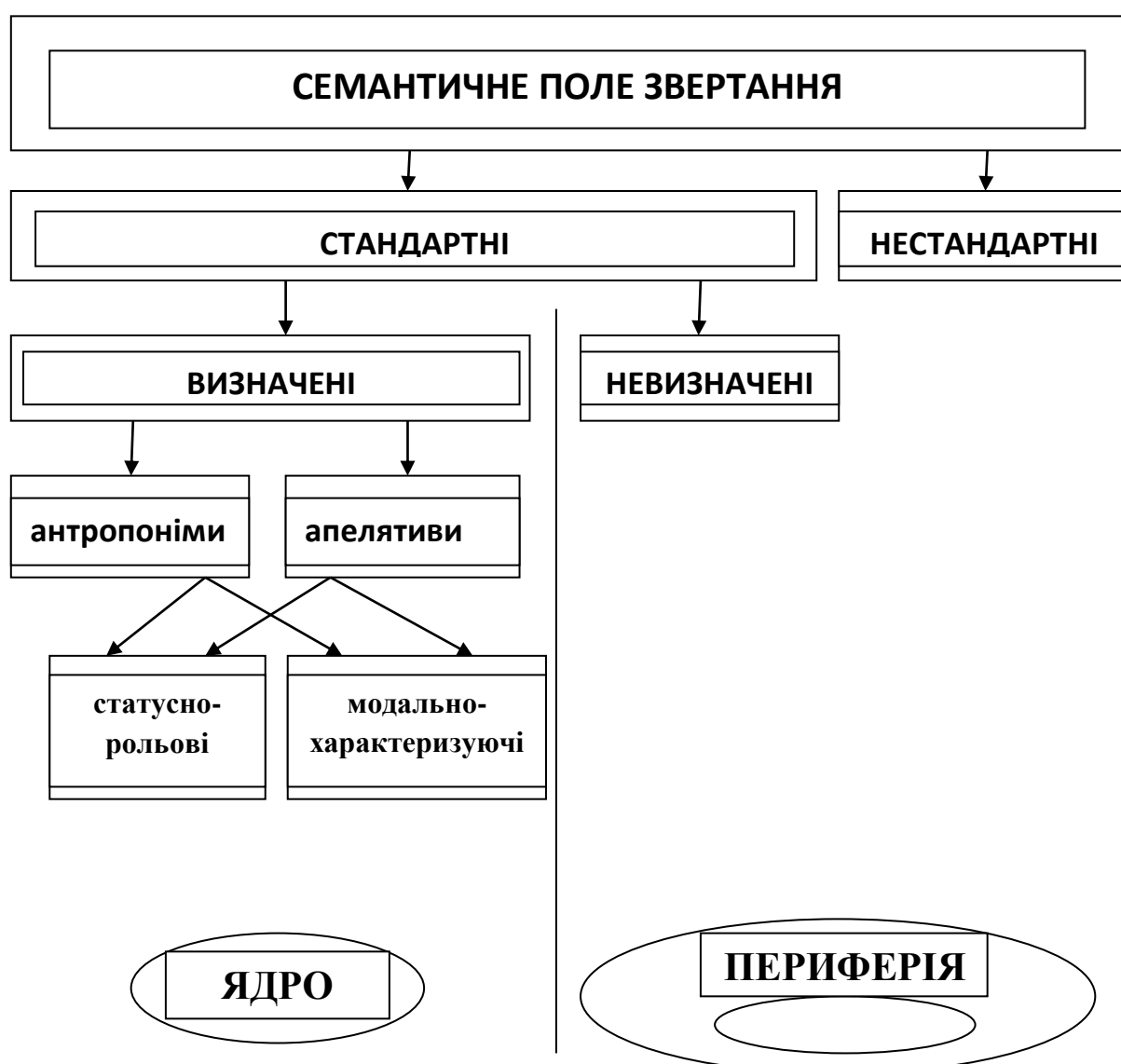

Схема 2. Семантичне поле звертання

Крім того, навіть непоширеним звертанням властива полісемантичність (див. розд. 2.3.2.); таким чином, одне звертання може належати одночасно до різних ТГ семантичного поля звертання. Тому при розподілі звертань за ТГ та

ЛСГ виконано внормування кількісних показників з метою уніфікації усіх демонстраційних таблиць.

Квантитативний розподіл семантичних типів звертань у аналізованому матеріалі наведено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2. Кількісний склад ТГ семантичного поля звертання

Мова	Ядерна зона				Звертання периферійної зони	
	Звертання з антропонімами		Звертання з апелятивами			
	кільк.	%	кільк.	%	кільк.	%
Французька	1529	69,1	662	29,9	22	1,0
Українська	1712	64,5	918	34,6	24	0,9
Разом	3241	66,6	1580	32,5	46	0,9

Як спостерігаємо, звертання, що включають до свого складу антропоніми, становлять переважну частину (66,6%) від всієї зазначеної кількості звертань у творах українських та французьких письменників, перевершуючи вдвічі кількість звертань всіх інших ТГ (33,4 %).

Звертання нестандартної і неозначеної ТГ, що локалізовані в периферійній зоні семантичного поля, зустрічаються в експериментальному корпусі вкрай рідко, не перевищуючи в цілому 1,0% від загальної кількості досліджених звертань.

Відповідно до описаної структури семантичного поля звертання в наступних розділах викладається аналіз тематичних і лексико-семантичних груп, що входять до його складу.

2.2.2. Імена власні в складі звертань

Найбільш чисельною тематичною групою в комунікації є *звертання-антропоніми*. До складу цієї ТГ входять декілька лексико-семантичних груп: звертання на прізвище, звертання на повні імена, на зменшувальні імена, звертання-патроніми, звертання на прізвиська. Результати аналізу вживання форм антропонімів у художніх творах представлені в таблиці №4.1. Вибір варіанта імені під час комунікації залежить від соціального статусу, віку, ступеня знайомства, родинних стосунків, дружніх взаємин тощо. Кожній соціальній групі властиве особливе іменування (комплекс імен, які знаходяться в активному вживанні), причому воно характеризується не тільки своєрідним репертуаром, але й своєрідним оформленням імен.

2.2.2.1. Ім'я

Найпоширенішою формою звертань-антропонімів є повне ім'я. Звертання на повне ім'я передає поштивне ставлення до адресата і вказує на несубординативні взаємини між адресантом і адресатом, наприклад: *He треба, Станіславе![15:90]* ; *Mais enfin qu'est-ce qui vous prend, Edmond?* [28:111].

Комбінація власних імен з додаванням загальних і спеціальних звертань дає можливість адресантові передати своє ставлення до соціальної ролі, соціального статусу адресата і вживається як у внутрішньосімейній, так і в позасімейній сферах.

Як показує аналіз експериментального матеріалу, звертання на ім'я складають більшу частину (73,8% в українській і 76,8% у французькій мові) ТГ антропонімів, наприклад: *А я з тобою, Миколо, нічого не боюся!*[2:39]; *Alexandre, ne me parle plus de ta femme!* [22:7].

Поряд з повним ім'ям у обох мовах у ролі звертання використовуються скорочені форми імені, або деривати. Скорочене ім'я як звертання зазвичай адресується близьким друзям, у внутрішньосімейній сфері – до родичів і позначає особливий, довірливий характер відносин між комунікантами. У складі ТГ ця ЛСГ охоплює 14,1% в українській і 11,5% у французькій мові

2.2.2.2. По батькові

В українській мові офіційність у спілкування вносять звертання-патроніми – звертання на ім'я по батькові. Ними часто користуються адресанти, передаючи шанобливе ставлення до адресата старшого віку чи до осіб, рівних собі за соціальним статусом. Ім'я по батькові часто використовують у сполученні з оцінним прикметником *шановний*, наприклад: *Ми всі дуже вдячні вам, шановний Степане Івановичу, за ваше щире серце і безвозмездну допомогу [12:432].*

Разом з тим на ім'я по батькові звертаються до адресатів, з якими або особисто знайомі, або мають давні дружні стосунки. При цьому дружній тон спілкування створюється за допомогою оцінних лексем *любий, дорогий*: *Дайте вашу руку, Отто Вільгельмовичу, дорогий! [1:65]*

Частотність вживання патронімів в українській мові не перевищує 1%; у французькій мові форма звертання на ім'я по батькові відсутня.

В українській мові окрім офіційної форми звертання на ім'я по батькові, у неформальному спілкуванні можна зустріти звертання до адресата тільки по батькові або звертання на ім'я по батькові в перекрученій формі, наприклад: *Куди ж ти, Яківно? [10:178]; Романич, зломай йому праву руку! [10:441]; Віть Вітіч, ви своїм дочкам теж про це розкажете? [10:435].* Таке звертання має особливу прагматику: це, перш за все, знак зниження особистісної дистанції, звичного, а іноді і фамільярного вживання. Воно показує, що адресант вважає адресата своєю близькою, рідною людиною.

2.2.2.3. Прізвище

Окреме використання прізвища в функції звертання може розглядатися як маркер соціальної дистанції, а тому з вуст особи з вищим, ніж у адресата, соціальним статусом може звучати недосить шанобливо, наприклад: *У тебе, Крячко, світогляд, як у тої кози: влітку пасеться, а взимку їсть, що дадуть. [7:241]; Saint-Gobain, donnez deux gins! [25:147].* Проте в колі колег, товаришів по службі, учнів різних освітніх установ жартівливо-іронічне звертання на прізвище за умов симетричних відносин між комунікантами не

несе жодної негативної конотації : *Першу атаку відбили, Горенко!*[2:144]; *Buvez votre café, Malaussène, le choc va être rude.*[24:105]. На прізвища також звертаються викладачі й учителі до студентів і учнів (офіційна етикетна форма звертання). Звертання на прізвища складають 6-8 % в українській і французькій мовах.

Звертання тільки на прізвище нехарактерне для українського мовленнєвого етикету й уживається дуже рідко на позначення несубординативних, фамільярних стосунків.

Комбінація прізвищ з додаванням загальних і спеціальних звертань дає можливість адресантові передати своє ставлення до соціальної ролі, соціального статусу адресата і вживається в сфері офіційного та неофіційного спілкування, наприклад: *Непребо, брате рідний!*[2:184]; *Eh bien, mon cher Delmont, que puis-je faire, pour vous?*[21:81].

2.2.2.4. Прізвисько

Найдавнішою антропонімічною одиницею в зіставних мовах є прізвисько. В сучасній комунікації ця ЛСГ складає в українській мові 5,8% звертань-антропонімів, а у французькій – 3,8%.

Звертання-прізвиська можуть мати нейтральний характер: *Малюєш, студенте!*[6:15]; *Sois gentil, la Banque* [16:59]. Проте зазвичай звертання-прізвиська несуть позитивні, або негативні конотації, оскільки відображають позитивні чи негативні якості людини. У сімейній сфері, серед близьких друзів прізвиська переважно мають пестливий або жартівливий характер, позначаючи інтимну або легку, грайливу тональність спілкування : *Бусю, це буде новий роман?*[15:303]; *Arrête , Barbie girl, tu fais pleurer ta soeur.*[18:37]

Серед колег та друзів у ролі прізвиськ також виступає скорочена форма, усічений варіант прізвищ. *Гей, фон Ф., зупинися, що з тобою, куди несе?!* [1:40] ; *Et tu trouves ça sérieux, Ménesse?*[21 :439] Ці форми, як правило, адресуються близьким друзям і позначають особливий, довірливий характер відносин між комунікантами. Звертання на прізвисько, яке

утворилось у зв'язку з якоюсь ганебною подією або через фізичні вади, показує явне бажання адресанта образити, принизити адресата. Таке звертання також може виражати злість, лють, ненависть адресанта, викликані поведінкою або вчинками адресата.

2.2.3. Статусно-рольові звертання

Одним з найважливіших напрямків розгортання вокативного значення в апеллятивній тематичній групі звертань є статусно - рольовий напрямок. Статусні звертання - це звертання, головною функцією яких є вираження соціального статусу особистості в стратифікаційному вимірі, оскільки вони вказують на основну ознаку соціального статусу - «векторну спрямованість» («вище - нижче»). Це слова або словосполучення, що виражають характеристики статусної ознаки, або позначають ієрархію комунікантів у тій чи іншій системі соціальних установ (у релігійній ієрархії, у військовій сфері спілкування, у дипломатичному середовищі, у сфері влади, у офіційній, службовій діяльності тощо).

При аналізі звертань, що виконують соціально-регулятивну функцію роль, є важливими такі екстралінгвістичні чинники: а) хто до кого звернувся, б) характер відносин між комунікантами, в) соціальний стан, г) родинні відносини, д) вік. Іноді вплив одного будь-якого параметра є визначальним, а деколи вибір форми звертання залежить від сукупності названих та інших чинників. На вибір звертання впливають ступінь знайомства з партнером по комунікації, відповідні статуси співрозмовників, їхнє ієрархічне положення відносно один одного (начальник-підлеглий, вищестоящий-нижчий, старший-молодший за віком).

Французька дослідниця Д. Перре пропонує розрізнити два поняття - "соціальна дистанція" (*distance sociale*) і "соціальна близькість" (*familiarité sociale*) [265]. В її концепції дистанція / близькість є тими соціально-психологічними детермінантами, що значною мірою визначають вибір соціально прийнятних форм спілкування. Мова йде про соціальну дистанцію, коли співрозмовники не знайомі, або коли один з них займає більш високе

соціальне становище(за званням, посадою, віком). При спілкуванні знайомих людей або рівних за соціальним статусом співрозмовників має місце соціальна близькість партнерів по спілкуванню.

Кожен мовець, беручи участь у спілкуванні, дотримується соціальних норм, які діють у певному соціумі. Правила етикету і соціальні норми диктують форму мовленнєвої поведінки мовця, спрямованого на виконання комунікативного завдання. При цьому мовець вибирає найбільш ефективні мовні форми побудови повідомлення, адекватного для даної комунікативної ситуації і оптимально відображає прагматичну функцію мови.

Соціально зумовлені значення звертань відіграють важливу роль у безпосередній комунікації. Офіційне спілкування має підкреслено ввічливий характер. Соціальний статус мовців детермінує вибір форм звертання і певною мірою пояснює напружену роботу партнерів при підборі відповідних даних обстановці звертань. Адресант звертає увагу на сфери використання мовлення, які впливають на процес спілкування, комунікативні умови, конкретно мовні та національні особливості мовленнєвого етикету комунікантів, особливості взаємин між учасниками комунікативного акту.

Щодо соціальних чинників виділяють сім ознак соціально-психологічних значень звертань: 1) офіційність/неофіційність; 2) підкреслена фамільярність/звичайність; 3) перевага (рівність) рангу адресата / перевага (рівність) рангу адресанта; 4) статусна визначеність/невизначеність; 5) внутрішньосімейна сфера / позасімейна сфера; 6) стилістичне зниження / нормативність; 7) позитивне /нейтральне / негативне ставлення до адресата.

Аналіз усього обсягу експериментального матеріалу дозволив виділити у складі статусно - рольової ТГ семантичного поля звертань наступні лексико-семантичні групи:

- 1.Номінація співрозмовника за його соціальним станом
- 2.Номінація співрозмовника за його професійним статусом
- 3.Номінація співрозмовника за його родинними зв'язками з мовцем

Кількісний склад кожної із зазначених лексико-семантичних груп звертань відображений в наступній таблиці.

Таблиця 2.3. Склад статусно - рольової ТГ семантичного поля звертання

ЛСГ	Українська мова		Французька мова	
	кількість	%	кількість	%
Номінація за соціальним станом	286	56,3	221	62,6
Номінація за професійним статусом	90	17,8	77	21,7
Терміни спорідненості	131	25,9	56	15,7
Усього в статусно-рольовій ТГ	507	100	354	100

2.2.3.1. Номінація співрозмовника за його соціальним статусом

Звертання є одним із маркерів соціального стану індивіда, саме ці лексеми демонструють статус людини в ієрархічній градації суспільства. У науковій літературі слова такого роду як правило називаються соціальними вокативами. Дві групи слів, що складають клас соціальних вокативів, прийнято поділяти на загальні (Monsieur, Madame, Пани, Сударь, Мадам, Госпожа) і спеціальні (Votre majesté, Colonel, Барин, Мати) соціальні вокативи. Загальні вокативи є універсальною формою звертання при спілкуванні осіб будь-якого соціального статусу; вони маркують нормативну соціальну мовленнєву поведінку індивідів.

Категорія соціального статусу людини в лінгвістичній семантиці визначається як модусна ознака нерівноправності учасників спілкування, виділяється за допомогою дедуктивного та індуктивного моделювання і описується в семіотичних типах тлумачення лексичного значення. Ознака

статусної репрезентації є однією зі складових категорії соціального статусу індивіда, яка включає такі компоненти, як статусний індекс і статусний вектор. Характеризуючи статусний індекс, слід зазначити, що дана ознака є найбільш загальним маркером статусного спілкування, який може включати лексеми, пов'язані з віком адресата, його титулом, статтю, званням і т.п. Мета статусного індексу - презентативна функція. Інша справа статусний вектор, який є системоутворюючим фактором категорії соціального статусу індивіда. Статусний вектор актуалізується у мовленні за допомогою використання однієї з двох фігур - висхідного вектора і низхідного. При цьому гоноративний або гуміліативний характер статусного вектора реалізується у процесі комунікації за рахунок застосування статусної репрезентації, яка уточнює напрямок і форму статусного вектора.

З вищевикладеного зрозуміло, що аналізуючи соціальний статус індивіда, слід враховувати його комплексний характер, характер взаємодії складових його компонентів. Говорячи про багатогранність категорії соціального статусу, слід зазначити закріпленість різних сторін будь-якої категоріальної ознаки соціального статусу індивіда в семантиці слів, мовленнєвих формах звертання. Адресивні конструкції, що використовують різні типи граматичних структур і певний пласт лексики, що передає відношення мовця до адресата, актуалізують різні конотативні відтінки модально-оціночних значень. Сюди входять адресиви, що характеризують відношення мовця до адресата і до самого себе. З точки зору ставлення мовця до співрозмовника слід відзначити три групи адресивів: гоноративи (лексеми з семантикою поваги до партнера, які указують на ступінь поважного ставлення), деприциативи (лексеми з семантикою скромності мовця, при цьому можливе самоприниження) і пейоративи (лексеми з семантикою демонстративно неповажного ставлення до співрозмовника). З позиції самооцінки мовця власного соціального статусу і соціальної ролі слід згадати такий феномен, як зарозумілість, яка однозначно відображається в лексемах самозвеличення, підкреслення своєї соціальної ролі.

Спостереження за процесом комунікації на прикладі аналізованого матеріалу дозволило прийти до висновку про гетерогенність значень ступеня ввічливості відповідного семантичного поля, що містить у собі звертання. При цьому розвиток вектора ввічливості може носити як однополярний характер (від ввічливого до нейтрального відношення або навпаки), так і біполярний характер (від ввічливого - через нейтральний - до нечемного аж до образливого відношення або навпаки). Таким чином, висхідний або низхідний характер вектора вираження ступеня ввічливості у мовленні співрозмовників залежить від конкретної ситуації спілкування (нагнітання напруги, зближення позицій мовців, встановлення соціальної дистанції й т.і.)

Говорячи про модально-емоційні значення ввічливого звертання до співрозмовника важливо ще раз зупинитися на гоноративах, як найбільш поширеному і різноплановому способі вираження шанобливого ставлення до партнера. Відомі два типи гоноративів: особисті гоноративи і безособові. Перший вид гоноративів вживається для маркування власного шанобливого ставлення до людини як особистості. Зокрема таким особистим гоноративом в українській мові слугує ім'я по батькові. Зрозуміло, що особисті гоноративи можуть бути застосовані тільки за певних умов знайомства з адресатом.

Другий тип гоноративів - безособові-маркують шанобливе ставлення мовця до соціального статусу адресата, а не до його особистісних якостей. Цей тип гоноративів може використовуватися як в спілкуванні з незнайомими людьми, так і зі знайомими, які займають високе положення. У цій функції можуть виступати різні соціальні вокативи, що розрізняються за своєю семантикою в залежності від тих ознак соціального статусу адресата, які відображені в словникових одиницях, маркуючих шанобливе ставлення. Коло такого роду звертань досить широке: від звань і титулів до спеціальних лексем, що демонструють шанобливе ставлення до віку, статі, заслуг і т.п., наприклад: *шановний, люб'язний*. Вибір адресантами форм звертання в значній мірі залежить від соціальних чинників, фактора адресата.

Найважливіші семантичні параметри звертання зумовлені особливістю його використання у відповідних соціально маркованих комунікативних ситуаціях спілкування.

У французькій мові частіше, ніж в українській, соціально-регламентуючу роль виконують етикетні вокативні висловлювання - гонорифічні звертання, які є одними з головних елементів систем вираження шанобливості: *monsieur, madame, mademoiselle*. Ці вокативи, називаючи адресата, дозволяють у той же час безпосередньо встановлювати відповідну соціальну дистанцію між комунікантами, наприклад: *Tout est en place, Madame?*[17:35]; *Mademoiselle, permettez-moi de vous présenter mon fils aîné.*[26:34]; *Madame ne reçoit pas, monsieur* [26:120].

Для кожного історичного періоду характерні свої соціальні гоноративи, покликані відображати саму структуру суспільства, склад його соціальних ролей. В XIX – поч. XX ст. мовленнєвий етикет диктував вживання певних соціальних гоноративів при зверненні до людини високого соціального рангу: *екселенціє, вельможносте, князю*. Дані соціальні гоноративи, що маркують відмінність у соціальному статусі мовців, призначені для регулювання мовленнєвої поведінки, дотримання субординації і соціального дистанціювання комунікантів відповідно до правил, встановлених в даному суспільстві. При актуалізації звертань такого роду в процесі комунікації нерівність соціального рангу мовців маркована офіційним і ввічливим ставленням мовця, що чітко демонструється у звертаннях : *Як, Ваша Милосте?*[1:6]; *І це не нове, Великий Князю мій, все одно комуняків не перевершите*[1:5].

У кількісному плані в експериментальному корпусі найбільш поширеною є підгрупа «Звертання-титулування», що налічує у французькій мові 62,6% вживань вокативів статусно - рольової ТГ . Найрозповсюднішими з них виявилися: *Monsieur / Messieurs; Madame/ Mesdames ; mademoiselle /mesdemoiselles*

В українській мові соціальні гоноративи *пане/пані, господине/господарю* та інші складають 56,3% звертань статусно - рольової ТГ. Вони вважаються маркерами соціального статусу мовця (підлеглість-домінування) : *През воєни і дурень може, Пане мій, і президент може.[1:5]; І в цьому, мої дами й панове, полягає завдання завдань.[1:52]. Звертаннями *господине, господарю* адресанти послуговуються для наголошення особливої соціальної ролі адресата як старшого, порадирика чи розпорядника справ, напр.: *Пречесний господине! Вашим люб'язним писанням радите!**

Такі форми соціальних гоноративів, як *пане / пані* були в мовленнєвому вживанні ще сім століть тому для позначення вищих верств населення України. Пізніше ці соціальні гоноративні форми стали використовуватися простими верствами населення (селянами, козаками, міщанами), у функції звичайних гоноративів.

Найчастіше в офіційній та неофіційній сферах спілкування комуніканти вживають загальноприйняті форми звертань в контакто-становлюючій функції як при ініціюванні бесіди, так і протягом усього часу її тривалості. Так, звертання *добродію/добродійко* мають офіційний характер і вживаються стосовно незнайомої чи малознайомої людини, вказують на нейтральні ввічливі стосунки, наприклад: *Зостаюсь Ваш, високоповажаний пане добродію, покірний слуга.*

2.2.3.2. Номінація співрозмовника за його професійним станом

В українській і французькій мовах статусно-регламентуючу роль можуть виконувати звертання, безпосередньо пов'язані з назвами професій, наприклад: *Не дивуйся, вчителю. [2:114] ; Лікарю, опустіть руки й зробіть що-небудь [13 :109]; Excusez-moi, maître, je croyais que c'était vous le malheureux prétendant de ma cousine [25:70]; Soyez gentil, Docteur[22 :63].*

Реалізація певних видів вокативів у мовленні продиктована правилами мовленнєвої поведінки людини. Так, наприклад, у ряді офіційних ситуацій слід називати тільки посаду особи, про яку йде мова, наприклад: *Пане*

президенте, пане міністре, пані суддя, Monsieur le Président, Monsieur le ministre, Monsieur le Commissaire і багато інших. Кількість таких вокативів чітко обмежена і стосується тільки осіб, що займають престижні посади. При цьому для позначення високого соціального статусу в армії, церкві, державних установах вживаються спеціальні форми вокативів. До них зазвичай додають загальне звертання або гоноратив (*добродію, пане, monsieur, madame*) *Як життя, пане офіцер?[2:220]; Дякую... дякую... дякую, пане професоре. [2:23]; *C'est une fille, monsieur le Divisionnaire.[24:213]; Bonjour, monsieur l'inspecteur.[24:73]**

При аналізі особливостей варіювання звертань у процесі комунікації особливу увагу слід приділяти як питанню національно-культурної нормативної мовленнєвої поведінки у суспільстві, так і проблемі діалектного вживання тих чи інших форм звертань, питанням соціолектної варіативності вокативів. Відомо, що в більшості європейських країн загальноприйнятим звертанням до лікаря є слово «*лікар, docteur*». Таке звертання не є прийнятним до людей, які мають вчений ступінь доктора наук, у цьому випадку необхідно називати ім'я людини разом із зазначенням її наукового ступеня, наприклад: Д-р Беленко, проф.Багмут. Недотримання встановлених суспільством правил вживання звертання у мовленнєвій комунікації може привести до неправильного сприйняття і неадекватної інтерпретації інформації адресатом [222].

В експериментальному матеріалі до ЛСГ звертань, які мають ядерну сему «професія співрозмовника» віднесено в українській мові 17,8% від загального обсягу статусно - рольової ТГ. Найчастіше зустрічається звертання *вчителю, докторе, професоре, капітане.*

У французькій мові до цієї ЛСГ належить 21,7% відповідних вокативів серед яких найбільш розповсюдненими є *abbé; docteur; lieutenant, agent, professeur*

2.2.3.3. Номінація співрозмовника за його родинними зв'язками з мовцем

До ТГ статусно-регламентуючих загальних звертань належать і звертання до осіб, що перебувають у родинних зв'язках – звертання до батька, матері, сестри, брата, дітей, дружини: *Мамо, не хвилюйся, все буде добре.*[13:103]; *Синку, то це не ти?* [13:100]; *Ми їли цукерки, бабуся.*[4:9]; *Тимонько, отямся!*[13:107]; *Ça y est, Maman!*[16:167]; *Papa! Tu es fou ou quoi?*[16 :155]; *Gobergez-vous, amis et voyageurs, et toi, nièce chérie, et vous, tendres fiancés* [31 :144]; *Julien, mon ami, mon frère ... je ne dérangerai pas* [16 :83].

Терміни спорідненості охоплюють в українській мові 25,9% , а у французькій мові 15,7% у складі статусно - рольової ТГ семантичного поля звертання. Сім'я, за словами Феркло, це щось вже встановлене, що має конкретні традиції, взаємини та ідентичності [225]. Разом з тим, слід зазначити, що в рамках дискурсу сучасної сім'ї (і української, і французької) етикетно-регулятивна функція звертань виражена значно менше у порівнянні з сімейним дискурсом минулих століть. З точки зору приналежності до того чи іншого регістру, родинні звертання практично не характерні для офіційного регістра (за винятком форм звертання до багатьох адресатів: «Діти!"). А у мовленні дітей апелятиви часто мають знижений, фамільярно-грубуватий відтінок: *Ма, може не треба?*[3:45]; *Je l'aime, Mammy, je l'aime affreusement!*[25:45].

У багатьох сім'ях, як показують результати численних досліджень, батьків та інших родичів старшого покоління взагалі називають на ім'я, що говорить про те, що відносини між батьками і дітьми стали більш демократичними.

Найбільш численною в даній тематичній групі є група лексем, об'єднаних загальною семой «дитина». Сюди входять такі лексеми, як *enfant / enfants, fils / fille*. При вживанні лексеми «діти» не завжди мова йде саме про дітей мовця, часто звертання *дитя моє, дочка, син, діти* – використовують у переносному значенні: *Прощай, дочко!* [3:67]; *Ти не готова до цього, дитино*

моя?[2 :249]; *Синку, я люблю тебе і вірю в тебе.* [2:174]; *C'est pour mieux te comprende, mon enfant* [20 :167]; *Alors, mon fils, ça va?*[21:240]; *Que tu es bête ma fille.*[19:111]. Аналогічно звертання *mon garçon* «хлопчик мій», «дівчинка моя», по суті, може бути зверненням не до власної дитини: *Дівчинко моя, про яку дитину ви говорили?*[3:134]; *Ну, гуляй, гуляй, хлопчику* [4:10]; *A cette époque, la morale existait, mon garçon.*[25:132]

Наступною є ЛСГ «батьки» - *père* (daddy; papa) / *mère* (mammy; maman) : *Тату, перенесемо на завтра*[7:234]; *Мамо, де моя біла сорочка?*[7:211] ; *Vous plaisantez trop, père*[26:15] ; *Je ne veux pas qu'elle parte, Mammy!* [25:14]

Серед зафіксованих звертань налічується кілька лексем, об'єднаних семами «тітка» / «дядько»: *oncle* (tonton)- *tante* (tata): *Тімонько, ти красуня!*[13:111]; *Ой! Дядьку Романе, не підходьте!*[3:31]; *Tonton, sors un peu voir ta pochette.*[31 :97] ; *Dis donc, tata Marceline* [31 :95]; *Non, oncle Fred, il faut être juste...*[17 ;34]

Лексико-семантичні групи «племінник / племінниця», «подружжя», «інші родичі» представлені поодинокими прикладами.

Терміни спорідненості в ролі звертання в українській і французькій мовах мають свої особливості вживання. У французькій мові вони вживаються переважно у звертанні до родичів, а у зверненні до незнайомих людей зустрічаються частіше в просторіччі. В українській мові використання термінів спорідненості дуже розвинене як при звертанні до родичів, знайомих людей, так і при звертанні до незнайомих людей. Така особливість притаманна всім слов'янським мовам і пояснюється тим, що всі ці мови багаті різновидами і кількістю термінів спорідненості. Використання їх у ролі звертання є індикатором характеру спілкування комунікантів, їх соціальних та особистих взаємин. Комунікативно-прагматична роль термінів спорідненості у ролі звертання - не тільки демонстрація ієрархії родинних відносин, а також використання їх з метою підкреслити ці відносини, висловити свою прихильність до співрозмовника, а також, щоб впливати на партнера по комунікації для пом'якшення категоричності висловлювання.

Такі апелятиви виступають також як індикатори соціальних та міжособистісних відносин, характеру спілкування. Їх "значна емоційна сила також пов'язана з імплікаціями близьких відносин, цілковитої відсутності дистанції та наявності зв'язків, які відчуються абсолютними і нерозривними" [32:374]. Також ці терміни можуть бути використані за бажанням адресанта підкреслити свою приналежність до однієї соціальної групи з адресатом.

В українській мові особливістю мовного етикету є те, що терміни спорідненості часто виконують соціально-регламентуючу функцію звертання. Ці номінації дуже активні у звертанні як до знайомих, так і до незнайомих людей. Але слід зазначити, що терміни спорідненості використовуються виключно у неофіційному спілкуванні.

2.2.4. Експресивно-емоційні звертання

2.2.4.1. Загальна характеристика

Загальновідомо, що процес пізнання світу включає не тільки логічне, але і чуттєве пізнання; інформація, що отримується за допомогою почуттів, виявляється не менш суттєвою як для всіх людей, так і для кожної окремої людини [56 ; 43]. При звичайній нейтральній номінації у звертанні фіксується результат пізнавально-класифікуючої діяльності людини і встановлюється безпосередній зв'язок між даним предметом дійсності (денотатом) та іншими предметами того ж виду шляхом виділення розпізнавальних ознак у властивих мові формах [144: 53]. В обох досліджуваних мовах, крім неоціночних апелятивних форм, які просто називають адресата, використовуються емоційно-оціночні звертання, які не тільки привертають увагу адресата, а й дають йому певну характеристику. Предметно-логічний компонент значення даної групи звертань відтісняється емоційним, оцінним.

Оціночні звертання включають зооніми: *котику, лисенятко, chat, poule*, назви рослин: *квіточка, барвінок, fleur, rose*, абстрактні іменники *щастя мое! mon amour!*, емоційні іменники (основний склад яких представлений

лайливою лексикою, матом), сленгові витвори, назви осіб за характерною зовнішньою ознакою і т.д.

Цей клас звертань утворює модально-емоційну тематичну групу. За допомогою вокативів цієї ТГ можна позначити суб'єктивно-характеризуючі, морально-інтелектуальні та фізичні властивості адресата. Але це відображає лише суб'єктивну точку зору адресанта, що проявляється у виборі засобів оціночних форм.

Поєднання вокативної та емотивної ознак утворює клас емоційних звертань, що розрізняються перш за все за оціночним знаком (позитивним - меліоративи, або негативним - пейоративи): cher (+), sale (-). Кількісний склад звертань, які характеризуються емоційною оцінкою - позитивною або негативною - відбитий у таблиці № 2.4.

Таблиця №2.4. Кількісний склад звертань емоційної оцінки^{*)}

Мова	Позитивна оцінка		Негативна оцінка		Усього	
	кільк.	%	кільк.	%	кільк.	%
Українська	709	80,1	176	19,9	885	100,0
Французька	520	78,5	142	21,5	662	100,0
Разом	1229	79,4	318	20,6	1547	100,0

^{*)}Примітка: У таблиці не враховано контекстуально зумовлені (адгерентні) емоційно-експресивні звертання (див. розділ 3.7).

Як вивливає з таблиці, кількість звертань позитивної емоційної оцінки, у чотири рази перевищує кількість звертань негативної емоційної оцінки.

2.2.4.2. Позитивна оцінка

Варто зазначити, що звертання з позитивною оцінкою використовуються у функції звертання здебільшого на інтимній дистанції спілкування. Імена приватного коду є нестандартними звертаннями, хоча слід зазначити відому стереотипність емоційних вокативів даного типу.

Загальні звертання є суттєвою частиною номінацій, що використовуються для позначення тієї частини представників суспільства, яку можна віднести до кола хороших знайомих, друзів, родичів. Найуживанішим є звертання *друже*, яке в поєднанні з такими лексемами як *щирий*, *любий* передають позитивне ставлення співрозмовників один до одного.

Слід зазначити одноманітність меліоративної лексики, що використовується в емоційному мовленні комунікантів. Як правило, дані лексеми вживаються у поєднанні з іменами власними, що призводить до елімінації конкретного сенсу і закріплення в практиці мовленнєвого спілкування тільки загального змісту експресивного характеру.

Найбільше розповсюдження в прозових і драматичних творах сучасної української та французької літератури одержали вокативи, у семантиці яких міститься сема «дорогий, любий» (в експериментальному корпусі зафіксовано 311 вживань); до них відносяться прикметники «дорогий», «милий» / *cher, chère*. Такі одиниці відіграють значну роль у художньому дискурсі і становлять у французькій мові 31,8% , а в українській – 20,6% всіх вокативів з позитивними експресивно-емоційними конотаціями у своїй семантиці.

2.2. 4.3.Негативна оцінка

Звертання, які передають несхвалення, осуд, презирство мовця по відношенню до співрозмовника, тобто несуть негативну конотацію, іменуються пейоративами (*rējōgāre* - лат. «робити гірше»). Необхідно зазначити, що як показав матеріал дослідження в художній літературі в кількісному відношенні превалюють звертання з пейоративним значенням в зіставленні зі звертаннями, що містять позитивну оцінку. Таке положення, очевидно, пов'язано з психолінгвістичними особливостями процесу комунікації. Можна припустити таке: код мовленнєвої поведінки наказує коректне викладення інформації, що повідомляється і тому позитивні

модально-оцінні конотативні значення вважаються комунікантами нормою. Що ж стосується лексем, які актуалізують негативне ставлення мовця, то саме семантика таких лексичних одиниць найбільшою мірою суперечить загальноприйнятому соціальному коду ввічливості; в цьому випадку саме негативні характеристики партнера є дратівливим для мовця чинником, який порушує нормативну нейтральну (або позитивну) модальність мовленнєвого акту. Таке неприйняття негативних характеристик співрозмовника і призводить до використання адресантом пейоративів, які вказують на ступінь небезпеки даної якості для мовця і підкреслюють напруженість між співрозмовниками: *Tu pourrais me remercier, imbécile!*[17:228] ; *Дура! Якби дізналися і ти знаєш, хто!*[15:213].

Говорячи про пейоративи слід пам'ятати про те, що пейоративи - це не вульгаризми або лайлива лексика, пейоративи це лексеми, що містять негативну емоційно-модальну оцінку і, як правило, не містять ненормативної лексики.

Для дослідників питань, пов'язаних з пейоративами, певний інтерес представляє класифікація В.І. Карасика, в якій автор розглядає різноманітні можливості відображення негативних якостей людської натури в пейоративах [75]. Однією з найбільш серйозних ознак є ознака соціальної небезпеки тих чи інших рис характеру індивіда (хитрун, зрадник, розпусник, дурень, ганчірка, нечупара); не менш поширеним є ознака відповідальності за свою поведінку (нахаба, лицемір, п'яниця, кретин, зануда, урод); принцип універсальності певної риси людської натури (базіка, холуй, боягуз, крутій, віршомаз, шарлатан) займає не останнє місце серед наведених автором характеристик, що формують семантику пейоративів; ознака визначення первинних і вторинних негативних якостей (егоїст, тупиця, нахаба, хлюст, зубрила, хуліган). Тут необхідно зазначити, що останнє положення, наведене автором даної класифікації, викликає певні сумніви, оскільки навряд чи будь-яке з наведених слів можна чітко віднести до пейоративів первинного чи вторинного порядку. І, остання група - це представники класу пороків, які

розподіляються на підставі принципу ініціювання мовлення і висловлюються адресантом або адресатом (ледар, клоун, нікчемність, мегера, підлиза, обиватель).

Слід зазначити, що всі вищенаведені слова можуть вживатися як звертання, метою яких є образа співрозмовника або групи осіб. Причому, говорячи про мотиви вживання в мові лексики, яка містить негативну конотацію, перш за все слід відзначити недостатню сформованість мовленнєвої культури самого мовця та його неповагу до адресата. Доволі багато пейоративів пов'язані з порушенням статусних відносин і норм етикету, наприклад: *Чому, поясни мені, ти, коню циганський?*[1:77]. *Шукайте свої голови, чмошники бездарні!*[1:117]

Процентний розподіл пейоративів за семантичним типом приблизно збігається в порівнюваних мовах.

2.2.5. Периферійна зона семантичного поля звертань

Периферійну зону семантичного поля звертань утворюють, як вже зазначалося, неозначені і нестандартні вокативи. До нестандартних вокативів відносяться будь-які слова, які в конкретній комунікативній ситуації можуть бути вжиті у функції звертання. Вони утворюють семантично-неоднорідну тематичну групу (ситуативно обумовлену ТГ), локалізовану в периферійній області семантичного поля звертань.

Для визначення меж вокативів цієї тематичної групи необхідне встановлення вокативних обмежень. Ці обмеження можуть бути формальними (частинами речення) і змістовими. У першому випадку в цій функції, яка відповідає кличному відмінку в українській мові, вживаються іменники, прикметники та номіналізовані комплекси. Змістові обмеження носять імовірний характер і відображають ступінь віддаленості від вокативного прототипу. Умовно змістові обмеження можна поділити на семантичні та прагматичні. До семантичних вокативних обмежень відносяться ті випадки, коли у мові існують корелятивні пари слів: вокатив і його опис (гіперонім, синонім і т.д.). Наприклад, "володар" і "монарх". Слово

"володар" було в українській мові стандартним певним вокативом, слово "монарх" термінологічним описом-гіперонімом (монарх: імператор, цар, король, шах, хан, мікадо та ін.) Аналогічно: "лікар" і "отоларинголог", "святий отче" і "священнослужитель". Решта типів вокативних обмежень відносяться до прагматичних. Виділяються конотативні обмеження ("Спасибі, чоботарю!"), А також поширені випадки нестандартних емоційно-експресивних звертань ("Здрастуй, гордість інституту!"). Прагматичні обмеження визначають однорідність стилю і дотримання традиційних норм звертання. Як бачимо з наведених прикладів нестандартного вживання звертань у відповідних мовленнєвих реалізаціях, дані лексеми набувають певний сенс тільки в певних ситуативних обставинах, коли кожен з комунікантів може виконувати функції, відповідні до відведеної йому ролі. Наприклад, «парафіянин, відвідувач, перехожий» тільки в певний ситуативний момент можуть відповідати тим якостям, якими їх наділяє адресант. Таким чином, говорячи про місце тематичної групи нестандартних вокативів у функціонально-семантичному полі звертань, можна сказати, що структурний підрозділ відноситься до зони периферії досліджуваного семантичного поля.

Найчастіше суб'єктивна оцінка, що міститься у використанні темпорального елемента в поєднанні з іменником, який він визначає (вічний студент, постійний клієнт), конкретизує семантику іменника в певній ситуації, з одного боку, і маркує дане словосполучення як емоційно-насичене, з іншого. Слід зазначити, що у мовленні існує і зворотна картина даного явища, а саме навмисне опускання лексеми, яка містить характеристику темпоральної ознаки ситуативної конкретизації іменника, наприклад: «філософ», «бібліофіл».

В результаті дослідження ситуацій вживання нестандартного звертання у складі експериментального корпусу з'ясувалося, що виділена нами ТГ об'єднує різні за значенням лексеми; загальною семою яких є вказівка на актуальну в даній мовленнєвій ситуації ознаку співрозмовника - *étrangers*,

voyageurs, fiancés: - nobles étrangers, tendres fiancés. Нестандартні звертання можуть бути пов'язані з будь-якою спільністю: колеги /collègues, товариши /confrères, хлопці /gars і т.д., з віком: молодий /jeune, старий / vieux і статтю адресата і навіть з його національною приналежністю, ступенем освіченості, розумового розвитку адресата: дурний/ con, розумний/sage, якістю характеру: добрий/ bon, ледащий/ paresseux, вередливий/sarcisieux, взаєминами між комунікантами: дорогий /cher, коханий/aimé.

2.3. Співвіднесеність компонентів функціонального і семантичного полів звертання

Екстралінгвістичні фактори - параметри ситуації спілкування, його тональність, соціальні та психологічні особливості комунікантів, їхня мовна та комунікативна компетенція відіграють дуже велику роль для правильного розуміння вокативів і адекватної інтерпретації їх функціонально-семантичного направлення. Залежно від цих чинників кожен компонент тієї чи іншої лексико-семантичної групи звертань, передаючи певне значення, здатний в конкретних комунікативних умовах виконувати різні функції. Справедливе і протилежне твердження: для реалізації однієї і тієї ж функції можуть використовуватися компоненти семантичного поля звертання, що володіють різними значеннями. Це обумовлює відсутність однозначної співвіднесеності компонентів функціональних і семантичних полів звертання.

З іншого боку, ті ж екстралінгвістичні фактори є причиною взаємодії компонентів всередині кожного з розглянутих полів звертання (як функціонального так і семантичного). Це, в свою чергу, призводить до поліфункціональності і полісемантичності звертань.

2.3.1. Поліфункціональність звертань

Як уже зазначалося, базисною функцією звертань є вокативна функція (називання, залучення уваги і вказівка на співрозмовника), яка актуалізує адресність повідомлення певному індивіду. Разом з нею в умовах певної ситуації комунікативного спілкування може реалізовуватися ряд інших

функцій, доповнюючи і модифікуючи вокативну функцію. До такого роду функцій відносяться такі: фатична (встановлення та підтримання контакту з адресатом), статусно-регламентуюча (відображення статусно-рольової відповідності комунікантів) та модально-емоційна (характеристика адресата і висловлення ставлення до нього мовця) функції. Така модифікація зумовлює широке поширення поліфункціональних звертань в мовленні. Як вказує Н.Д.Арутюнова, «в мові можуть бути виділені монофункціональні знаки, які здійснюють або тільки ідентифікуючу (імена власні, дейктичні слова), або тільки предикатну функцію (нереферентні слова), і біфункціональні знаки, здатні грати будь-яку з цих ролей. Семантика цих останніх пристосована і до того, щоб називати, і до того, щоб позначати» [8:329].

Досліджений матеріал свідчить, що зі зростанням комунікативної значущості звертань їх первинна, вокативна функція відступає на другий план. Говорячи про поліфункціональність звертань у мовленні, слід відзначити тісну взаємодію емоційно-модальної оцінності з номінативною семантикою звертань. Так, спонукальне значення звертання набуває як при накладенні волюнтативної модальності на семантику лексеми-звертання [60:6], так і при актуалізації епістемічної модальності у разі використання імперативної форми звертання.

З контактовстановлюючими можливостями звертання зазвичай пов'язують функції стійких мовних форм ввічливості. Так, у розумінні Н.І.Формановської мовленнєвий етикет представляє собою «макросистему національно специфічних вербальних одиниць, прийнятих і приписаних суспільством для встановлення контакту співбесідників, підтримання спілкування у бажаній тональності відповідно до правил мовленнєвої поведінки» [165:2].

Не менш тісним виявляється зв'язок контактовстановлюючої функції із засобами «соціальної символізації». Зокрема, Л.С. Школьник пише: «Оскільки співрозмовники моделюють особистісні та соціальні якості один

одного, їм важливо дати якийсь" матеріал "для адекватної взаємодії, так би мовити, подати себе в потрібному плані» [182:24].

Через це соціальні вокативи можна ототожнювати з цілим мовленнєвим актом і розглядати їх як етикетні регуляторні одиниці дискурсу, оскільки вони реалізують в акті комунікації перформативні функції, вживаючись для здійснення контактних дій (залучення до контакту, перемикання уваги співрозмовника, вимога дії від слухача, зміну ролей відповідно до мовленнєвих ходів, спрямування перебігу діалогу в потрібне адресантові русло).

У будь-якому випадку мовець, реалізуючи фатичну функцію мовленнєвого спілкування, виявляє своє суб'єктивне ставлення до того, що повідомляється, що дозволяє говорити про її ізоморфізм з модальною функцією у цьому плані. Проте ототожнювати ці функції не можна, оскільки превалюючою в модальності є її суб'єктивно-оцінна спрямованість, а у фатичній функції-її прагматичний аспект.

Крім того, будучи однією з найяскравіших і найчастотніших одиниць мовного етикету, своєрідним засобом мовної передачі міжособистісних відносин, звертання виконує гоноративно-гуміліативні функції, з одного боку, підвищуючи соціальний статус адресата (шанобливість, люб'язність, чемність), а з іншого – дещо принижуючи статус мовця.

На відміну від нейтральної номінації, де в результаті відмежування окремих властивостей денотата створюється узагальнена, типізована одиниця мовлення, що реалізується в якості звертання, емоційна номінація слугує не тільки для позначення адресата (ідентифікації), але і для затвердження властивостей і ознак даного денотата (предикації). Додавання до функції іменування характеризуючої функції, що супроводжується оцінністю, виявляє більшу, ніж при звичайній номінації, специфіку активного ставлення мовця до предмета висловлювання, що підтверджується реальністю адресата і його фізичною присутністю. Оцінне звертання характеризується прихованою предикативністю. Речення типу: *Pense, cochon!* порівняно легко

трансформуються в речення повного складу: *Pense, cochon que tu es!*, властиві афективному синтаксису.

Звертання, виконуючи в тексті ту чи іншу функцію, сприяють реалізації певних комунікативних завдань. Звертання може виступати в якості засобу впливу (емотивна і спонукальна функції). Звертання може мати цільове призначення (вокативна, номінативно-контактна, спонукальна функції). Нарешті, звертання може поєднувати мету та спосіб досягнення цієї мети (спонукальна функція в поєднанні з оцінно-характеризуючим значенням).

2.3.2. Полісемантичність звертань

Подібно до компонентів функціонального поля одиниці, що утворюють семантичне поле звертання, також характеризуються багатозначністю, причому полісемантичність поширюється на всі типи ЛСГ звертань.

Перехрещення компонентів функціонально-семантичних полів, утворюють безліч суміжних зон, в межах яких можлива комбінація різноманітних ознак компонентів значень, що складають такі конгломерати. Так, оцінність, будучи найбільш поширеним елементом комбінацій, виступає у якості складової одиниці статусно-рольових компонентів семантичного поля звертань. При цьому вживання пейоративів в цьому випадку є досить поширеною формою реалізації аксеологічної модальності в мовленнєвій поведінці комунікантів.

Категоріальна ознака соціального статусу людини вибірково поєднується з антропонімічними і емотивними ознаками. Використання певних форм імен власних пов'язано зі вказівкою на статусне розходження комунікантів: "Кожній соціальній групі властивий особливий іменник (комплекс імен, що знаходяться вокативному вживанні), причому іменник характеризується не тільки своєрідним репертуаром, а й своєрідним оформленням імен" [154:310]. Статусна ознака в іменах власних актуалізується за певних комбінаторних варіантах імені власного (компонентів імені власного) та титулу чи звання. До дітей звертаються на

ім'я, до підлеглих часто звертаються за прізвиськом без загальних і спеціальних вокативів. Лабільність, рухливість статусного вектору при звертанні проявляється в тому, що будь-яке відхилення від прототипної формули звертання відразу ж наповнюється різноманітними конотаціями. Наприклад, звертання на ім'я та по батькові в українській мові висловлює повагу. Прізвисько у звертанні зазвичай слідує за ім'ям та по батькові і таке оформлення звертання свідчить про суто офіційний характер комунікації. Інвертоване звертання в усному мовленні типу *"Професоре Крутіков Іване Дмитровичу!"* зазвичай застосовується при вираженні осуду до людини, яка вчинила проступок.

2.3.3. Взаємодія функціонального і семантичного полів звертання

В українській і французькій мовах не існує взаємно однозначної співвіднесеності між компонентами функціонального поля і тематичними групами семантичного поля звертання. Власне-звертання слугують переважно для однозначної вказівки на адресата повідомлення, його іменування та залучення його уваги, тобто виконують вокативну функцію. У цій функції найчастіше виступають антропоніми, а також апелятиви з числа тих лексико-семантичних груп, які можна вважати еквівалентними іменам власним, якщо у конкретній ситуації спілкування даний апелятив може відноситися тільки до одного з присутніх, наприклад: *Саню, ти не боїшся смерті?*[15:71; *Бабуню, що ви?*[15:9]; *Abdelaziz, c'est toi?*[21:200]; *Je m'en vais, les filles !*[19:134]

Вокативна функція втрачає провідну роль, а в деяких випадках майже цілком нівелюється у компонентів модально-оцінної тематичної групи семантичного поля звертань, що реалізують передачу особистісного ставлення мовця до слухача, наприклад: *Золотце! Ні, ти таки не помилилася, що вибрала його!*[15 :50]; *Tu pouvais pas le dire tout de suite, espèce de crétin !*[19 :135].

Найбільш характерним для статусно-регламентуючої функції є співвіднесеність з ЛСГ «соціальний статус», «професійне становище» і «сімейні відносини». Проте нерідко ця функція реалізує через використання відповідної даній комунікативній ситуації форми імені власного.

Гоноративи, будучи поширеним показником статусно - регламентуючої функції, найчастіше є компонентами емоційно-оцінної тематичної групи семантичного поля звертання.

Модальну функцію звертань здатні виконувати не тільки лексичні одиниці самої експресивно-емоційної тематичної групи, але і компоненти практично всіх лексико-семантичних груп семантичного поля звертання: антропоніми, статусно-рольові і ситуаційно обумовлені звертання.

Висновки до 2 розділу

Створення цілісного образу лінгвістичного об'єкта у плані змісту передбачає з'єднання двох аспектів його мовного буття: по-перше, він повинен бути охарактеризований за сукупністю виконуваних ним функцій, і по-друге, він повинен бути представлений як елемент системи мови, наділений певними семантичними ознаками і властивостями і співвіднесений з іншими класами мовних одиниць.

1. Функція мовних засобів полягає у вираженні їх цільового призначення; застосування функціонального аналізу дає відповідь на питання, яке призначення об'єкта. Аналіз функціональних характеристик звертань свідчить про те, що в умовах комунікації вони отримують значення, порівнянні з компонентами мовленнєвого акту. Вперше як окремий комунікативний тип висловлювання, звертання було розглянуте Д.Вундерліхом. Він поставив його в один ряд з директивом, комісивом, декларативом тощо на тій підставі, що особливою функцією звертання є привернення уваги адресата.

Розгляд функціональної природи звертання з позицій теорії мовленнєвих актів показує різноманітну палітру можливостей, якими воно володіє. Всі численні функції звертання можна розподілити за чотирма стратумами. У порівнюваних мовах базисною є вокативна функція, яка опосередковує адресацію висловлювання конкретного адресата (адресатів). Над нею в умовах конкретної соціально-інтерактивної і комунікативної події можуть з'являтися і інші функції, модифікуючи і доповнюючи її. До їх числа відносяться наступні функції: фатична, (встановлення і підтримання контакту з адресатом), статусно-регламентована (відображення статусно-рольової відповідності комунікантів і ввічливе оформлення мовлення) і модально-емоційна (характеристика адресата и вираження ставлення до нього мовця), до завдань яких входить забезпечення адресної спрямованості висловлювання. Ці функції і формують функціональне поле звертання.

2. Звертання у своїй первинній вокативній функції привертають увагу співрозмовника, називають його, однозначно вказують на співрозмовника, виділяючи його як адресата висловлювання. Відповідно до цих комунікативних завдань в рамках вокативної функції виділяються: номінативна (назвати адресата), дейктична (вказати на адресата). власно вокативна (привернути увагу адресата) функції.

3. Перебіг акту комунікації спільно з його структурними особливостями зумовлюють використання звертання у складі будь-якого з елементів дискурсивної рамки комунікації: встановлення контакту, початок мовлення, уточнення, завершення комунікації і т.п. Саме тому звертання слід розглядати також як виразний засіб фатичного характеру. Більшість дослідників визначають фатичну функцію як особливий різновид мовленнєвих структур, спрямовану на те, щоб надати природність ситуації спілкування, підготувати слухача до сприйняття інформації.

4. Соціально-регулятивна функція звертання несе додаткову інформацію про соціальний статус, професійно-посадовому положенні, ступеня спорідненості або знайомства комунікантів, їх ролях у конкретній ситуації спілкування. При цьому звертання слугують засобом концептуалізації фрагменту соціального аспекту картини світу мовних особистостей, в якому узагальнено досвід мовця в соціальних та міжособистісних відносинах. Важливим для соціолінгвістичного аналізу вокативів є розмежування понять «соціальний статус» і «соціальна роль» особистості. Під «соціальним статусом» розуміють співвідносну з положенням людини позицію в соціальній системі, з якої витікають права та обов'язки і взаємні очікування комунікантів. «Соціальна роль» - це функція, яку виконує людина як елемент суспільства; деякий зразок поведінки, в тому числі і мовної, визнаний доцільним для людей цього статусу в певному суспільстві.

5. Однією з найбільш важливих функцій звертання є актуалізація у мовному акті суб'єктивно - модального відношення мовця. Модально

забарвлені звертання-характеристики відрізняються тим, що крім номінативного мають також і предикативно-характеризуюче значення. Суб'єктивна модальність поділяється на суб'єктивно-особистісну і суб'єктивно-міжособистісну. Концепт суб'єктивно-особистісної модальності включає у себе мікроконцепти власне-оцінної і емотивно-оцінної модальності. Концепт міжособистісної модальності, представлений відношенням «адресант - реципієнт» і включає у сферу міжособистісної модальності чотири категорії: деонтику, алетуку, епістеміку і аксіологію.

6. Необхідною передумовою категоріально-парадигмального вивчення семантики є системно-польовий принцип дослідження. Польова модель опису семантичної структури звертань припускає наявність стандартних і нестандартних вокативів. Стандартні звертання формують ядро досліджуваного семантичного поля і характеризуються стабільністю їх застосування в одній із зазначених вище функцій вокативів. До нестандартних вокативів відносяться лексеми, які у певній ситуації можуть виконувати функцію звертання у процесі комунікації. Вони утворюють семантично неоднорідну (ситуативно обумовлену) тематичну групу (ТГ), локалізованість у периферійній області семантичного поля звертань

7. Стандартні звертання поділяються на дві великі групи мовних одиниць, так звані визначені і невизначені вокативи. Невизначені звертання містять у собі клас різноманітних вигуків, здатних привернути увагу (типу «Ей!»). Стандартні певні вокативи складають центральну зону семантичного поля звертань. Звертання майже завжди обернені до людини, тому кардинальним є їх розподіл на 1) вокативи, стрижневим компонентом яких є імена власні (антропоніми) та 2) звертання, що своїми стрижневим компонентом мають імена загальні (апелятиви). Апелятиви, в свою чергу, поділяються на статусно-рольові і модально-характеризуючі. Таким чином, стандартні визначені вокативи утворюють три ядерні тематичні групи семантичного поля звертань: антропонімічну, статусно-рольову і модально-характеризуючу.

8. Як було визначено, звертання, що включають до свого складу антропоніми, становлять переважну частину (в українській мові – 64,5%, а у французькій -69,1 %) всієї кількості звертань у розглянутих творах як письменників-чоловіків, так і письменників-жінок, перевершуючи майже вдвічі кількість звертань з апелятивами (відповідно 34,6% та 29,9%). У складі апелятивів на долю статусно-рольових звертань припадає в українській мові 36,4%, а у французькій - 34,9%, а частка модально- характеризуючих звертань складає відповідно 63,6% та 65,1%. Звертання нестандартної і невизначеної ТГ, локалізовані у периферійній області семантичного поля, зустрічаються в експериментальному корпусі вкрай рідко, не перевищуючи у цілому 1,0 % від загальної кількості досліджених звертань.

9. Екстралінгвістичні фактори - параметри ситуації спілкування, його тональність, соціальні та психологічні особливості комунікантів, їхня мовна та комунікативна компетенція відіграють дуже велику роль для правильного розуміння вокативів і адекватної інтерпретації їх функціонально-семантичного направлення. В залежності від екстралінгвістичних факторів - параметрів ситуації спілкування-кожен компонент тієї чи іншої ТГ звертань, передаючи певне значення, здатний у конкретних комунікативних умовах виконувати різні функції. Справедливе і протилежне твердження: для реалізації однієї і тієї ж функції можуть використовуватися компоненти семантичного поля звертання, що володіють різними значеннями. Це обумовлює відсутність однозначної співвіднесеності компонентів функціональних і семантичних полів звертання. З іншого боку, ті ж екстралінгвістичні фактори є причиною взаємодії компонентів всередині кожного з розглянутих полів звертання (як функціонального так і семантичного). Це, у свою чергу, призводить до поліфункціональності і полісемантичності звертань.

РОЗДІЛ 3. ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ЗВЕРТАНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВАХ

3.1. Загальна характеристика

Якщо метою попередньої глави було визначення, то тепер завдання виконати інвентарно-таксономічний аналіз звертань з метою виявлення лексико-граматичних та інших моделей плану вираження звертань, з'ясування, які моделі найбільш продуктивні при спілкуванні українців і французів.

На стадії інвентарно-таксономічного аналізу формальних засобів вираження розглядаються основні компоненти оформлення висловлювання, вивчається питання про структурні одиниці звертань. Цей аспект системного аналізу засобів мови з позицій комплексного підходу повинен ґрунтуватися на дослідженні матеріальної сутності лінгвістичних одиниць, які забезпечують диференціацію компонентів ТГ і ЛСГ звертань.

Основна увага звертається на з'ясування можливості співвіднесення тих чи інших одиниць плану вираження з певними функціями звертань і з конкретними семіологічними одиницями їх семантичного поля. Вивчення експериментального матеріалу дозволяє зробити висновок про функціональну значущість морфологічних, синтаксичних, лексичних, стилістичних і просодичних засобів актуалізації звертань в художньому мовленні.

3.2. Морфологічна структура звертань

3.2.1. Компонентний склад звертань

Аналіз зафіксованих в експериментальному корпусі звертань з точки зору кількості складових елементів показав, що можна виділити звертання, що складаються з одного (непоширені) і декількох (поширені) елементів.

У кількісному плані ці звертання розподіляються наступним чином:

Таблиця. 3.1. Кількісний склад звертань

Група	Число компонентів	Українська мова		Французька мова	
		кількість	%	кількість	%
непоширені	1	1829	68,9	1564	70,7
поширені	2	565	21,3	511	23,1
	3	231	8,7	130	5,9
	4	29	1,1	8	0,3
	Итого	825	31,1	649	29,3
Всього		2654	100	2213	100

Як видно з таблиці, в зіставлюваних мовах більше половини займають звертання, що складаються з одного елемента (68,9% від усього досліджуваного масиву звертань в українській і 70,7% у французькій мовах). Серед поширених звертань переважають словосполучення, що мають у своєму складі два елементи (21,3% всього обсягу звертань в українській та 23,1% у французькій мовах). Далі йдуть звертання, що включають три елементи (вони складають 8,7% в українській і 5,9% у французькій мовах). Практично незначною є доля чотирьох- і більш компонентних звертань (1,1% і 0,3% відповідно).

3.2.2. Морфологічна характеристика однокомпонентних звертань

3.2.2.1. Частиномовна приналежність звертань

У ролі однокомпонентних звертань в українській та французькій мовах вживаються іменники (імена власні і загальні) і субстантивовані прикметники. Крім того відносно невеликі групи утворюють особисті займенники і вигуки.

Таблиця №.3.2. Частотність вживання морфологічних засобів вираження однокомпонентних звертань.

№ у рейтингу	Морфологічна структура	Кількість			
		Українська мова		Французька мова	
		Кількість	%	Кількість	%
1	ім'я власне	1180	65,1	1081	69,8
2	ім'я загальне	563	31,1	405	26,2
3	Субстантивований прикметник	45	2,5	41	2,6
4	Інші	24	1,3	22	1,4
	Всього	1812	100	1549	100

На першому місці серед однокомпонентних звертань знаходиться звертання на ім'я власне (65,1 % в українській мові і 69,8% у французькій мові). На другому - однокомпонентні звертання з ім'ям загальним -(31,1% в українській мові та 26,2% у французькій мові).

На третьому - субстантивований прикметник - (відповідно 2,5% і 2,6%).

3.2.2.2. Вживання кличної форми іменників у звертаннях

У сучасній українській мові поширеним морфологічним засобом актуалізації звертання в процесі комунікації є клична форма іменника. Кличний відмінок мають усі іменники першої, другої та третьої відміни в однині : *Ах, Лоро! До чого ти мене довела?! [15:3]; Ой, Льончику, гляди мені! [3:49]*. У множині форма кличного відмінка і форма називного відмінка збігаються. Для деякої кількості слів в українській мові зберігається архаїчна форма кличного відмінка з закінченням –ове: *Хто мені скаже, панове, що написала у своєму житті ця пихата молодичка? [15:67]* .

Багато лінгвістів вважають, що форма кличного відмінка не є модифікацією структури називного відмінка. Цей підхід аргументований тим, що клична форма:

- узгоджується з другою особою на відміну від узгодженості називного відмінка з третьою особою;

- не передає особливостей синтаксичних відносин лексем в даному відрізку мовлення;

- протиставляється всім відмінковим формам, а не тільки непрямим відмінкам.

На підставі вищевикладеного робиться висновок про існування особливої форми імені в кличному відмінку, яка володіє своєрідними функціональними синтаксичними особливостями.

Інші вказують на необхідність розгляду кличної форми в відмінковій системі іменника; при цьому певний інтерес представляє той факт, що клична форма не пов'язана синтаксичними зв'язками з іншими словами речення. Певна ступінь незалежності в структурі речення, самодостатність даної граматичної одиниці є її відмінними рисами.

Відзначимо, що в українській мові поряд із називанням адресата іменником у формі кличного відмінка використовуються звертання, виражені іменниками у формі називного відмінка, наприклад: *Ваня, така ти золота людина.[3:164]; У тебе вчуса, Ваню![3:187]; Ти, Льоня, часом не п'яний?[3:183]; Льоню, вже пів на шосту![3:135]*

Слід зазначити, що власне кличного відмінка у французькій мові немає. Вокативну функцію в ньому виконує наказовий спосіб і активне вживання емфатичних конструкцій, що включають в себе ударну форму особистого займенника: *Tu es marié, toi? Toi, tu vas partir tout de suite!*

3.2.2.3. Вживання артикля в звертанні

У сучасній французькій мові артикль у звертаннях, зазвичай, не вживається [279]. Проте останнім часом відмічається вживання артикля у звертанні в говірній французькій мові; необхідно зауважити, що дана форма звертання, на початку ХХ століття вважалася ненормативною і характерною для просторіччя. Сьогодні ця колишня ненормативна особливість вживання артикля у звертанні закріпилася в мовленнєвому спілкуванні і може розглядатися як сучасна норма розмовного стилю мовлення.

Аналіз експериментального мовного матеріалу переконливо довів, що вживання артикля із звертанням не обумовлено ні ступенем емоційної забарвленості самої лексеми, ні співвіднесеністю даної лексичної одиниці з певним класом лексем : *Tu es un mec, l'abbé.*[22:37]; *S'il te plaît, l'Étrangleuse du Languedoc, résiste et conserve tes oreilles!*[30:45]

Певний інтерес викликає той факт, що, як правило, мовцями використовується усічена форма артикля, що є свідченням недостатності ступеня вираження граматичної функції артикля в мовленнєвому акті. При цьому зрозуміло, що відсутньою є інформація як про родові відносини, так і про диференціацію множини / однини. Вочевидь, така інформація при вживанні даної форми звертань є семантично надлишковою, оскільки учасники комунікації в достатній мірі проінформовані з даних питань[99].

На підставі аналізу експериментального матеріалу можна зробити висновок про те, що узуальне вживання артикля з вокативом обумовлено підвищеним ступенем емоційно-модальної спрямованості даного звертання в комунікативному акті, і, навпаки, відсутність артикля перед звертанням маніфестує нейтральний характер висловлювання в цілому і відсутність афективності в лексемі, яка актуалізує звертання.

3.2.2.4. Вживання оцінних суфіксів

До морфологічних засобів, що привносять у звертання різні смислові та емоційні нашарування відноситься афіксація. Слід зазначити, що вживання афіксальних форм звертань найчастіше призводить до утворення емоційно-модальних конотацій апелятивів. При цьому трансформація нейтральної семантики лексичних одиниць в афективно-марковану відбувається за допомогою зміни як форми слова (нове звукове вираження), так і його змісту (нове модально-оцінне значення).

Як приклад можна навести ряд префіксів, які приєднуючись до звертань, надають їм певну модально-емоційну конотацію; це префікси *super-*, *hyper-*, *ultra-*, *sur-*, *archi-*, *extra-*. Особливо слід зупинитися на випадках використання вищезазначених префіксів з лексемами типу *connu*, *ordinaire*,

intelligent , семантика яких початково є нейтральною. При цьому новоутворення отримують вищу ступінь афекту тієї чи іншої спрямованості: archiconnu, extraordinaire, hyper-intelligent.

У звертаннях в досліджуваних мовах спостерігається значна кількісна перевага суфіксальних словотворчих засобів, що призводить до утворення модально-емоційних значень, порівняно з префіксальним. При цьому різноманітність семантичних конотативних значень, привнесених в звертання за рахунок вживання суфіксів, - всіляко за ступенем інтенсивності вираження емоційності, оцінності, модальності тієї чи іншої ознаки, функціонально-стилістичної спрямованості звертання, модифікації образності даної лексеми.

Існує два види експресивних суфіксів: інгерентні та адгерентні. Інгерентні суфікси, додають конотативне значення іменникам і прикметникам за рахунок актуалізації семантичних особливостей самих суфіксів, незалежно від контекстуальних особливостей мовленнєвого акту, впроваджуючи утворені експресивні лексеми в сферу інгерентної експресивності.

Загальна характеристика адгерентних засобів вираження експресивності у звертаннях розглядаються далі (див. підрозділ 3.7.). Що стосується адгерентної експресивності суфіксів, то вона може реалізовуватися двома способами. По-перше використовувати метафоричні або метонімічні значення багатозначної лексеми. Другий тип адгерентних суфіксів представлений контекстуально-експресивними суфіксами. Особливістю даного способу прояви експресії є вплив контексту на певне слово; причому самі суфікси при цьому залишаються експресивно-нейтральними.

Як вже було сказано експресивні суфікси можуть актуалізувати три види конотативних значень: модально-емоційні, функціонально-стилістичні, інтенсифікатори ступеня актуалізації певного конотативного значення.

Модально-емоційна складова звертань, утворених за допомогою суфіксів експресії, може виражати або негативну, або позитивну емотивну

оцінку адресата. Причому в семантиці французьких похідних, які утворені за допомогою ряду наведених нижче суфіксів, негативна оцінка представлена яскравіше в порівнянні з відповідними українськими: -ard(e) : *flemmard* (ледар), *richard*: (багач), *criard* (крикун); -ot : *salopiot* (нечипура); -asse : *connasse* (ідіотко), *pouffiasse* (стерво).

Що стосується позитивних конотативних значень, то вони представлені в семантиці наступних зменшувально-пестливих суфіксів: -elette : *gouttelette* (краплинка); -elle - femelle: *coccinelle*; -et/-ette: *soeurette* (сестричка), *poulette*, *Pierrette*; -ot: *frérot* (братик), *marmot* (хлопчик); -on: *chaton* (кошеня), *ourson* (ведмедик); -illon: *oisillon* (пташеня).

В українській мові спектр різноманітних почуттів передається звертаннями, в яких вживаються суфікси зменшено-пестливих слів -ик: *Дмитрику* ; -ечок (єчок);, -ечк (єчк): *Марієчка, донечка* , *мурашечко*; -еньк(о) (-єньк(о), -оньк(о)): *серденько, голубонько*. За допомогою суфіксів -иськ(о) (-їськ(о)) утворюються слова переважно з емоційно-негативним відтінком від іменників усіх родів: *дівчисько, хлопчисько*.

Наявність у гоноративі зменшувального суфікса може вказувати на апелювання до вищого за соціальним статусом адресата і підкреслює низьку тональність благання, наприклад: *Милостивий паноньку!*

Слід відзначити той факт, що суфікси прикметників (у порівнянні з іменниками) у французькій мові проявляють значно більш тісну співвіднесеність зі словами-основами. Модально-емоційні конотативні значення в семантиці прикметників, що входять до складу звертань, передаються за допомогою таких суфіксів як -ard (e): *bavard(e)*, *criard (e)*, -asse (*mollasse*, *fadasse*) і зменшувальних суфіксів -et(te): *jeunet(te)*, *simplet(te)* ; -ot(te): *jeunot(te)*, *vieillot(te)*; -ichon(ne): *maigrichon(ne)*, *pâlichon(ne)*.

Інтенсифікуючий компонент значення виявлено в семантиці французького суфікса -issime *brillantissime*, *gravissime*. Спостережуване в мові протилежне інтенсифікації явище - екстенсифікація (ослаблення ознаки), актуалізується в семантиці французького суфікса -âtre (*noirâtre*,

douceâtre). Одночасна актуалізація інтенсифікуючого (екстенсифікуючого) фактора семантичної ознаки з модально-емоційним значенням посилює (або нівелює) ступінь вираження певного конотативного значення.

Останній із згаданих вище факторів конотативної семантики, - функціонально-стилістичний має в своєму арсеналі незначну кількість суфіксів для утворення прикметників у французькій мові. Так, наприклад, суфікс *-esque* має як пейоративне значення, так і може вказувати на співвіднесеність з чим-небудь: *romanesque, livresque*. Суфікс *-ien (ne)*, у поєднанні з іменем власним вказує на приналежність до цього імені: *mozartien(ne), sartrien (ne)*.

Аналіз експериментальних даних цього дослідження дає можливість прийти до висновку, що серед суфіксів, що входять до складу звертань української та французької мов, найбільш поширеним актуалізатором конотативного значення є модально-емоційний елемент. У семантиці іменників він становить 71,4% і 63,4%, відповідно. У семантиці прикметників суфікси з емоційно-модальною конотацією становлять відповідно 46,7% і 41,2%.

3.2.2.5. Вживання форм чоловічого роду при зверненні до жінок

Цікаво відзначити неодноразове вживання форм чоловічого роду при зверненні персонажів-чоловіків до персонажів-жінок; дане явище зустрічається в творах українських та французьких авторів: *Коханий, рідний мій трудівник, спасибі... [7:254]; Mon Jule, c'était exquis et je n'ai pas envie de partir [20:225]*.

У французькій мові особливої уваги заслуговує феномен відсутності узгодження роду між іменником та означенням, яке його описує. У більшості випадків причина такого порушення полягає в актуалізації емоційно-модальних значень. Наприклад, *gros bête, vieux perruque* - звертання до чоловіка; в даному випадку узгодження відбувається по лінії статі адресата, а не роду слухача. Крім того часто

через відсутність форми чоловічого чи жіночого роду у зоонімов означення до них типу *petite vache* розраховано на чоловіка, а *petit papillon* - на жінку. Порухення узгодження може бути також наслідком роду неживого іменника як у випадку «*vieille noix*» [59].

Вживання жіночого роду у звертаннях, адресованих жінкам і виражених «чоловічими» іменниками, - явище не рідкісне в процесі комунікації. Наприклад, при використанні звертання: *chou - choute, nigaud - nigaude* - структури жіночого роду формуються аналогічно граматичним структурам родової категорії.

Використання звертань *mon bonhomme, mon petit, mon vieux* при адресації повідомлення до представниць прекрасної статі викликано тільки причинами модально - оцінного характеру.

3.2.3. Морфологічна характеристика поширених звертань

Звернемося до розгляду основних моделей вживання різних компонентів словосполучень, що утворюють поширені звертання в українській та французькій мовах.

3.2.3.1. Морфологічна характеристика опорного елемента поширеного звертання

Як і в однокомпонентних звертаннях, в якості опорних слів поширених звертань в українській і французькій мовах вживаються іменники (імена власні і загальні) і субстантивовані прикметники. У наступній таблиці відображена частотність вживання різних морфологічних засобів вираження опорних слів поширених звертань.

Таблиця № 3.3. Частотність вживання морфологічних засобів вираження опорних слів поширених звертань.

№ у рейтингу	Морфологічна структура	Кількість			
		Українська мова		Французька мова	
		Кількість	%	Кількість	%
1	ім'я власне	532	57,0	448	61,0
2	ім'я загальне	355	38,0	257	35,0
3	субстантивований прикметник	35	3,7	20	2,7
4	інші	12	1,3	9	1,3
	всього	934	100	734	100

Як бачимо, на першому місці серед опорних слів поширених звертань також знаходиться звертання по імені. (57,0 % в українській мові та 61,0 % в французькій мові), на другому-звертання з ім'ям загальним- (38,0 % в українській мові та 35,0 % у французькій мові), на третьому – субстантивований прикметник - (відповідно 3,7% і 2,7%).

3.2.3.1.1. Моделі звертань з іменами власними в ролі опорного елемента поширеного звертання

Кількісний склад поширених звертань, що включають у ролі опорних слів імена власні, відображений в наступній таблиці.

Таблиця № 3.4. Поширені звертання, що включають імена власні

Число компо- нентів	Состав	Українська мова		Французька мова	
		Кіль- кість	%	Кіль- кість	%
2	ввічлива форма звертання + ім'я	139	26,1	96	21,4
	присвійний займенник + ім'я	83,5	15,7	96	21,4
	термін спорідненості + ім'я	60	11,3	27	6,0
	титул + ім'я	10	2,0	10	2,3
	разом	293	55,1	229	51,1
3	присвійний займенник + прикметник + ім'я	214	40,1	208	46,6
	ім'я власне + присвійний займенник + іменник	18	3,4	7	1,5
	разом	232	43,5	215	48,1
4		7	1,4	4	0,8
Всього		532	100	448	100

На частку поширених звертань, до складу яких входить власне ім'я, доводиться 532 одиниці в українській мові та 448 – у французькій.

Розглянемо двокомпонентні структури. Як бачимо, провідну роль в загальному обсязі зафіксованих звертань займають дві групи, які разом охоплюють більш ніж 40% вживань - «Ввічлива форма звертання + ім'я» і «присвійний займенник + ім'я»: *Що ж, пані Катю, не смію вас затримувати*[3:345]; *Люблю тебе, моя Оленко!*[2:21] ; *Vous faites des épluchures bien trop grosses, Madame Diane.*[26:113]; «*Mais ce soir, mon Jean, quand tu viendras me chercher* [20:167].

Серед трикомпонентних структур основну роль відіграють звертання групи «присвійний займенник + прикметник + ім'я» - зафіксовано 40,1%

випадків їх вживання в українській мові та 46,6% - у французькій; наприклад: *Але причому Шевченко, моя люба Саню, до цієї жабомишодраківки?! [15:251]; En attendant, je vous embrasse, ma chère Coralie, j'espère a bientôt![28:150]*

3.2.3.1.2. Моделі звертань з ім'ям загальним у ролі опорного елемента поширеного звертання

Кількісний склад поширених звертань, що включають у ролі опорних слів імена загальні, відображений в наступній таблиці.

Таблиця № 3.5. Моделі звертань з ім'ям загальним.

Число компонентів	Состав	Українська мова		Французька мова	
		Кількість	%	Кількість	%
2	присвійний займенник+іменник/субстантив. прикметник (опор.)	135	43,8	107	41,6
	прикметник+іменник (опор.)	38	10,7	41	16,0
	іменник(опор.) + іменник	22	6,2	27	10,4
	звертання, побудовані на основі сурядного зв'язку	13	3,6	3	1,2
	разом	228	64,3	178	69,2
3	присвійний займенник+прикметник + іменник (опор.)	109	30,8	72	28,0
	прикметник + прикметник + іменник (опор.)	13	3,6	5	2,2
	разом	122	34,4	77	29,2
4	присвійний займенник + прикметник + іменник (опор.)+іменник	5	1,3	2	0,6
всього		355	100	257	100

Двокомпонентні звертання з ім'ям загальним у ролі опорного елемента поширеного звертання становлять дві третини всіх зафіксованих звертань цієї групи - 64,% в українській мові і 69,2% - у французькій. З них найбільш

чисельною є модель - «присвійний займенник + опорний елемент (іменник або субстантивованій прикметник)».

Трикомпонентні звертання серед зафіксованого матеріалу нараховують 34,4% в українській мові і 29,2% - у французькій від усього зазначеного обсягу звертань цієї групи. З них найбільш чисельною є модель - «присвійний займенник + прикметник + опорний елемент (іменник або субстатитивований прикметник)».

Відзначено 5 одиниць в в українській мові і 2 - у французькій, які відносяться до групи звертань, що складаються з 4 компонентів. Всі вони мають у своєму складі присвійний займенник.

3.2.3.1.3. Моделі звертань з субстантивованим прикметником у ролі опорного елемента поширеного звертання

Характер розподілу імен власних та імен загальних по ТГ і ЛСГ звертань розглянуто в попередньому розділі. Що стосується субстантивованих прикметників в ролі звертання, то в обох мовах їх можна класифікувати згідно характеризуючої їх семантики (тематики): риси характеру, ступеня освіченості, рівню розумового розвитку, вікового і соціального статусу адресата, типу взаємин між комунікантами: *Дякую, моя люба, хіба заради Арнольда.[13:94]; Моя дорогенька, скиньте хоч би десяточку [13:87]; Il y a deux solutions, mon petit.[25:42]; Mon cher, je vous avais prévenu.[25:59]*

Субстантивовані прикметники в ролі звертання в обох мовах зустрічаються також у вигляді прізвиськ Старий, Малий / *Vieux, Petit* і т.д.

Проаналізований експериментальний матеріал показав, що субстантивованій прикметник у ролі звертання в обох мовах вживається залежно від комунікативних намірів адресанта. Будучи індикатором взаємин комунікантів, а також зміни цих взаємин, він може характеризувати адресата як з позитивного, так і з негативного боку. Вживання субстантивованих прикметників характерно для неофіційної ситуації спілкування. В офіційній ситуації вони не вживаються.

3.2.3.2. Морфологічна характеристика поширюючих елементів багатокomпонентного звертання

У двох досліджуваних мовах звертання поширеного характеру у більшості випадків вирізняються емоційно-модальними конотаціями, в цьому випадку особливо значущою є співвіднесеність форми і змісту висловлювання. У поширених формах звертань модально-емоційне значення привноситься присвійними займенниками, прикметниками (якісними), а - також вживанням означеного артикля у французькій мові.

3.2.3.2.1 Моделі з препозитивним прикметником у ролі розповсюджуючого елемента багатокomпонентного звертання

Вивчення поліфункціональності звертання у двох зіставлюваних мовах продемонструвало особливу роль вторинної (модально-емоційної) функції звертань. При цьому найбільш поширеною формою передачі вторинної функції звертань є комплекс «прикметник + іменник», де оцінні конотації містяться у препозиційному прикметнику: *Скільки ж тобі років, люба дівчинко?*[2:67]; *Pauvre enfant! Cette fausse crise était aussi atroce qu'une vraie* [17:80].

В цьому випадку прикметники за своєю функцією близькі до емотивних суфіксальних складових, спостерігається тенденція десемантизації даних прикметників. Часткова втрата лексичного значення спостерігається досить рідко, лише з незначною групою якісних прикметників, наприклад *petit*.

На завершення необхідно зазначити, що поле модально-емоційних значень прикметників у поєднанні з іменниками, актуалізованих у функції звертань процесі комунікації, широко й різноманітно. При цьому, незважаючи на те, що коло цих значень характерно не тільки для даної мовної одиниці, саме у звертаннях реалізуються специфічні тільки для даної мовної одиниці відтінки.

3.2.3.2.2 Моделі з присвійним займенником у ролі розповсюджуючого елемента багатокomпонентного звертання

Як показує аналіз наведених вище таблиць, найбільш часто у якості розповсюджуючого елемента багатокomпонентних звертань використовуються присвійні займенники.

Кількісний склад звертань, що включають присвійні займенники, відображений у наступній таблиці.

Таблиця № 3.6. Моделі з присвійним займенником

Кількість компонентів	Склад	Українська мова		Французька мова	
		Кількість	%	Кількість	%
2	присвійний займенник + ім'я загальне	82	22,6	128	32,2
	присвійний займенник + ім'я власне	110	30,3	101	25,4
	присвійний займенник + субстантивований прикметник	38	10,4	28	7,0
3	присвійний займенник + прикметник + ім'я загальне	46	12,7	61	15,3
	присвійний займенник + прикметник + ім'я власне	71	19,6	61	15,3
	присвійний займенник + прикметник	6	1,7	12	3,0
	присвійний займенник + іменник + прикметник	5	1,3	2	0,5
	ім'я власне + присвійний займенник + іменник	3	0,7	1	0,3
4	присвійний займенник + прикметник. + ім'я загальне (опор.) + імен.	3	0,7	4	1,0
всього		364	100	398	100

Всього, таким чином, налічується в українській мові 364 та у французькій 398 звертань, у складі яких є присвійний займенник, що

становить, відповідно 13,7% і 18,0% від усіх зафіксованих в експериментальному корпусі звертань.

3.2.3.2.3 Моделі з артиклем у ролі поширюючого елемента багатокомпонентного звертання

Як вже зазначалося, у французькій мові звертання, як правило, не оформлюється артиклем. Вживання артикля перед звертанням викликано наявністю модально-емоційної конотації у висловлюванні. При цьому наявність артикля перед звертанням, не тільки підкреслює функціональну роль даної мовної одиниці, але й може акцентувати характер відносин між комунікантами: дружелюбність, ненависть, презирство, симпатію, поблажливість і т.п. Таким чином, артикль, що вживається у препозиції до звертання, поряд з такими вищеназваними маркерами емоційно-модальних значень, як прикметник і присвійний детермінант, відноситься до засобів вираження суб'єктивної модальності. Слід зазначити, що артикль і присвійний детермінант мають багато спільного у функціональному плані при передачі модально-емоційного значення звертання в комунікативному акті.

У звертаннях *l'ami - mon ami, la belle - ma belle* артикль і присвійні займенники взаємозамінні і висловлюють подібні конотативні значення. Однак випадки такого чергування визначників не завжди можливі, наприклад, при вираженні поваги тільки присвійна форма детермінанта здатна реалізувати дану конотацію, артикль в даному випадку-безсилий. Цікавим є той факт, що у військовому дискурсі також відсутні форми звертань, які актуалізуються за допомогою артикля. Слід мати на увазі, що в узусі існують також і константні форми звертань, які вимагають вживання артикля, наприклад *la mère* (матуся) і *ma mère* (матушка).

Якщо зіставити функціональне навантаження артикля і присвійного детермінанта у передачі модальності звертання, то слід зауважити, що розподіл того чи іншого детермінанта залежить від типу конотацій. Так при передачі негативної гами модально-експресивних значень (презирство,

нехтування) частіше використовується артикль (salaud - mon salaud - le salaud). Найбільш цікавою характеристикою артикля в даному випадку є його здатність змінювати вказівний займенник «ти». Апелятивна функція артикля в таких мовних відрізках замінює паралінгвістичні засіб (вказівка на партнера, до котрого звернуто повідомлення).

На закінчення цього підрозділу слід зауважити, що незважаючи на той факт, що в сучасній французькій мові артикль в комплексі зі звертанням займає значне місце в системі мовних відносин, дана форма вокатива є менш поширеною в узуальній формі спілкування в порівнянні з традиційним використанням присвійного займенника.

3.3. Синтаксична структура звертань

В українській та французькій мовах звертання виконує в мовленні дві синтаксичні функції: воно вживається в якості самостійного висловлювання (самостійне звертання) і в якості незалежного компонента пропозиції (несамостійне звертання), об'єднаного за допомогою інтонації з іншими компонентами в одне складне синтаксичне утворення.

Самостійні звертання у багатьох випадках важко кваліфікувати однозначно, тому що вони поєднують властивості междометних пропозицій зі звертаннями : : *Боже мій, Катю!*[3:78], *Chut, Marion, chut!*[18:38], вокативних пропозицій з вигуками *Ах, Лоро! До чого ти мене довела?!*[15:3]; *Ben! Oh ! Ben!*[23:75] і навіть «називним представлення»: *Нещасна старенька! Зовсім втратила розум від горя* [15:10]. У певному контексті в них можуть яскравіше виявлятися властивості якогось одного із зазначених типів речень.

Несамостійні звертання можуть бути непоширеними *Ото ж, дорога, як ти тримаєш спину?*[15:16]; *Je voulais vous consulter sur un placement, maître!*[25:97], входити в сурядний ряд *Ми завжди будемо разом, любов моя, вічна моя, радосте моя!*[2:309]; *Juliette... pauvre chère idiote, ne vois-tu pas que c'est maintenant ou jamais qu'il faut foncer!*[20:219], можуть поширюватися означеннями (узгодженими, неузгодженими): *Бідна Лесько, я вже зійшла з*

дистанції, а ти все ще біжиш?[15:17]; *Edmond, pauvre chou ...*,прикладкою: *О, Станіславе, любий мій Станіславе, муже мій, це неізно[15: 4]; *Edmond chéri, mon petit garçon, croyez-vous vraiment que j'allais rapporter à votre femme?[28:19]* і навіть підрядним реченням.*

3.3.1. Структурно самостійні звертання

Вокативні речення (самостійні звертання) оцінюються розбіжно. Вони можуть трактуватися як односкладні речення одними мовознавцями, інші лінгвісти включають вокативне речення в число номінативних, треті розглядають їх як нероздільні речення. Суперечливість характеристик викликається синкретизмом семантико-граматичних властивостей вокативних пропозицій. Вокативні речення крім функції звертання включають як правило і емоційно-модальну функцію. У типових випадках несамостійні звертання легко відрізнити від вокативного речення: *Лоро! Перемога!* [15:40]; *Ах, Лоро, Лоро, що ти накоїла?![15:5]; Abruti! Fais comme tout le monde, emprunte à ta banque.[16 :51]; Salut, Alexandre, bonne chance.[22 :66]*

Вокативні речення відрізняються семантико-граматичною ізольованістю, вони містять іменник (або займенник) в кличному або називному відмінку, який промовляється з особливою інтонацією, що передає заклик, спонукання до здійснення або припинення дії, незгоду зі співрозмовником, докір, закид, жаль, обурення і т . п. Вигуки і частки посилюють і диференціюють структурно-семантичні властивості вокативних речень. В окремих випадках вигуки і частки самостійно утворюють вокативні речення: *Тю! Païco![3:56]; Ah! La salle bête![17:182]*

За значенням розрізняють такі типи вокативних речень:

1. Вокативні речення - заклики, які виконують суб'єктивно-модальну (деонтичну) функцію: *Paï! Збери щось поїсти.[3:55]; Marguerite! Quand est-ce qu'on part?[17:145]*
2. експресивні вокативні речення, які передають емоційну реакцію на слова співрозмовника: *Диявол! Це ти її вбила, мою внученьку![15 :9]; Pauvre Solange! Ne respirez pas trop.[17 :242]*

Головний член вокативних речень не можна кваліфікувати ні як підмет, ні як присудок, проте він може визначатися іншими членами, наприклад, прикладкою, що звичайно має місце, коли головний член виражений займенником.

Вокативні речення (самостійні звертання) у багатьох випадках важко кваліфікувати однозначно, тому що вони являють собою особливий вид речень, проміжних між односкладними і нероздільними конструкціями. Умовно включаючи (слідом за А. А. Шахматовим) вокативні речення в односкладні, відзначимо, що вони не є типовими представниками цього класу, і це визначає потенційну здатність вокативних речень до переходу в розряд нероздільних речень при втраті лексичної значущості опорного іменника або субстантива.

Самостійні звертання мають багато спільних рис з іменними односкладними реченнями. Як і односкладні номінативні речення, звертання поширюються лише ознаками. Ознаки можуть бути і однорідними, і неоднорідними. Будучи граматично вираженим у вигляді відокремленого номінативного речення з головним членом у морфологічно позначеному чи семантично категоризованому кличному відмінку, звертання прагматично є своєрідним мовленнєвим актом, здатним самостійно або у поєднанні з контекстом виконувати цілий набір функцій, зокрема, виступати засобом встановлення та підтримки мовленнєвого контакту, визначати спрямованість мовлення, бути засобом мовленнєвого впливу на адресата, виражати емоційно-експресивний стан мовця і навіть регулювати взаємовідношення між комунікантами.

Необхідно підкреслити, що називні речення лише вказують на факт існування предмета або особи, звертання ж вказує на адресата мови і на відміну від називних конструкцій вимовляється з кличною інтонацією. Характер інтонації, яка виражає складний зміст вокативних речень, в художніх творах визначається авторськими ремарками або ситуацією.

3.3.2. Несамостійні звертання

Практично всі дослідження синтаксису несамостійного звертання спрямовані або на вирішення питання про ступінь тісноти зв'язку звертання з іншими членами речення (або його відсутності), на дослідження характеру даного зв'язку та особливостей відносин між звертанням і контекстом, або на вивчення інтонації даної синтаксичної одиниці [137:45].

У синтаксичному плані думки лінгвістів розходяться з приводу включення або не включення звертання до складу пропозиції.

З багатьох досліджень синтаксису мови, неможливо зробити висновок, щодо синтаксичної функції, яку виконує несамостійне звертання. Одні лінгвісти бачать у звертанні інтонаційно оформлений елемент речення (синтагму), який вказує на адресата комунікації (Р.Р. Сайфуллаєв [140], Г.А.Абдурахманов [1], М.І. Боргояков [24]). Інші розглядають його як самостійний комунікативний акт, який не входить до складу речення (О.О.Шахматов [176], О.М.Пешковський [132], М.Корбангалієв [168], В.Н. Хангілдінін [105] та ін.) Частина дослідників пропонує вважати звертання одним з членів речення так званого «третього порядку»; при цьому зв'язок звертання з реченням носить співвідносний характер [138: 177].

Слід сказати, що при наявності різноманітних підходів до тлумачення місця і ролі звертання в ієрархії мовної системи немає задовільної відповіді на ряд питань, які є істотними для визначення статусу звертань в мові. До них належать такі:

- чому, будучи номінативною одиницею, несамостійне звертання марковане просодично;

- чому звертання не вступає у синтаксичні зв'язки з іншими членами речення (на що вказує відсутність флексій) [165:24];

Один з цікавих підходів викладено в роботі Г. В. Валімової, де розглядається питання про можливість вважати звертання частиною складного речення на підставі того, що звертання не вступає у синтаксичні зв'язки з іншими компонентами речення. Однак, як вказує автор, для

побудови складного речення необхідна наявність спеціальних взаємозв'язків між частинами, які складають цю складну структуру. Оскільки таких відносин між звертанням і реченням не існує, то звертання не можна розглядати як частину складного речення. [31:36].

У цьому дослідженні прийнятий підхід, який розглядає звертання як автономну одиницю у складі складного синтаксичного цілого, між незалежними компонентами якого встановлюється змістовий зв'язок, визначений даною ситуацією. В цьому випадку несамолюбне звертання, будучи одиницею речення, не вступаючи ані в сурядні, ані в підрядні відносини ні з одним з членів речення, перебуває в своєрідних зв'язках як з різними членами речення, так і з усім реченням в цілому. При цьому звертання розглядається як елемент сегментованого структурного утворення речення.

Той факт, що саме вокативні відносини демонструють зв'язок звертання з реченням, при цьому вони маркують адресата звертання, є ілюстрацією наявності семантичного зв'язку та граматичної взаємодії між звертанням і реченням в цілому. Тут потрібно відзначити домінуючу роль інтонації в оформленні звертань при передачі вказаних вище зв'язків у висловлюваннях. У науковій літературі пропонується поділ несамолюбних звертань з позицій їх зв'язку з реченням і його членами на такі п'ять типів:

- речення, в яких звертання співвідноситься з займенниками. Звертання в цьому випадку виконує уточнюючу функцію по відношенню до займенників, що нагадує функцію прикладки. Змістова частина функціонального навантаження звертання залежить від двох складових: співвіднесеності займенника, що виражає звертання, з тим чи іншим членом речення і від локалізації звертання в реченні: *Усе ти, Мишо, правильно кажеш.*[9:136]; *Mais toi, Théo, toi?*[23:158].

- речення, в яких звертання співвідноситься з дієсловом-присудком прямого або наказового способу. При цьому звертання виконує функцію суб'єкта дії за допомогою вживання дієслова у 2-ій особі в спонукальному

висловлюванні. У разі трансформації спонування в розповідь, звертання перетворюється на підмет двоскладного речення: *Стережися, Ромчику!*[3:20]; *Dites-moi, Arlette!*[26:98]

- речення, в яких звертання озвучує конкретну особу, до якої адресовано висловлювання, і підсилює семантику вставних слів, звернених до 2-ої особи: : *Памагі, слухи, землячок, вітаючі мене* [1:78]; *Et tu sais, Ben, j'ai trouvé sa date de naissance exacte à la seconde où il est mort : le 19 décembre 1922.* [23 :268].

- речення, в яких звертання пов'язане з самим реченням, позначаючи адресата, на якого розраховане це висловлювання. При цьому реакція співрозмовника може мати певний вплив на семантику повідомлення.

- речення, в яких звертання пов'язане з реченням за допомогою використання вигуків і часток: *Ой, Катю-Катю, кого ти слухаєш?*[3:259]; *Euuhh, chérie, Jean-Marie part demain à Pendruc*[20:300]

Аналіз наведених варіантів функціонального зв'язку звертання з реченням показав, що у випадках співвіднесеності звертання з членами речення (перші три з зазначених випадків) він відображений в категоріальних формах роду, числа і відмінка. Однак цей феномен не є узгодженням оскільки узгодження можливе тільки при наявності підрядного виду зв'язку, якого в даному випадку немає. В даному випадку гомогенність граматичних форм звертання і членів пропозиції, з якими конкретне звертання пов'язано, відображає однотипність їх співвіднесеності.

Звертання нерідко схоже з підметом не тільки за формою (у французькій мові, а в деяких випадках і в українській мові), але частково і за значенням. Підмет теж називає особу, але на відміну від звертання ця особа є назвою діяча або носієм ознаки. Щоб відмежувати звертання від підмета важливо переконатися в наявності граматичного зв'язку підмета з іншими членами речення, зокрема, з присудком. Звертання ж не пов'язане з іншими словами в реченні ні підрядним, ні сурядним зв'язком, не входить до складу

предикативной основи: *Антон, твоя дружина заплатила мені за ніч з тобою.*[13:90]; *Luce, qu'est-ce qui se passe?*[26:32].

Крім структурно-семантичних характеристик, зв'язок звертання з пропозицією в цілому зумовлений також позиційними особливостями. Локалізація звертання в висловлюванні може бути пов'язана як із структурою речення, так і з функцією звертання, з наміром мовця акцентувати увагу на звертанні, або нівелювати власне вокативну його спрямованість. Найсильнішою позицією для реалізації власне вокативної функції звертань є абсолютний початок речення. Звертання в цій позиції найбільшою мірою забезпечують залучення уваги співрозмовника і сприяють реалізації фатичної функції, особливо, якщо вони повторюються, поєднуються з вигуками і вимовляються з інтонацією вигуки: *Ой, Льончику, гляди мені.*[13:49] *Oh! Ben, comment ai-je pu faire ça à Louna?* [23 :261] Фінальна або медіальна позиція звертання в реченні характерна при реалізації апелятивом емоційно-оцінної функції, яка транслює ставлення мовця до адресата: *Todі ти сьогодні на господарстві, доню.*[3:72]; *Savez-vous à qui appartient ce front, chère amie?*[24 :134] *А ти, любчику, з нами підеш.*[3:48]; *Non, non, attends-nous ici, chère amie, nous revenons tout de suite.*[24:10].

50% звертань, проаналізованих у цій роботі, займають фінальну позицію, 29% випадків - медіальну і 21% звертань - ініціальну позицію у висловлюваннях.

Окрему синтаксичну модель утворюють звертання, побудовані на основі сурядного зв'язку між його компонентами. До даної групи відносяться звертання, що складається з 2-х і більше елементів, поєднаних сурядним зв'язком - на відміну від інших груп поширених звертань, які представлені словосполученнями, побудованими на основі підрядних відносин Сурядний зв'язок між компонентами звертання можливий у двох комунікативних ситуаціях. Кількість поєднаних сурядним зв'язком звертань в реченні може варіюватися від одного до декількох, в залежності від аудиторії, на яку розраховано дане повідомлення. З іншого боку, єдиному співрозмовнику

можна адресувати кілька оціно-характеризуючих звертань. У сурядному ряді звертань до одного адресата нерідко основною функцією звертання є не прагнення привернути увагу співрозмовника, а бажання дати йому якісно-оцінну характеристику. У деяких випадках такий сурядний ряд зближується з поєднанням звертання з прикладкою: *Станіславе, любий мій Станіславе, муже мій, ще непізно...*[15:4]; *Jule, mon ange, plie ta robe de chambre*[20 :307].

В експериментальному матеріалі зафіксовано лише 3 вживання звернень, побудованих на основі сурядного зв'язку, що становить 0,8% поширених звернень: *Будьте ви прокляті...можні-вельможні*[15: 10]; *Gobergez-vous, amis et voyageurs ..*[31:144].

3.3.3. Синтаксична валентність компонентів звертання

У підрозділі 3.2.1. «Компонентний склад звертань» були проаналізовані основні особливості звертань з точки зору кількості складових їх компонентів незалежно від їх лексико-граматичної моделі. При розгляді синтаксичної структури звертань суттєвим є питання про синтаксичну сполучуваність (валентність) компонентів поширених звертань, яка трактується як здатність мовної одиниці поєднуватися лінійно з іншими одиницями на рівні класу слів.

Синтаксична валентність (від лат. *valentia* - сила) кваліфікується як потенціал семантико-синтаксичної сполучуваності мовних одиниць, що є виявом системно-мовної синтагматики. Поняття синтаксичної валентності може розглядатися обмежено, як колігація - сукупність морфолого-синтаксичних умов, що забезпечують сполучуваність мовних одиниць і виявляють їхню полісемію (наприклад, писати картину, писати про картину) Валентність є терміном семасіології й синтаксису, що увійшов у науковий обіг у середині ХХ ст. під впливом граматики залежностей Л. Теньєра, де валентність ототожнювалася із синтаксичною здатністю предиката-дієслова сполучатися з актантами в межах актантної рамки. Загалом же валентність є

терміном хімії, який позначає здатність атома хімічного елемента утворювати зв'язки з іншими атомами.

Систематизація експериментального матеріалу дозволила встановити закономірності синтаксичної взаємодії структурних частин звертання.

3.3.4. Предикативність звертань

Як і інші ускладнені речення, речення зі звертаннями неоднорідні за ступенем додаткової предикативності. У відповідності з цією ознакою можна виділити речення з мінімальним (А), середнім (АБ) і максимальним (Б) ступенем предикативності звертань. Для речень з мінімальним ступенем предикативності звертань характерна інтерпозиція звертання. Зазвичай таке звертання виражено власним іменником без оцінної семантики, не поширене або мало поширене: *Що ж ти, Катя, наворожила?![3:266]; N'entre pas là-dedans, Ben, c'est assez inesthétique [23:139]*. Речення з максимальним ступенем предикативності звертань називають вокативним. (див. вище) *Катя! Катерина! Це я![3:56]; Ben! Ben! La maîtresse, elle nous a appris une poésie très jolie! [23 :168]*. Межі між цими двома типами речень дуже рухливі. Проміжну зону утворюють речення із середнім ступенем предикативності звертання. Опис властивостей цього різновиду (АБ) дозволяє більш повно виділити основні контрасти А і Б. У групу АБ входять звертання, які не тільки називають адресат мовлення, а й дають йому полупредикативну характеристику: звертання, виражені словами, словосполученнями та фразеологізмами, що мають якісно-оцінні значення, а також звертання з прикладкою: *Я все знаю, мій любий, я все знаю.[13:103]; Але й ми, вовчики-братчики, не пальцем роблені, і в бувальцях бували.[15:309]; Pourquoi ne vivons nous pas dans une ivresse perpétuelle, cher neveu?[25:75]; T'as compris, fleur de nave?[31:129]*

Одним з важливих факторів, що підсилюють предикативність звертань, є їх поширеність. Чим більше ускладнено звертання означальними словами, тим більше в структурі звертання потенційної предикативності, т.к. більшість визначальних сполучень легко трансформуються в предикативні. Ще одним

суттєвим фактором, що визначає ступінь предикативності звертання є його позиція в реченні: для максимальної реалізації предикативної функції звертань найбільш активною позицією є абсолютний початок речення. Звертання в цій позиції найчастіше відносяться до групи АБ, особливо, якщо вони повторюються, поєднуються з вигуками і вимовляються з інтонацією вигуки: *Льончику, любчику, давай спати [3:29]; Любочко, мила моя, потерпіль, усе у вас буде. [9:122]; Edmond, pauvre chou ... Je te prendrai du jambon [26:34]; Jean, Jean cheri, ohé, me voilà! [20:71].*

Представляється правомірним в результаті проведеного дослідження особливостей взаємовідношення звертання з реченням вважати несамостійне звертання особливим видом синтаксичної конструкції, яка не тільки ускладнює просте речення, а й несе додаткову предикативність. Такий підхід до трактування звертання дає можливість з великим ступенем ймовірності виокремити його зі складу речення.

3.4. Лексична структура звертань

Функціонування звертань в складі основної комунікативної одиниці - речення-висловлювання - обумовлено, з одного боку, їх морфологічною та синтаксичною формою, а з іншого боку, особливостями їх лексичної семантики. Різномасштабний аналіз лексики звертань передбачає застосування комплексної методики, яка надає можливість найкращим чином схарактеризувати особливості складу звертань та функцій їх реалізації. При виборі методів дослідження слід мати на увазі значущість вивчення саме лексико-семантичної структури (дифузність і полісемантичність) вокативів. Лексична структура звертань аналізується з точки зору полісемантичності лексем в функціонально-семантичному полі звертань, багатокomпонентності семантичної структури вокатива. Сукупність лексико-семантичних параметрів формують цілісне утворення, яке включається в значення конкретного звертання в якості семантичного компонента, який може бути контекстуально посиленний або знівельований.

В інтерпретації феномена семантики лексем спостерігаються два взаємопов'язаних аспекти: 1) значення як специфічне мовне відображення немовної дійсності і 2) значення як зміст словесного знака, що виконує в мові певні функції [122:86)]. Перший із зазначених аспектів реалізується в референціальному підході до значення, якій враховує співвіднесеність мовних засобів з позамовними ситуаціями, явищами і т.д.; подібний підхід має об'єктом дослідження денотативне значення, яке трактується у сучасній лінгвістиці як предметно-понятійний зміст слова. Другий аспект вивчення лексичного значення звернений до сигніфікативного значення. Це абстрактна частина змісту мовного знака, значення, структуроване самою мовною системою; воно відображає сукупність внутрішніх ознак, найбільш суттєвих для класу предметів або явищ, і пов'язане з поняттям. "З точки зору процесу називання об'єктів дійсності словами мови, денотація є перший рівень узагальнення інформації про навколишній світ, сигніфікація - другий" [66:3].

3.4.1 . Лексичний фонд звертань

Матеріалом для дослідження особливостей лексичного фонду звертань стали лексеми, що входять до складу звертань як у ролі самостійних одиниць, так і в складі словосполучень. Мета даного етапу дослідження - визначення лексичного складу звертань, а також визначення їх індексу частотності. Це дозволяє встановити, на основі яких слів будуються звертання у французькій та українській мовах; визначити лексичний репертуар звертань, його широту, рівень стандартизації.

Аналіз всього експериментального матеріалу дозволив виділити слова (лексеми), на підставі яких будуються зафіксовані в текстах звертання. Об'єктом нашої уваги стали загальні іменники, прикметники та присвійні займенники, що входять до складу звертань. Всього було виділено 129 базових слів, за участю яких побудовані звертання - як однокомпонентні, так і двох-, трьох-і чотирьох-компонентні.

Можно виділити дві крайні групи лексем, що входять до складу українських та французьких звертань: одна (рекурентна) характеризується

високою частотністю вживання і високим рівнем стандартизації. На іншому полюсі - одиничне вживання значної кількості іменників і прикметників, що можна пояснити оказіональним (контекстуальним) характером використання їх як звертання. На підставі аналізу отриманих даних можна зробити висновок про те, що порівняно невелика кількість слів вживається з високою частотністю. Наприклад, у французькій мові найбільшою частотністю вживання відрізняється лексема *cher* \ *дорогий* - зафіксовано 165 вживань в проаналізованих текстах. Далі, з великим відривом, слідує лексеми *petit* \ *маленький* та *pauvre* \ *біденький*, кожна з яких відзначена в проаналізованих текстах по 77 разів. Також до лексем з високою частотністю вживання можна віднести лексему *vieux* \ *старий* : відзначено 55 випадків її вживання в складі експериментального корпусу звертань. Звертає на себе увагу той факт, що ці найбільш частотні по вживаності лексеми належать в обох порівнюваних мовах до поширюючих елементів багатокomпонентних звертань: *Дорога моя, ви помиляєтесь* [15:191; *Écoutez, chère madame, je suis con-fus* [16:33] ; *Біденька моя! Ти, напевно, замерзла.*[2:39] ; *Tiens, pauvre idiot, bois!*[22:45]; *Так от кому ти, о, Олександро, стара дурко, маєш дякувати за цей раут у місці Вейс.*[15:236]; *N'est-ce pas, vieille soucoupe?*[31:169]

До числа найбільш часто уживаних однокомпонентних звертань, або опорних лексем поширених звертань відносяться наступні: *Monsieur* / *пане* (44 вживання у французькій мові), *Madame* / *пані* (44 вживання). 30 разів в масиві досліджених звертань зустрілося слово *ami* / *друзе*, 20 разів - лексема *amour* / *любов*, далі в порядку убутання частоти вживання були відзначені лексеми *enfant* / *дитина* (19 вживань), *Sir* (18 вживань), *mademoiselle* / *Mesdemoiselles* (15 вживань). В українській мові більша частина цих лексем також належить до складу найбільш часто уживаних: *Пане Крупка! Що сталося?*[3:215] *Dites-moi... Monsieur...*[31:45] ; *Що ж, пані Катю, не смію вас затримувати.*[3:264]; *Oh pardon, madame.*[30:67] *Спокуха, друзі!* [1:39]; *Von mon ami.*[25:56]; *Чуєш, любов моя?* [2:45]; *Je viens, mon amour!*[20:67];

Проаналізований матеріал свідчить, що більша частина всіх звертань (644 реалізації - майже 75% від загального числа всіх досліджених звертань) будується з використанням всього 17 слів (13% від усіх зафіксованих в складі цих звертань лексем), індекс вживаності яких у звертаннях експериментальних текстів був не нижче десяти. Це дає підставу зробити висновок про те, що репертуар лексем, на базі яких будуються французькі та українські звертання, відносно небагатий, і відрізняється високим ступенем стандартизації.

Схематично співвідношення кількості звертань та індексу вживаності лексем, які входять до їх складу відображає наступна таблиця:

Таблиця № 3.7. Співвідношення кількості звертань та індексу частотності лексем, які входять до їх складу

Частотність вживання	Кількість лексем	
	Французька мова	Українська мова
більше 100	1	1
60-100	2	1
50-59	1	1
40-49	2	1
30-39	1	2
20-29	1	2
10-19	9	11
1-9	112	139

Можна зробити також висновок про те, що для українських та французьких звертань характерна наступна тенденція: у міру зменшення індексу частотності зростає кількість лексем з таким показником. Особливо стрімким зростанням числа лексем характеризуються групи оказіональних звертань, індекс вживаності яких становить лише кілька (1 - 5) одиниць.

Аналіз дослідженого матеріалу дозволив виявити, що: залежність, або «прив'язування» okazіоналізмів до контексту / конситуації набагато вище, ніж у рекурентних конструкцій. Це цілком зрозуміло, бо за відсутності контексту okazіоналізм просто не буде зрозумілий адресатом.

Сфера застосування okazіоналізмів, це переважно художній дискурс, хоча вони також зустрічаються в розмовному стилі мовлення. Okазіональне звертання характеризується функціональною одноразовістю і яскраво вираженою авторською приналежністю.

3.4.2. Сполучуваність лексем у складі поширених звертань

У підрозділі 3.3.3. було розглянуто питання про синтаксичну сполучуваність (валентність) компонентів поширених звертань. У цьому підрозділі ми зосередимо увагу на розгляді лексичної сполучуваності (валентності) компонентів звертання-словосполучення незалежно від того, до яких - двох-, трьох- або чотирьохкомпонентних структур вони належать.

3.4.2.1. Лексична валентність компонентів звертання

Лексична валентність кваліфікується і як поєднання в тексті семантично суміжних слів. При описі значення слова валентність виступає змінною, яка відображає здатність слова до семантичного зв'язку з іншими словами.

На противагу синтаксичній валентності, яка трактується як здатність слова поєднуватися лінійно з іншими словами на рівні класу слів і забезпечується колігацією - сукупністю морфолого-синтаксичних умов, необхідних для сполучуваності мовних одиниць, лексична валентність виникає в наслідок колокації (семантичної зв'язності слів, зумовленої їх лексико-фразеологічними властивостями - заєць стрибає, думки стрибають). Поняття колокації наближене до понять сутнісних семантичних відношень В.Порцига, лексичних солідарностей Е. Косеріу [89:104].

Кожне моносемічне слово має валентнісний набір - множину слів, задану переліком; полісемант має кілька таких наборів.

Загальна концепція валентності детально розроблена німецьким дослідником Г. Гельбігом [169], російським лінгвістом С. Кацнельсоном (уважається, що саме він у 1948 р. уперше ввів поняття валентності до мовознавчих студій) [79], а також О. Холодовичем [171], М. Степановою [151], В. Адмоні [4] та ін. С. Кацнельсон визначив валентність як властивість слова вступати в певні комбінації з іншими словами, наблизивши тим самим валентність до лексической сполучуваності. Пізніше дослідник звужив поняття валентності до рівня властивості значення слова як «імпліцитної вказівки, що міститься в слові, на необхідність доповнення його іншими словами певних типів у реченні» [79:85]. В. Шаховський увів поняття емотивної валентності як здатності одиниці вступати в емотивні відношення з другими компонентами на підставі наявних в них емотивних сем, явних чи скритих [178:45].

Типами валентності як здатності мовної одиниці сполучуватися з іншими такими само одиницями є: 1) залежно від статусу слова (головного чи залежного) - відповідно активна й пасивна валентність; 2) обов'язкова й факультативна; 3) за кількістю виділяються одно- й більше валентнісні слова; 4) за напрямом - ліва та права валентності; 5) за типом члена речення - суб'єктна, об'єктна, обставинна, предикативна.

Розробки валентності мовних одиниць застосовуються в автоматичній обробці мови (при аналізі й синтезі речень) у вигляді бази валентнісних можливостей слів у правильних синтаксичних конструкціях [109;160].

Лексична валентність реалізується в семантичному узгодженні - явищі лексичної синтагматики, що ґрунтується на повторенні спільних сем чи семи у сполучуваних словах (валентних одне до одного) і забезпечує семантичну зв'язність висловлення й тексту. Проблема семантичного узгодження розроблялася В. Гаком [46] та Ю. Апресяном [5] у ракурсі семантичної структури висловлення. Модель семантичного узгодження подібна до схеми О. Зельца у психології і концепції граматичного плеоназму Ш. Баллі [194].

Еквівалентними термінами є ітерація сем (від лат. *iterare* - повторювати, робити вдруге) й імбрикація (від лат. *imbrex* - черепиця) .

Сучасна семасіологія розрізняє два типи сполук залежно від їхньої семантичної комбінаторики: експлікаційні й елізійні. Перші є сполуками з підрядним зв'язком, у яких денотати співвідносяться як річ й ознака; другі характеризуються позначенням зв'язку між двома предметами (аргументами відношення). ці два типи сполук керуються різними правилами комбінаторики. Імплікація (бронзове століття, біла олімпіада) або надмірність (тригранна відвертість штика) одного з членів сполук створює стилістичні ефекти (гіпалагу та еналагу), надає виразності, однак розхитує правила семантичної комбінаторики і характеризується референційною невизначеністю. Логіко-семантичним підґрунтям комбінаторики значень сполучуваних слів є сумісність ознак: кон'юнкція тотожних і диз'юнкція несумісних. Подібна комбінаторика сприяє перетворенню значень слів і компенсується за рахунок семної динаміки.

Правила й умови семантичної сполучуваності слів, що допускають одні сполучення та забороняють інші, розрізняють зміст одних сполук й ототожнюють зміст інших, вивчає комбінаторна семантика. Її завданням є також пояснення пов'язаних із порушенням комбінаторно-семантичних правил змістовних і виразних ефектів. Так, вона пояснює механізм метафоричних і метонімічних сполук, тавтологізмів, оксюморонів, контракції, зміщеного епітета, мерехтливого значення тощо.

В ході дослідження експериментального матеріалу були виявлені певні закономірності в поєднанні структурних частин звертань: одні імена мають підвищену сполучуваність з іншими словами при звертаннях, інші - ні; існують сталі конструкції, які більш часто зустрічаються в поширених звертаннях, і рідкісні, які можна вважати індивідуальними, оказіональними. Мета даного параграфа - дослідити ці закономірності, зумовлені лексичною валентністю, виділити основні слова, що утворюють найбільшу кількість словосполучень у звертаннях.

3.4.2.2. Валентність головних членів у поширених звертаннях

Звернемося до розгляду питання про те, які лексеми найчастіше є головним словом у словосполученні. Для визначення валентності опорних членів у звертанні враховувалися такі параметри:

- 1) залежні члени поширеного звертання, в поєднанні з якими зафіксовано дане опорне слово;
- 2) кількість зазначених у текстах вживань даного опорного слова звертання.

Так, наприклад, валентність опорного слова *vieux* дорівнює 4/10 - тобто зафіксовано 4 слова, з якими *vieux* утворює словосполучення, і всього відзначено 10 випадків вживання опорного слова *vieux* у звертань-словосполученнях. У таблиці № 3.8. представлені дані про валентність головних членів звертань-словосполучень:

Таблиця №3.8. Валентність головних членів в словосполученнях-звертаннях(французька мова)

Опорне слово	Валентність
ім'я власне	4/78
<i>vieux</i>	4/10
<i>amie</i>	3/13
<i>idiot</i>	3/5
<i>chéri/ chérie</i>	2/12
<i>ami</i>	2/7
<i>enfant</i>	2/7
<i>madame / mesdames</i>	2/6
<i>petit/ petite</i>	2/4
<i>fille; garçon; imbécile</i>	2/3
<i>bavard; vieille</i>	2/2
<i>père</i>	1/6
<i>cocotte</i>	1/5

chou	1/4
sotte	1/3
connarde; dame; con; monsieur; mère; papa; soeur	1/2
інші	1/1

Як бачимо з таблиці, найбільшу валентність у звертаннях мають слова-головні члени словосполучень - імена власні, які «притягають до себе» найбільше число залежних слів і зафіксовані з найбільшим числом уживань.

Серед імен загальних найбільшу валентність у звертаннях має слово *vieux* - 4/10 - в словосполученнях з ним відзначені 4 залежних слова в 10 вживаннях. За *vieux* в порядку спадання валентностей слідує такі головні члени словосполучень, як *amie* (3/13), *idiot* (3/5), *chéri / chérie* (2/12), *ami* (2/7), *enfant* (2/7), *madame / mesdames* (2/6), *petit / petite* (2/4), *fille* (2/3), *garçon* (2/3), *imbécile* (2/3), *bavard* (2/2), *vieille* (2 / 2).

Сполучуваність з одним залежним словом відзначена у слів *père* (1/6), *socotte* (1/5), *chou* (1/4), *sotte* (1/3). Валентність 1/2, тобто сполучуваність з одним словом, зазначена в двох випадках, зафіксована у слів *canarde*, *dame*, *con*, *monsieur*, *mère*, *Papa*, *soeur*. Найменшою - 1/1 - валентність мають в проаналізованих текстах такі слова, як *amour*, *aveugle*, *banquier* та інші.

3.4.2.3. Валентність залежних членів у поширених звертаннях

Для визначення валентності залежних членів у звертанні враховувалися такі параметри:

- 1) опорні слова, в поєднанні з якими зафіксовано дане слово, і
- 2) кількість зазначених у текстах вживань даного залежного члена поширеного звертання. Так, наприклад, валентність слова *sacrée* дорівнює 2/3 - тобто зафіксовано два опорних слова, з якими *sacré* утворює словосполучення, і всього відзначено 3 випадки вживання залежного слова *sacré* в словосполученнях.

Найбільшу валентність має прикметник *rauvre* - с ним утворюються 24 словосполучення, зафіксовані в 71 звертанні.

Також високу валентність має прикметник *petit / petite* - з ним у звертаннях зафіксовано 22 словосполучення, відмічені в 54 вживаннях.

За ним за розміром валентності йде прикметник *cher / chère*, що утворює 14 словосполучень і зафіксован у 69 вживаннях.

Можна сказати, що прикметники *rauvre, petit, cher* утворюють найбільше число словосполучень в зафіксованих звертаннях, з ними зафіксовано найбільшу кількість звертань в проаналізованих текстах. Далі, в міру спадання показників валентності, слідує прикметники *belle* (3/3), *jeune/ jeunes* (3/3), *vieux* (2/6), *sacré* (2/3), *sale* (2/3), *gros / grosse* (2/2), *tendre* (2/2), *vieille* (2/2).

Найменшою валентністю в зафіксованих звертаннях-словосполученнях - 1/1 - характеризуються прикметники *mauvais, nobles, tendres, malheureux, bon* - вочевидь, через свій okazionalnyi (kontekstualnyi) характер.

3.5. Стилiстичнi засоби актуалiзацiї звертань

Структурно-граматичний і лексичний аналіз необхідно проводити разом зі стилістичним, тому що в процесі комунікації засоби всіх рівнів мови, вступаючи у взаємодію, взаємокомпенсують, нівелюють або підсилюють семантичне значення звертань в конкретній консітуації. Наприклад, вживання перед звертанням артикля у французькій мові або присвійного займенника в українській і французькій мовах змінюють тональність спілкування, перетворюючи звертання в дружнє або навіть фамільярне. Особливе місце в даному випадку займає модально-емоційна характеристика звертань в мовленні, яка є маркером функціонально-стилiстичних особливостей процесу комунікації в цілому. Як бачимо з вищевикладеного семантичний і стилістичний компоненти тісно переплетені і, нашаровуючись один на одного, вони утворюють єдине ціле. При цьому звертання в стилістично нейтральному тексті називають адресатів відповідно до загальноприйнятих норм офіційного або побутового спілкування, що ж стосується емоційно маркованих текстів, то тут звертання не тільки

називають адресата, а й висловлюють ставлення до нього мовця. Таким чином комплексна реалізація функціональної спрямованості звертань, де експресивна функція є однією з основних складових функціонального комплексу, демонструє головну функціонально-семантичну відміну апелятивів в емоційно забарвленом мовленні.

3.5.1. Стилістичні різновиди звертань

При аналізі стилістичної функції звертань дуже важливим є врахування регістра спілкування. В залежності від регістру, можна судити про функціональну сферу комунікації, тональність спілкування і на підставі цього визначити функцію звертання. У загальних рисах можна виділити наступні регістри спілкування: піднесений (максимально-офіційний), високий (офіційний), нейтральний (побутово-розмовний), фамільярно-побутовий, низький (вульгарно-брутальний) [164: 10]. У зв'язку з віднесенням вокативного мовленнєвого акта до того чи іншого регістру спілкування виникає проблема стилістичної варіативності звертань, тобто здатності передачі однієї і тієї ж лексичною одиницею різних семантичних і стилістичних значень.

До одного з питань, що привертають увагу сучасних дослідників, належить проблема лексичних особливостей сленгу. У зв'язку з темою цього дослідження сленг як розмовна форма, що містить безліч стилістично різноманітних видів звертань, заслуговує уваги. В стилістично маркованих конструкціях вживається величезна кількість конотативних маркерів, які вносять варіативну складову в семантику сленгізмів і протиставляють їх літературному нормативному вживанню, підкреслюючи їх новизну і оригінальність. Таким чином, сленг відрізняється від нейтральних лексичних одиниць наявністю узуальних конотативних значень.

Якщо в офіційному мовленні основна функція звертань - найменування адресата мовлення та соціально-регламентуюча роль, то в розмовній - вони часто реалізують модально-емоційні значення, виконуючи при цьому

стилістичну функцію. Стилiстична варіативність звертань в узусі є результатом комплексної реалізації апеліативної і модальної функції в мові.

Варто зазначити, що експресиви у художніх творах забезпечують образність викладу, моделюють модально-емоційну компоненту тексту. При цьому експресиви образують ядро поля стилістично маркованих звертань: антитез, оксюморонних утворень, лексичних повторів, різнопланових синонімічних фігур, емотивно-оцінних порівнянь різних типів, перебуваючи або в препозиції (як суб'єкт порівняння), або постпозиції (як об'єкт зіставлення). Аналізовані слова формують низку семантичних фігур мови, належних до одиниць синтагматичного характеру, як-от: паронімазія , ампліфікація , плеоназм, тавтологія, гра слів тощо. Серед утворень парадигматичного плану численні експресиви виявлені в складі метафор , метонімії, алегорій , епітетів, гіпербол, літот, перифраз , іронічних слововживань тощо.

При аналізі стилістичних способів реалізації емоційно-оцінних звертань особливе місце слід відвести метафорі. Аристотель відносить до основних достоїнств метафоричних перенесень їх евристичні властивості: «метафори містять загадку» і є єдиним засобом мови, здатним висловити «невимовне», ... перед нами алегоричне слововживання, а «все алегоричне неясно».

Звертання - метафори, в більшості випадків являють собою словосполучення, в яких конструктивно обумовлений той різновид переносного значення, який тримається на схожості образної основи, зумовленої наявністю загальної ознаки між прямим і переносним значенням слова: *Вставай, спляча красуне![3:32]; Bonjour, dame de donjon ! [17:206].*

Словосполучення, в яких реалізується конструктивно обумовлене значення, являють собою прості номінативні знаки, що виступають як неоднословний еквівалент слова, в якому реалізуються метафоричний і перифрастичний перенос - способи, які визначаються як порушення семантичного узгодження, "переосмислення на основі подібності або аналогії

ознак в понятійному відображенні позначуваного об'єкту і в сигніфікаті слова, що переосмислюється "

Ефект порушення узгодження змісту при метафоричному переносі відмічав ще Аристотель у «Поетиці». У 1931 р. Л. Щерба зауважив, що складання значень сполучуваних слів дає не їхню суму, а нові смисли [185:117].

Порушення семантичного узгодження між відбувається не тільки при метафорі, але й при метонімії (перенесенні позначення частини на ціле й навпаки), оксюмороні (поєднанні протилежних, семантично несумісних понять, що супроводжується семною трансформацією), мерехтливому значенні (актуалізації у слові у определенном контекстальному оточенні двох і більше значень) й компенсується семною динамікою (усуненням інтегральної семи, ряду диференційних ознак, актуалізацією диференційної чи оказіональної семи як інтегральної тощо). В експериментальному матеріалі виявлені найрізноманітніші стилістичні засоби актуалізації звертань: метонімії: *Ми завжди будемо разом, любов моя, радосте моя!*[2:309] ; *Comment vas-tu mon amour?*[20:101]; оксюморони: *Мужня жінко!*[2:401] ; *Ma chère pauvrete* [31:87]; синонімічні фігури: *Спасибі, ластівко, спасибі, горличко моя!*[2:84]; *Tout ce qui a contribué a faire de toi ce que tu es, ma foolish Valentine, sweet funny Valentine.*[25:151] ; приклади параномазії: *Лицеміри, лицедії...*[15:120]; *Ага, Хавроно – стара вороно, докаркалась?*[15: 223]; ампліфікації: *Бідна душечко неупокоєна, невідспівана, тяжко скривджена* [15:291]; *Fou, idiot, crétin, tu m'aimes!* [25:150]; плеоназму: *Мамо рідна!*; *Сонечко моє ясне!*[3:62]; тавтології: *Товариші, друзі! Позаду нас- переправа!*[2:142]; алегорії: *Летить, білокрилі лелеки!* [2:119]; гіперболи: *А кого ж ти ТОДІ, о, сміятельна Олександро боялася?*[15:154]; літоти: *Чи не так, крихітко?*[2:172]; *Et toi, mon ruceron?* [27:44] *Oh, toi, le même, lâche-moi la grappe un instant, je parle comme je veux.* [30:47]; перифрази: *Дякую, кажу, друже мій у незримих погонах, що ви перехопили цю мерзоту* [1:65]; *Mariane, belle amie du temps passé* [20:193];

іронічні слововживання: *Я вам, шановні титани мислі, не причинна вранішня зіронька Лора!*[15:30]; *Пане президент, обід подано!*[7:232]; *Ecoutez, Majesté ...* [24:57]. Одним з поширених стилістичних засобів є повтор. Повторення будь-якої лексеми в одному звертанні вносить експресивність и його семантику, наприклад: *Оксано, Оксано, що ти наробила?*[2:313] ; *Oh, Edmond, Edmond, vraiment ... est-ce bien le moment?*[28:150]. В українській мові використовуються звертання, утворені дворазовим повторенням слова, з часткою а перед другим з них : *Надь, а Надь!*[3:57]

У художньому дискурсі зустрічаються різні специфічні різновиди звертань в плані стилістичних особливостей: звертання риторичні, звертання-прислів'я, звертання фольклорні, звертання архаїчні: *У-у, ссссмерди! Лиш сморід од вас!*

У різних мовленнєвих стилях використовуються різні за лексичним складом і граматичним оформленням звертання. Так, для розмовного мовлення, для просторіччя характерні звертання, виражені займенником 2 особи: *Ну, ти, йди звідсі!* ;звертання, які представляють собою поєднання визначень з визначеним словом, між якими знаходиться займенник 2-ї особи: *Ну, досить, досить, базікало, жартівник ви невинуваний!*

У художньому тексті тематичні мережі можуть сплітатися, формуючи контрапункт – поєднання з метою створення виразності , експресивності, двох номінативних планов тексту: прямого (первинного) і переносного, метафоричного й образного (вторинного), - яке ґрунтується на уподібненні двох предметних (концептуальних) сфер, що також порушує семне узгодження. Для розшифровки контрапункту читач мусить утримувати у пам'яті два паралельних потоки інформації: логічний й образний.

Семне узгодження на сигніфікативному рівні доповнюється конотативним. В контекстах, насичених емоцією, відбувається семантичний процес іррадіації експресивності, тобто перехід конотативного тла компонента звертання на певний фрагмент тексту або текст у цілому.

Залежно від текстового оточення конотат може переходити на денотат або змінювати власну конотативну забарвленість чи нейтралізуватися. Конотативний показник є найважливішою ознакою мовлення, бо він безпосередньо сориєнтований на прагматичний компонент комунікації. Суб'єкт мовленнєвого акту використовує конотат лексичних одиниць згідно з власною інтенцією, тому найбільшу цікавість викликають аналіз зв'язку динаміки конотативних компонентів із прагматикою тексту, психологічними особливостями мовної особистості, а також дослідження тотожності чи протилежності аксіологічних характеристик мовця і його висловлення, використання емотивного реєстру мовної системи для виконання цієї мети.

Стилістичні засоби оформлення звертань відіграють надзвичайно важливу роль в актуалізації категоріальної ознаки соціального статусу адресата. Конотативне значення соціальної нерівності комунікантів зафіксовано в семантиці лексичних одиниць, при цьому лексеми такого роду функціонують як в літературному нормативному варіанті спілкування (формальні мовні звороти, модні словникові одиниці, запозичення): *Чао, бамбіно!*[13:84]; *Привіт, джентльмени.*[3:8], так і в зниженому стилі мови (фаміліярні лексеми, неологізми). *Чому, поясни мені, ти, коню циганський?*[1:77].

Особливе місце в процесі комунікації при вираженні ставлення мовця до змісту висловлюваного належить екстралінгвістичним чинникам. У разі розгляду згорнутого тексту цю роль виконує підтекст, саме він заповнює відсутню інформацію, за рахунок використання прийомів символізації, незавершеності, двозначності. Роль символічного підтексту в даному випадку важко переоцінити, саме він демонструє позицію адресанта, який вважає себе представником нормативної громадської думки.

Сучасний етап розвитку нормативного лексикону характеризується тією особливістю, що експресивні лексеми взагалі і звертань зокрема, які характерні для розмовного (іноді фамілярного) стилю мовлення, за рахунок багатократності використання в процесі комунікації та стирання кордонів

між стилістично-маркованими групами загальноновживаної лексики мови часто переходять з просторіччя в загальноновживаний шар лексики. Однією з ілюстрацій такого процесу є вживання артикля перед звертаннями у французькій мові.

3.5.2. Фасцинація

В актах спілкування досить часто виникають ситуації, у яких адресат повідомлення виявляється невідповідно до його сприйняття та розуміння. У таких випадках суб'єкт мовлення може скористатися явищем, яке Ю.В. Кнорозов назвав фасцинацією. Фасцинація (від англ. Fascination - чарівність) - ефект, викликаний спеціально організованим вербальним впливом, призначеним для зменшення втрат семантично значимої інформації при сприйнятті повідомлення реципієнтами, за рахунок чого підвищується можливість його впливу на їх поведінку. «Нейтралізувати перешкоди в мозку приймача інформації, - підтримує Ю.В. Кнорозова психолог О.Є. Войскунський,- покликані сигнали, що називаються фасцинативними» [36:78]. Приблизно в таких же термінах, запозичених з теорії інформації, визначає фасцинацію й Ю.А.Шрейдер: «Фасцинація - це немов би «позивні», які несуть повідомлення і які примушують адресата налаштуватися на прийом» [184:21].

Однак фасцинативні вокативні висловлювання в зоні свого поширення виявляються обмеженими стилістично, виступаючи елементом головним чином лише розмовного мовлення. Такі вставні конструкції в формі вокатива не потребують відповіді і слугують для перевірки каналу зв'язку або для активізації уваги адресата. Вони дозволяють адресанту за допомогою майстерної промови звертати на себе увагу, викликати до себе доброзичливе розташування : *Голубонько, Олено Антонівна, допоможить.*[2:46]; *Mais, voyons, ma petite chérie, tu lui fais du mal.*[31:94]

Такі конструкції подібні до фатичних та, як і останні, можуть навіть заміщуватися засобами інших видів соціальної комунікації (жестами, мімікою, різного роду сигналами, соціально значущими діями тощо).

3.6. Інтонаційне виділення звертань

Одним з основних засобів, що виділяють звертання в мові, є інтонація. Для звертань характерна так звана клична інтонація, яка протиставляє цю конструкцію загальній інтонаційній структурі речення. Визнаючи кличну інтонацію одним з головних виразних ознак звертань, важливо повною мірою враховувати основні чинники, які особливо суттєво впливають на її якість.

Особливо яскраво інтонація виділяє структурно самостійні звертання: *Раю! Рай! Чуєш?![3:25]* ; *Solange! Solange! Vous avez l'air si drôle . [17:67]*. Звертання, наведені в даному прикладі, можуть перейти в особливий тип самостійних вокативних речень. Наприклад: *Доню, доню... - і сказати нічого не може[3:146]* ; *Jeanne! s'écria Antoinette d'un ton de reproche, et elle se mit à rougir [22:103]*. У цих реченнях звертання виконує комплекс функцій: називає адресата і висловлює коннотативне значення докірливого або осудливого відношення мовця.

Говорячи про особливості актуалізації звертань у мові, необхідно відзначити роль інтонації в передачі семантики звертань у двох порівняльних мовах. Інтонаційні відтінки самостійних звертань вельми різноманітні і визначаються в першу чергу позицією вокатива в реченні. Кличний тип інтонації, характерної для оформлення звертання, що знаходиться в ініціальной позиції в реченні ослаблена. Медійна позиція звертання у фразі нагадує інтонацію оформлення вставних членів речення (темп мови прискорений, гучність реалізації знижена). Середина локалізація звертання в висловлюванні може виражатися на просодичному рівні окличною формою інтонації наприклад: *Ніколи, чуєте, мерзотники, цього не буде! [15:77]*; *C'est lui, Ben, c'est lui, c'est lui! [23:164]*. У разі вживання частки «о» в сукупності зі звертанням, останнє набуває відтінок пафосу і ліричності: *Тебе, о, Олександро, не так легко вибити із сідла..с41*. Фінальна локалізація

звертання в висловлюванні може викликати інтонаційне варіювання в межах градацій від посиленого виділення до просодичного нівелювання. Наприклад, акцентоване інтонаційне виділення звертання в окличних висловлюваннях: *Стій, Катька!*[3:45] ; *Hors de question, le Banquier!*[16:83] на відміну від ослабленого інтонаційного оформлення звертання за відсутності експресивної функції, наприклад: *Скінчилася твоя комедія, Доро.*[15: 3]; *Je ferai tout mon possible, Ben.*[23:114]

У письмовому тексті відсутність безпосереднього інтонаційного маркування мовлення частково компенсується пунктуаційними і контекстуальними засобами, наприклад: *Діти! - почала урочисто* [3:35]; *J'appelle le plus doucement possible, comme on réveille un somnambule: - Clara ...* [24:70]

3.7. Засоби актуалізації емоційної експресивності звертань в аспекті адгеренції

Експресивність як одна зі складових конотативних значень переслідує певну прагматичну мету - вплив на слухача, переконання слухача, залучення його на свою сторону. Мовленнєвими засобами розв'язання завдань прагматичного впливу є використання мовцем різнорівневих лінгвістичних засобів посилення тої чи іншої смислової ознаки, що є маркером даного модально-емоційного значення. Експресивність може бути:

- 1) невід'ємною частиною значення компонентів звертання незалежно від контексту,
- 2) результатом актуалізації того або іншого значення полісемантичного слова,
- 3) результатом особливої організації контексту, що приводить до придбання звертаням тієї чи іншої конотації.

У зв'язку з цим розрізняють інгерентну і адгерентну експресивність. Інгерентна експресивність це семантично значущий елемент структури слова, який не залежить від контекстного оточення. Аналіз матеріалу дослідження дозволяє зробити висновок про наявність системних способів

актуалізації експресивної лексики в українській і французькій мовах. При цьому слід зазначити взаємодію всіх мовних рівнів: фонетичного (незвична звукова форма, “нерідні ” для носіїв української мови звукосполуки, звукосимволізм та звуконаслідування, повтори звуків або звукосполучень); морфологічного (емотивно-оцінні афікси, у першу чергу демінутивно-меліоративні або аугментативно-пейоративні суфікси); словотвірного (оказіональні утворення та композити); лексико-стилістичного (метонімічні та метафоричні перенесення).

Адгерентная експресивність це результат актуалізації оказіонального значення полісемантичного слова. Цей тип експресивності використовує переносні значення і значення, що виникають при поєднанні конкретного слова з іншою лексемою в певному контексті. До контекстуальних адгерентних експресивних звертань відносяться не тільки оказіональні (тобто вторинні або контекстуально зумовлені) утворення, а й лексичні одиниці з нейтральними значеннями, які набувають експресивну конотацію в певному контекстуальному оточенні.

Традиційний розподіл видів експресивності на інгерентну і адгерентну деякі лінгвісти вважають недостатнім, пропонуючи розглядати контекстуальну експресивність як окремий вид.

У художніх текстах в звертаннях кількісно переважають інгерентно експресивні прикметники та іменники. Процес оновлення експресивної лексики звертань української та французької мов відбувається за рахунок семантичних та словотвірних оказіоналізмів, що з’являються у художніх творах та публіцистичних матеріалах

До активних засобів підсилення експресивної семантики лексичних одиниць у складі звертань відносяться різнорівневі компоненти тексту (морфологічні, синтаксичні, лексичні, фразеологічні, графемні тощо) та чинники синтагматичної природи (передусім фігури –різного типу повтори, порівняльні конструкції, протиставлення (антитези, оксиморонні утворення), ампліфікаційні або градаційні ряди, парономастичні сполуки.

Компонентам звертань властиві послідовні зміни головного лексико-семантичного значення. Модифікація значень іменників та прикметників залежить від багатьох причин. Так, експресивні прикметники експлікуються неоднозначно у зв'язку з невизначеністю свого екстенціоналу та семантичною несамостійністю. Частині експресивів у складі звертань притаманна дифузність у плані значення, що зумовлена десемантизацією компонентів денотативного рівня. Її наслідки зумовили створення афективів, емотивів, інтенсивів, універсальних іменників-оцінок, репрезентованих передусім прикметниками. Деякі експресивні форми іменників та прикметників у складі звертань української та французької мови належать до складу фразеологічно зв'язаних, оскільки вони демонструють досить стійкі синтаксичні та лексико-семантичні зв'язки між компонентами звертань.

Слід також прийняти до уваги той факт, що збагачення шару експресивної інгерентної лексики мови формується за рахунок ідіолекту кожного з письменників, тобто діалектна лексика, жаргонізми, присутні в художніх творах авторів, взаємодіють з емоційно-оцінними лексемами узуса і потрапляють в розмовний стиль.

Аналіз звертань з боку функціонально-семантичних особливостей формування та актуалізації експресивних лексем дозволив встановити роль контексту в цьому процесі. За допомогою контексту актуалізується експресивне значення певної семи, розширення або конкретизація сфери вживання експресива, що веде до появи нових елементів експресивних сем.

Дослідження семантики інгерентно і адгерентно-експресивних звертань показали, що присутність у семантиці деяких слів узуальних компонентів конотації диктує необхідність виявлення особливостей функціонування звертань в контекстах різних типів. Метою даної частини дослідження є визначення ролі контексту в реалізації експресивності звертання, з одного боку, і виявлення механізмів варіативності експресивних можливостей в семантиці самого звертання, з іншого. В основу дослідження особливостей функціонування експресивних одиниць було покладено уявлення про два

види контексту, в якому реалізується експресивний потенціал звертання: експресивно маркований контекст і контекст експресивно нейтральний.

Залежно від характеру використаних у звертанні мовних одиниць і параметрів ситуації спілкування (в художньому творі - контексту) виділяють різні типи реалізації експресивності звертань:

1. Звертання, що містять системно-мовні (інгерентні) носії експресивності використовуються в експресивному контексті. Тут можливі наступні ситуації:

1а. Елементи контексту, марковані такими ж самими компонентами конотації, які актуалізують саме звертання.

1б. Елементи контексту і звертання марковані різними компонентами конотації, однак вони не є взаємовиключними і допускають спільне вживання в даній комунікативній ситуації.

1в. Елементи контексту і звертання марковані взаємовиключними компонентами конотації, не сумісними в одній комунікативній ситуації.

2. Системно-мовні (інгерентні) маркери експресивності можуть використовуватися в емоційно-нейтральному контексті. Зесь можливі наступні ситуації:

2а. Неекспресивні одиниці контексту, що контрастують із семантикою експресивно маркованого звертання, забезпечуючи адекватне його сприйняття. В цьому випадку актуалізується інгерентна експресивність;

2б. Неекспресивні елементи контексту, повністю нівелюють семантику експресивно маркованого звертання, забезпечуючи нейтралізацію його емоційної семи і втрату звертанням модально-емоційної функції. В такому випадку має місце контекстуальна втрата експресивності звертанням (або псевдоекспресивність);

3. Нейтральні компоненти звертання стають експресивними в емоційно забарвленому контексті. В такому випадку в повному обсязі проявляється адгерентна або контекстуальна експресивність. Тут можливі наступні ситуації

3а. Системно-нейтральні компоненти звертання стають експресивними в емоційно-забарвленому контексті.

3б. В узуально нейтральному полісемантичному компоненті звертання під впливом експресивного контексту активується okazіальна сема відповідної емоціональної оцінки

4. Нейтральні лексеми вживаються в контексті нейтральному в плані емоційно-модальної забарвленості. В такому випадку актуалізується нульова експресивність.

Розглянемо всі названі ситуації.

1а. Одиниці контексту, які марковані однаковими зі звертанням компонентами конотативного значення, посилюють експресивно значущі відтінки в семантичній структурі звертання. В цьому випадку має місце інгерентна або внутрісистемна експресивність;

Наприклад, в наступному контексті вокатив, маркований негативним конотативним значенням, підтримується контекстом за рахунок реалізації елементів, що мають таке ж смислове значення: *Що ти верзеш, дурна?! [3:69]*. Дієслово «верзти» виступає елементом, який посилює ступень експресивності субстантивованого прикметника у звертанні «дурна».

Інтенсифікація експресивності контексту, а також елементів, що містяться у ньому, маркованих емоційно-модальними значеннями, часто досягається за рахунок образності, посиленої завдяки використанню ряду стилістичних прийомів, наприклад: *Диявол! Це ти її вбила, мою внученьку! [15:5]*. Елементом контексту, який створює у ньому образність та емоційну оцінність є метафора *диявол*. Дієслово *вбивати* підсилює ступень експресивності звертання.

1б. Елементи контексту і звертання марковані різними компонентами конотації, які, однак, не є взаємовиключними і сумісні в даній комунікативній ситуації. В цьому випадку спостерігається актуалізація внутрішньосистемної або інгерентної експресивності.

Аналіз експериментального матеріалу показав, що в разі присутності в тексті лексем з високим ступенем експресії, експресивний потенціал звертання зростає. Очевидним є той факт, що експресивність окремих компонентів в висловлюванні не тільки підсилює експресивність висловлювання в цілому, але і за допомогою актуалізації в контексті модально-емоційного ставлення мовця до висловленого, посилення експресивності мовного відрізка стає ще сильнішим.

Засобами передачі емоційності в мовленні є фонетичні, лексико-граматичні, стилістичні засоби (акустичні та графічні). При цьому тісний зв'язок експресивності з емоційністю чітко проявляється в контекстуальному вживанні мовних елементів, маркованих експресією. Наприклад, експресивність звертання *голубчику*, що є емотивною формою звертання, зростає через використання графічних маркерів (знака питання або знака оклику). Наприклад, наступний контекст забезпечує негативну оцінність при емоційному ставленні автора до персонажа: *Ні, голубчику, не вийде!* [1:47].

1в. Елементи контексту і звертання марковані взаємовиключними компонентами конотації, не сумісними в одній комунікативній ситуації. У цих умовах відбувається десемантизація початкового значення компонента звертання і воно набуває адгерентної емоційної оцінки, обумовленої контекстом (оказіональне вживання). Так, наприклад, вокативи зниженої семантики *fou, idiot, crétin* у контексті *Fou, idiot, crétin, tu m'aimes!* [25:150] висловлюють гаму позитивних емоцій (жарт, ніжна іронія), і таким чином відносяться до сфери позитивної емоційної оцінки.

І навпаки –доброзичливе ввічливе звертання *ma chère* в контексті *Vous êtes nymphomane, ma chère!*[28:47] набуває саркастичного відтінку і відноситься до царини негативних емоцій. Ті ж самі явища спостерігаємо в українській мові: *Дурненький мій! Як ти мог подумати?*[2:33] або *Слухай, земляче, ти мене дратуєш.*[1:36]

2а. Неекспресивні елементи контексту, створюють контраст із семантикою експресивно маркованого звертання, забезпечуючи його

адекватне сприйняття. В даному випадку реалізується інгерентна експресивність звертання. Використання в контексті неекспресивних одиниць, які створюють контраст із семантикою експресивно маркованого звертання, є широко поширеним у художніх творах: *Лоро, ти чуєш? Де ти, чортова дівко?*[15:242]

2б. Неекспресивні елементи контексту, повністю нівелюють семантику експресивно маркованого звертання, забезпечуючи нейтралізацію його емотивної семи і втрату звертанням модально-емоційної функції. В цьому випадку має місце контекстуальна втрата експресивності звертанням. Ця ситуація рідко реалізується в художньому дискурсі і звичайно не розглядається в дослідженнях звертань. Мабуть її слід кваліфікувати як своєрідний прояв «негативної» адгерентності, так як тут мова йде про вплив контексту зміну (правда, в напрямку нейтралізації) емоційно-оцінної характеристики звертання.

3а. Нейтральні компоненти звертання можуть стати експресивними в експресивному контексті. При цьому актуалізується адгерентная або контекстуальна експресивність. Головними чинниками, що вносять зміну в семантику компонентів звертання, перетворюючи нейтральний компонент в експресивний з позитивним або негативним модально-емоційним значенням, є ситуативний контекст та комунікативне завдання мовця: *Ти мені, жінко, дурного не мели!* [3:105].

У даному випадку контекстуальна модифікація модально-емоційних семних конкретизаторів спричинила появу енантіосемії (поєднання двох протилежних аксіологічних значень (семем) у семантичній структурі лексеми) або амбівалентності (поєднання протилежних аксіологічних сем у складі однієї семеми).

3 б. В узуально нейтральному полісемантичному компоненті звертання під впливом експресивного контексту активується okazionalna сема відповідної емоційної оцінки.

До процесу експресивізації системно-нейтральних компонентів звертань залучаються різнопланові емоційно-оцінні елементи контексту: тропейчні засоби, актуалізовані метафорами, евфемізмами, іронічним слововживанням, метоніміями, перифразами, енантіосемічними елементами, синекдохами, гіперболічними утвореннями, літотами, та ін.: *Ну, давай, Айвазовський [4:44]; Ну що ж, зятьок, випємо за знайомство?[2:25]*

Експресивна виразність набуває значного посилення тоді, коли емотивно-оцінний контекстуальний простір поєднує кілька моделей антропоцентричного плану (на зразок “риси тварини → риси людини”, “частина тіла тварини → частина тіла людини”, “дії, звички, тварини → дії, звички, манери, вдача людини”, “професія, соціальне становище тощо → позитивна/негативна характеристика людини”, “міфологічні, казкові персонажі → людина”, “рослина → людина”, “предмет, його частина → людина, певний її орган”, “елемент одягу, зовнішня ознака, частина тіла, населений пункт → людина, група людей” та ін.

4. нейтральні елементи вживаються в нейтральному контексті. При цих умовах актуалізується нульова експресивність. Така ситуація тривіальна: звертання виступає у своїй основній вокативній функції, не набуваючи емоційно-оцінного забарвлення.

Важливо відзначити той факт, що розмежування вищеназваних ситуацій не є жорстко фіксованими. Наприклад, багаторазове вживання нейтральних лексем в експресивному контексті може перевести дані лексеми в клас експресивних. В складі звертання експресивізація лексем проходить такі етапи: 1) актуалізація адгерентних модально-емотивних, образних сем у поняттєвій структурі лексем (одиничне okazіональне використання слова); 2) формування експресивного значення (повторне okazіональне використання слова); 3) становлення експресивного значення (багаторазове використання слова у новому значенні); 4) закріплення експресивного значення як інгерентного елемента експресивної лексичної підсистеми (фіксація слова з новим експресивним значенням у словниках). Загальні результати

зіставлення звертань адгерентної емоційної оцінки у творах українських та французьких авторів- представлені в таблиці №.

Таблиця №3.9. Кількісний склад звертань адгерентної емоційної оцінки

Мова	Позитивна оцінка		Негативна оцінка		Усього	
	кільк.	%	кільк.	%	кільк.	%
Українська	178	68,9	80	31,1	258	100,0
Французька	104	62,5	62	37,5	166	100,0
Разом	282	66,5	142	33,5	424	100,0

Як видно, кількість звертань з позитивною адгерентною емоційною оцінкою удвічі перевищує кількість звертань з негативною емоційною оцінкою.

Порівняльний аналіз таблиць 2.4 та 3.4 свідчить, що у творах як українських так і французьких авторів кількість звертань з адгерентною емоційною оцінкою майже утричі менше, ніж звертань з інгерентною емоційною оцінкою.

Висновки до 3 розділу

У розділі розглянуті основні способи вираження звертань в українському та французькому мовленні, виконаний інвентарно-таксономічний аналіз лінгвістичних засобів вираження звертань з метою визначення найбільш продуктивних моделей при комунікації українців і французів. При цьому особлива увага приділялася з'ясуванню можливості співвідношення тих чи інших одиниць плану висловлювання з певними функціями звертань і з конкретними компонентами їх семантичного поля.

1. Дослідження особливостей структури звертання в обох мовах показало, що суттєвих відмінностей у використанні як непоширених, так і поширених (що включають в себе два і більше компонентів) звертань в порівнюваних мовах не спостерігається. На частину поширених звертань припадає менше чверті від загального обсягу досліджених одиниць, причому звертання, що включають в себе 4 і більше компонентів в основному представлені у творах українських авторів (1,1%): *Дитино моя дорога, золота!*[3:79] *Коханий, рідний мій трудівник.*[7:254]. Найбільш часто подібні конструкції відзначаються у мовленні персонажів жіночої статі. Вивчення експериментального матеріалу дозволяє зробити висновок про функціональну значущість граматичних (морфологічних, синтаксичних), лексичних, стилістичних і просодичних засобів актуалізації звертань у художньому мовленні у двох порівнюваних мовах.

2. Природною формою вираження звертання в обох мовах є іменник і рідше (близько 2,5% випадків) - субстантивований прикметник. У середині першої групи слів виділяють два лексичних розряди: імена власні (антропоніми) і імена загальні (апелятиви). У сучасній українській мові поширеним морфологічним засобом актуалізації звертання у процесі комунікації є клична форма іменника і субстантивата: *Ах, Лоро! До чого ти мене довела?!*[15:3] *На жаль, я ще тебе чую, нещасна гендлярко, безталанна перекупко*[15:40]. Зберігається також архаїчна форма кличного відмінка з

закінченням –ове: *Хто мені скаже, панове, що написала у своєму житті ця тихата молодичка? ?[15:35]*. Слід зазначити, що власне кличного відмінка у французькій мові немає, вокативну функцію в ньому виконують наказовий спосіб і активне вживання емпатичних конструкцій. До морфологічних засобів, що надають звертанню різні змістовні та емоційні нашарування відноситься афіксація. В якості компонентів поширених звертань характерне використання різноманітних детермінантів: присвійних займенників, прикметників, вигуків і часток, а також артикля (у французькій мові).

3. В українській і французькій мовах звертання виконує у зв'язному мовленні дві синтаксичні функції: воно вживається в якості самостійного висловлювання (самостійне звертання) і в якості незалежного компонента речення (несамостійне звертання), об'єднаного за допомогою інтонації з іншими компонентами в одне складне синтаксичне утворення, не вступаючи ані в сурядні, ані в підрядні відношення ні з одним із членів речення. Несамостійні звертання за характером співвіднесеності з реченням і його членами поділяються на п'ять типів

4. Можна виділити дві крайні групи лексем, що входять до складу українських та французьких звертань: перша (нечисленна) характеризується високою частотністю вживання - рекурентна. На іншому полюсі - одиничне вживання значної кількості іменників і прикметників, що можна пояснити оказіональним (контекстуальним) характером їх використання у якості звертання. Це дає підставу зробити висновок про те, що репертуар лексем, на базі яких базуються українські та французькі звертання, порівняно небагатий, і відрізняється високим ступенем стандартизації. Рекурентні звертання характеризуються високим ступенем лексичної валентності, яка виникає в наслідок колокації (семантичної зв'язності слів, зумовленої їх лексико-фразеологічними властивостями). Разом з тим не можна не підкреслити роль оказіональних звертань у художньому дискурсі, що характеризуються функціональною одноразовістю і яскраво вираженою авторською приналежністю.

5. Дані, отримані при вивченні стилістичних особливостей вживання звертань у комунікації, свідчать про важливість реєстру спілкування, що використовується мовцем: піднесений (максимально-офіційний), високий (офіційний), нейтральний (розмовний), фамільярно-побутовий, низький (вульгарно-брутальний). Стилiстична варіативність звертань тісно пов'язана з семантичною складовою даної смислової одиниці. При цьому у стилістично нейтральному тексті у ролі звертання виступають імена власні людей, назви осіб за спорідненням, суспільним статусом, професією і т.п., а у текстах з емоційним і експресивним забарвленням засоби стилістичної варіативності звертань значно розширюються. Найбільш часто використовуються звертання-метафора, звертання-метонімія, звертання-іронія, звертання - перифраз. З метою посилення спонукального ефекту при звертанні може використовуватися вигук-частинка, саме звертання може неодноразово повторюватися: *О, Олександрo, не лукав!*[15:28]; *Мамцю! Мамцю!*[3:40]; *Ben! Ben! La maîtresse, elle nous a appris une poésie très jolie!*[23:168]. Подібні стилістичні засоби оформлення звертань зустрічаються з однаковою частотністю в обох мовах, що дозволяє зробити висновок про їх універсальність.

У досліджуваних мовах, в залежності від функції, несамостійне звертання може займати ініціальну, медіальну і фінальну позиції в реченні. Найбільшу інтонаційну самостійність має звертання, що займає в реченні ініціальну позицію, або ізольоване становище.

6. Семантико-функціональний аналіз звертань виявив першорядну роль контексту у реалізації та формуванні експресивних сем, бо саме в ньому відбувається актуалізація одного з візуальних експресивних значень певної диференційної семи, конкретизація або увиразнення її значення, розширення сфери вживання експресивів та поява нових складників. В залежності від характеру використаних у звертанні мовних одиниць і характеристик комунікативної ситуації (у художньому творі - контексту) нами виділено ряд різних типів реалізації інгерентної або адгерентної експресивності звертань.

Особливої уваги заслуговує питання про взаємозв'язок різнорівневих лінгвістичних засобів оформлення звертання (лексичних, граматичних, інтонаційних, стилістичних). Одночасне використання декількох лінгвістичних засобів при оформленні звертання посилює його прагматичне і комунікативне значення і дозволяє уникнути семантичної багатозначності.

7. Виділення особливостей функціонування звертань у двох порівнюваних мовах свідчать про те, що всі специфічні риси звертань пов'язані з національно-культурними особливостями двох народів та їхніх мов (вживання архаїзмів, ввічливих форм звертання, кількісні характеристики зниженої лексики). Незважаючи на наявність конкретно-мовних особливостей оформлення звертань, характер механізму співвідношення «зміст-форма» є ідентичним у порівнюваних мовах, причому суттєві риси цих механізмів можна кваліфікувати як мовні універсалії.

РОЗДІЛ 4. ГЕНДЕРНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЗВЕРТАНЬ

4.1. Двоступеневий принцип «гендерного виміру» мовної особистості у літературному творі

Загальні положення гендерного аналізу, незалежно від конкретного інструментарію, зводяться до необхідності виявлення дійсного внеску чоловіків та жінок (із акцентуацією жіночого начала) в усіх сферах життя суспільства та визнання реального гендерного розподілу життєдіяльності.

Це дозволяє виявити як пріоритети, так і негативні фактори життєдіяльності жінок та чоловіків, і базується на різних групах чинників, що впливають на цю життєдіяльність, зокрема:

- 1) фізичні та матеріальні ресурси;
- 2) соціальні та організаційні ресурси;
- 3) психологічні ресурси – комплекс переконань, вірувань, підходів, очікувань та залежностей, що зумовлюють реакцію на ситуації.

Лінгвістичний аналіз лежить у площині таких передумов:

- 1) гендер завжди маніфестовано в мові й може розглядатися як змінна функція комунікативного акту;
- 2) культурно-символічний характер гендера конструює відповідну гендерну спрямованість;
- 3) дослідження гендерних аспектів мовних явищ включає аналіз та класифікацію мовних елементів з метою побудови їх гендерних моделей;
- 4) для гендерного аналізу художнього дискурсу передбачається, що автори-чоловіки та автори-жінки усвідомлюють власну гендерну належність та адекватно моделюють гендерні стереотипи своїх персонажів);
- 5) моделювання гендерної дійсності в художньому творі розцінюється як досвід її аналізу авторами-чоловіками та авторами-жінками та як прагнення віднайти відповідний потенціал для її відтворення.

На основі цих необхідних умов можливо коректно згрупувати звертання в українській та французькій мовах не тільки за структурним принципом, а й за гендерним, визначити принципи вибору тих чи інших типів звертань

залежно від соціо-культурної статі мовця, враховуючи не тільки форму вокатива, а й ступінь його емоційно-експресивного забарвлення. Відштовхуючись від цього, можна зрозуміти, які гендерні розбіжності у мовленні чоловіків чи жінок носять функціональний характер, які пріоритети у виборі мовленнєвих ресурсів має той чи інший мовний соціум.

Для аналізу художнього тексту з гендерних позицій важливим є той факт, що соціокультурний концепт статі представляється щонайменше дворівневим утворенням: гендер є і сукупністю соціально позначених культурних стереотипів, і ментальною проекцією цих стереотипів, тобто концептуалізацією реальних стереотипів автором художнього твору. Саме у цьому своєму вимірі соціокультурний концепт статі перетинається з мовою художнього твору, стаючи параметром текстотворення.

Одним з найбільш очевидних є питання про співвіднесення реального і вигаданого в художньому творі, тобто про взаємодію автора з тим образом, який їм створений. Герой літературного твору, з одного боку, є творінням автора. Розміщений в умовно-реальний світ, літературний персонаж описується автором через призму власного світогляду, таким чином мовленнєва поведінка героя художнього твору, його внутрішній світ, вербальні та невербальні особливості, маркуючі його соціальний статус - це та оболонка, яку створює письменник.

Дослідження персонажа як комунікативної особистості, з іншого боку, є певною мірою умовним, оскільки в цьому випадку дослідник, як правило, відволікається від особистості письменника і підходить «до персонажа як до реальної особи, тобто як до факту» [77: 72].

Не можна заперечувати той факт, що герой художнього твору має певний ступінь незалежності та відповідно до формулювання В.В. Виноградова його мовленнєва поведінка є єдиною «художньо-мовною свідомістю» і часто образ авторської особи, який все ж є фокусом тяжіння мовної експресії ... виявляється як би усуненим» [35: 76].

З точки зору Ю.М. Караулова, взаємодія автора і персонажа виглядає наступним чином: «Письменник виступає у своїх творах не як єдина, цілісна мовна особистість, а як безліч розмовляючих і розуміючих мовних особистостей ... Тут ми зустрічаємося з антиномією індивідуального і соціального. Письменник, втілюючи в своїх творах множинність різних індивідуальностей, змушує їх говорити відповідно суспільно-історичних умов їх формування і виховання як особистостей, відповідно їх статусу і займаних ними соціально-психологічних позицій, пристосовуючи мовленнєву поведінку героїв до контекстів їх психологічної поведінки ... » [77: 86]. Причому духовний світ особистості персонажа відображається в його мовних здібностях і вміннях, складовими структури комунікативної особистості є морально-етичні, естетичні, соціальні, психо-фізіологічні кореляти.

Мовний, комунікативний аспект гендера представляє собою ще одне з актуальних питань сучасного мовознавства і в плані дослідження мовленнєвої поведінки персонажів літературних творів досі потребує додаткових емпіричних даних. На думку В.П.Нерознака найбільший інтерес представляє вивчення «мовленнєвої поведінки, яка реалізується в конситуативних мовленнєвих тактиках». При цьому об'єктом дослідження виступає гендерна мовна особистість [120:70]. Іншими словами, гендерні стереотипи суспільних відносин, забарвлюючись своєрідними рисами особистісного світовідчуття письменника, переносяться на фікціональну комунікативну особистість персонажа, формуючи його таким чином як «самостійну» мовленнєву особистість. При цьому найважливішими проблемами для гендерного вивчення комунікативної особистості є реконструкція гендерного «Я» в тексті », а також « побудова мовленнєвого портрету гендерної мовної (комунікативної) особистості » [120:71].

На цій підставі видається найбільш доцільною тактика двоступеневого трактування параметрів «гендерного виміру» комунікативної особистості в літературному творі. Цей підхід передбачає на першому етапі аналіз

гендерної диференціації лінгвістичних характеристик звертань в художньому тексті в аспекті гендерної приналежності автора з метою виявлення ступеня впливу мовної особистості автора з урахуванням усього комплексу його соціальних, психічних, емоційних, когнітивних та інших характеристик. На другому етапі вивчається гендерна асиметрія мовленнєвої поведінки персонажів як гендерних мовних особистостей, які беруть участь в художньому дискурсі літературного твору.

Аналіз художнього твору з точки зору вивчення героїв як самостійних суб'єктів текстової структури, проблеми співвідношення мовленнєвих сфер суб'єктів літературного твору є надзвичайно важливим на сучасному етапі розвитку філологічної науки. Названий аспект дослідження літературного твору вперше був запропонований В. В. Виноградовим як «образ автора» і отримав подальший розвиток в роботах.

4.2. Вплив мовної особистості автора на гендерну диференціацію лінгвістичних характеристик звертань в художньому тексті

4.2.1. Гендерна диференціація функціонально - семантичних характеристик звертань у художньому тексті

Ознаки маскулінності / фемінінності, виявлені в звертаннях, правомірно систематизувати відповідно до функціонально-семантичних категорій, які, «виникаючи в процесі комунікації, реалізуються в усьому граматичному порядку мови у взаємодії з лексикою» [150:61].

Гендерна асиметрія функціональних аспектів звертань художнього дискурсу розглядається нами в прагматичному ракурсі на тій підставі, що, як зазначає О.І.Москальская, глибинний план текстотворення представлений «найзагальнішими комунікативними настановами» [116:52].

Результати проведеного дослідження свідчать про тенденцію до превалювання в «жіночих» текстах звертань, що виконують крім основної (вокативної) функції низки додаткових призначень. До них відносяться, перш за все, контактність і некатегоричність. Контактність визначається як компонент структури мовленнєвого акту, сприяючий внутрішній організації

мовленнєвого спілкування, безперебійному перебігу комунікації. З категорією контактності зазвичай пов'язують функції стійких мовних форм ввічливості. Так, в розумінні Н.І.Формановской мовний етикет являє собою «макросистему національно специфічних вербальних одиниць, прийнятих і приписаних суспільством для встановлення контакту співбесідників, підтримання спілкування у бажаній тональності відповідно до правил мовленнєвої поведінки» [166: 2]. Думка про те, що «ввічливість» слід включити в більш загальну категорію «контактність», звучить і в роботі Л.А.Кисельової [81]. У ряді досліджень підкреслюється роль контактних засобів в «соціальної символізації». Зокрема, Л.С. Школьник пише: «Оскільки комуніканти моделюють особистісні та соціальні якості один одного, їм важливо дати якийсь" матеріал "для адекватної взаємодії, так би мовити, подати себе в потрібному плані» [182:24].

На підставі виконаного аналізу можна співвіднести з категорією контактності наступні гендерні ознаки звертань, що виконують контактовстановлюючу і контактопродовжуючу функцію: деякі з «мовних засобів захисту особистості», «спеціальні форми ввічливості».

Некатегоричність (в термінології західних лінгвістів - «епістемічна модальність») «проявляється у пом'якшенні різкої характеристики, в обережності, деякою дистанційованості. Всі ці відтінки текстової модальності пов'язані з підвищенням самоконтролю, недопущенням надмірної стислості, яка може сприйматися як неухважність, неповага до партнера. В обережності виражається модальний відтінок «нестопроцентної об'єктивності»: адресант звертання підкреслює деяку долю невпевненості, сумніву у своїй правоті, залишаючи для себе можливість відгородитися (хеджинг) від сказаного. За мовленнєвим відгородженням може ховатися намагання вибачення мовця за можливий негативний ефект форми звертання, до якої його змушують обставини. Крім того, причиною некатегоричності часто буває прагнення адресанта уникнути зайвої наполегливості ».

Некатегоричності форм звертання відповідають такі ознаки, як лексика пом'якшувального характеру, мовні засоби захисту особистості.

Таким чином, в художніх дискурсах гендерно протиставлених текстообразуючих суб'єктів спостерігається функціональна асиметрія звертань по аспектам «контактність» і «некатегоричність». Специфіка цієї асиметрії детермінується гендерною мовною особистістю автора: у творах авторів-жінок частотність і розмір інтенсивності відповідних прагматичних «зарядів», вище, ніж у творах авторів-чоловіків.

Гендерна асиметрія семантичних аспектів звертань художнього дискурсу найбільшою мірою проявляється в особливостях вживання антропонімів, в характері актуалізації статусно-рольових відносин і кількісному складі та якісній диференціації емоційно-оцінних характеристик адресата.

4.2.1.1. Гендерні особливості вживання антропонімів

Результати аналізу вживання форм антропонімів у творах жінок і чоловіків представлені в таблиці №4.1.

Таблиця №4.1. Звертання - антропоніми в «жіночих» та «чоловічих» текстах

Автори	Повне ім'я	Скороч. ім'я	Прізвище	Прізвисько	Усього
Французька мова					
Жінки	541 (91,5 %)	21 (3,5 %)	16 (2,7 %)	13 (2,3 %)	591 (100 %)
Чоловіки	634 (67,5 %)	156 (16,6 %)	106 (11,3 %)	42 (4,6 %)	938 (100 %)
Усього	1175 (76,8 %)	177 (11,5 %)	122 (7,9 %)	55 (3,8 %)	1529 (100 %)
Українська мова					
Жінки	680 (86,9%)	61 (7,8%)	16 (2,0%)	26 (3,3%)	783 (100 %)

Чоловіки	575 (62,0%)	180 (19,4%)	90 (9,7%)	74 (8,0%)	929* (100 %)
Усього	1264 (73,8%)	241 (14,1)	106 (6,2)	100 (5,8)	1712 (100 %)

*)У таблицю не внесено 9 звертань на ім'я по батькові, що є в текстах українських авторів (чоловіків).

Зіставний аналіз вживання форм антропонімів в залежності від гендерної приналежності автора надає змоги стверджувати, що в авторів-жінок звертання-повне ім'я зустрічається значно частіше, ніж у авторів-чоловіків (відповідно 86,9% і 62,9% в українській мові і 91,5% і 67,5% - у французькій).

Уживання скороченої форми імені та прізвища характеризується протилежною тенденцією - у творах письменників-чоловіків ці форми набагато частотніше (16,6% і 19,4%): *Ben, je vais faire sauter le petit locataire.*[23:50]; *Це ти, Ксана?*[2:330], ніж у творах письменників-жінок (3,5% та 7,8%): *Eh Flo...* [18: 76]; *Кать, я чо' прийшла...*[3:52].

Також значну різницю спостерігаємо в уживанні звертань-прізвищ персонажами французьких авторів-чоловіків і авторів-жінок - у «жіночих» творах кількість таких звертань незначна порівняно з аналогічними формами в творах авторів-чоловіків. Прізвище у вокативній функції в «жіночих» творах відзначене в 2,7 % та 2,0% випадків: *Saint-Gobain, donnez deux gins. Si, si, croyez-moi, du gin*[25:147]; *Крищенко, ти чого не береш трубку?!* [7:154] тощо, у той час як чоловічі тексти відзначаються багатократним підвищенням кількості (11,3 % та 9,7%) вокативів-прізвищ: *Tu l'as remarquée, toi, Maillat?*[22:36] *Ой, Ірлику мій, Ірлику. Потерпи, дорогий, цей перший рік* [4:34].

Відзначено 2,3 % та 3,3% випадків звертань на прізвисько у «жіночих» текстах : *Сти, Русалонько...* [3:269] ; *Et Babar? Tu nous l'as pas fini.*[18:37]

Персонажі творів авторів-чоловіків вдвічі частіше вживають прізвиська у функції звертання; у 4,6 % та 8,0% випадків зустрічається вокатив-

прізвисько в «чоловічих» текстах: *Ну, давай, Айвазовський. [4:44] ; Vascon, j'ai l'impression que les médecins ne m'aiment plus, je les déprime[30 :56]*

Якісно схоже співвідношення між типами антропонімів в звертаннях спостерігається в творах українських авторів. Звертання на ім'я по батькові, відсутні у французькій мові, складають в українських художніх текстах близько 1% і зустрічаються головним чином у творах авторів-чоловіків.

4.2.1.2. Гендерні особливості вживання статусних звертань

Особливості шанобливого ставлення віддзеркалюються в тональності й стилі спілкування і значною мірою залежать від соціостатевих статусів комунікантів. Поштивість чоловіків базується на соціальному становищі та ролях адресата. Наприклад: *Віддаю належне вашому гумору, пане професор![2:5] ; On ne s'est jamais payé personne, monsieur l'inspecteur. [24:209].*

Натомість жінки прагнуть бути люб'язними, вишуканими. Вони схильні до вияву почуттів, настроїв, емоцій. У спілкуванні віддають перевагу пошанному займенникові Ви, наприклад: *Льоню, як добре, що я до вас зайшла. [3:42]; Et vous, jeune fille, êtes-vous une de ces malheureuses existentialistes?[27 :36].*

4.2.1.3. Гендерні особливості вживання емоційно-оцінних звертань

Як показано у другому розділі емоційно-оцінні звертання складають близько третини (34,3% в українській мові і 29,9% - у французькій) від загального обсягу всіх вокативів в експериментальному корпусі. У таблиці №4.2 відображено кількість і відсоткове співвідношення емоційно-оцінних звертань, зафіксованих у творах авторів-чоловіків і авторів-жінок.

Таблиця № 4.2. Розподіл звертань емоційної оцінки за гендерним аспектом*)

Автори	Кількість звертань інгерентної емоційної оцінки		
	Позитивна	Негативна	Усього
Українська мова			
Жінки	365 (80,1 %)	91 (19,9 %)	456 (100 %)
Чоловіки	288 (67,2 %)	141 (32,8 %)	429 (100 %)
Усього	653 (73,8%)	232(26,2 %)	885 (100 %)
Французька мова			
Жінки	292 (85,1 %)	51 (14,9 %)	343 100 %)
Чоловіки	228 (71,6 %)	91 (28,4 %)	319 (100 %)
Усього	520(78,5 %)	142 (21,5 %)	662 (100 %)

*)Примітка: У таблиці не враховані контекстуально зумовлені (адгерентні) емоційно-експресивні звертання (див. розділ 4.2.1.)

Як показано у таблиці, кількість звертань позитивної емоційної оцінки авторів-жінок суттєво більше, ніж у творах, написаних авторами-чоловіками (відповідно 80,1 % і 67,2 % в українській мові та 85,1 % і 71,6 % у французькій мові). Кількість вокативів, що містять у своїй семантиці негативні семи, у відсотковому відношенні набагато більше в мовленні персонажів творів, написаних чоловіками, ніж створених авторами-жінками.

4.2.2. Гендерна диференціація засобів вираження звертань в художньому тексті

План вираження звертань демонструє ще більш яскраво виражену гендерно обумовлену асиметрію, ніж їх змістовний план. Як показує аналіз експериментального матеріалу, виділяється велика група граматичних і

лексико-стилістичних явищ, що мають спільну природу: підсилювальні граматичні конструкції, емоційно забарвлена і образна лексика, стилістичні конструкції емпатичного характеру. Переважання даних ознак у жіночій мові можна визначити як гендерно обумовлену диференціацію звертань, яка підтверджує правомірність тверджень про існування чоловічого та жіночого комунікативних стилів спілкування.

4.2.2.1. Гендерна диференціація за кількістю компонентів

Звернемося до розгляду розподілу звертань за параметром кількості компонентів у «чоловічих» та «жіночих» текстах (таблиця № 4.3.)

Таблиця №4.3. Кількісний склад звертань з урахуванням гендерного аспекту

	Непоширені звертання	Поширені звертання	Усього звертань
Українська мова			
Жінки	769 (63,5 %)	442 (36,5 %)	1211 (100 %)
Чоловіки	1061 (73,5 %)	382 (26,5 %)	1443 (100 %)
Усього	1829 (68,9%)	825 (31,1%)	2654 (100 %)
Французька мова			
Жінки	647 (64,3 %)	360 (35,7%)	1007 (100%)
Чоловіки	937 (76,0 %)	289 (24,0%)	1206 (100%)
Усього	1565 (70,7 %)	649 (29,3%)	2213 (100%)

З таблиці видно, що в аналізованих творах французьких письменників спостерігається гендерна неоднорідність вокативів за їх кількісним складом: у «жіночих» текстах поширені звертання використовуються частіше (35,7%), ніж у «чоловічих» текстах (24,0 %).

Якісно схожа ситуація спостерігається і у творах українських авторів (відповідно 36,5 % і 26,5%)

4.2.2.2. Гендерна диференціація за характером граматичних засобів вираження компонентів звертань

В області граматичних засобів вираження компонентів звертань можна зробити наступні висновки:

- Жінки частіше ніж чоловіки вживають вигуки, частки, присвійні займенники; наприклад: *Ой, мамцю, яка ж ти в мене золота! [3:45]* ; *Мамо моя золота...[3:68]; Ah! Te voila ! Tu es en retard, mon chéri.[26 :162]* ; *Eh, oui, mon cher, elle vous mange des yeux. [28 :75].*

- Жінки частіше ніж чоловіки використовують у звертаннях прислівники і прикметники, що виражають позитивне конотативне модально-емоційне значення. Використання цих компонентів для передачі негативного ставлення до співрозмовника характерно для чоловіків. Наприклад:

Жінки: *Біденький мій... Ріднесенький... Любий, любий...[3:159]; Oh! Ma pauvre choute, tu as les jambes enflées ce soir.[20 :123]*

Чоловіки: *Шукайте свої голови, чмошники бездарні![1:117]; Grosse fiotte, si tu te crois raisonnable avec ta jupette. [31:142].*

На морфологічному рівні в українській мові виділяються такі гендерні відмінності компонентів звертань:

- Використання великої кількості зменшувально-пестливих суфіксів жінками на відміну від чоловіків. Цей феномен можна пояснити бажанням «слабкої» статі урізноманітнити засоби передачі експресивних лексем, варіювати ступінь вираження емоційно-модального ознаки при акцентуації позитивних особливостей адресата звертання і власної оцінки. Диминутиви частіше використовуються жінками в емоційному мовленні з метою висловлення своїх багатовимірних відносин з навколишнім світом, при цьому в якості словообразуючих елементів використовуються суфікси -очк-, -оньк-, -еньк-: *І ти, Лоро, даремно, голубонько, затіяла цей... фінал власної комедії! [15:10]; Тож, моє сонечко, вперед і вгору! [15:27].*

- Вживання зменшувально-пестливих компонентів у чоловічому мовленні характерно в ситуаціях, коли звертаються до маленьких дітей або до близьких людей, або коли позначають маленькі розміри об'єкта. Для чоловічого мовлення характерні суффікси: -к-, -ок-, -ик- : *Де ти, пташко моя?*[2:48]; *Памагі, слухи, землячок, витаці мене!*[1:78];

4.2.2.3 Гендерна диференціація за характером вживань лексичних засобів вираження компонентів звертань

При аналізі арсеналу лексичних одиниць, що використовуються в якості компонентів звертань виявлено, що саме вони найбільше підпадають під вплив гендерних стереотипів, гендерних ролей, так як вони безпосередньо розмежовують область інтересів, традиційно приписаних чоловікам і жінкам. Вважається [72: 120], що при вивченні тематичної спрямованості бесід «рольовий» аспект необхідно враховувати. Він є значущим не тільки для виявлення типової тематики, а й для актуалізації фатичної функції процесу комунікації (жінки - діти, погода, домашні справи, здоров'я, чоловіки - політика, робота, спорт). Зазначені відмінності тягнуть за собою диференціацію в ступені володіння лексикою, що відноситься до різних тематичних груп.

Вперше відмінності в обсязі жіночого і чоловічого словників були відзначені О. Есперсеном, який вважав, що словник жінок менший, ніж словник чоловіків [245:78]. Причому жінки користуються тільки усталеним (ядерним) шаром лексико-семантичного поля мови. Саме тому в мовленні жінок частіше зустрічаються найбільш часто вживані лексеми. Що стосується чоловіків, то в їхньому мовленні частіше використовуються архаїзми, неологізми і професіоналізми [22:89]. До аналогічних висновків приходять Е.А.Земська, М.А. Китайгородська, Н.Н. Розанова [72].

За результатами цього дослідження відзначені наступні гендерні відмінності у використанні лексичних засобів реалізації звертань в художньому дискурсі чоловіків на відміну від жінок:

- Тенденція до смислової точності при виборі лексичних одиниць, значній кількості термінології (жінки як правило користуються словоформами з приблизним значенням). Наприклад:

Чоловіки: *Хвора, йдуть сюди.[2:329]; Сніть, пане вчителю![2:173]; Docteur, il faut sauver mon frère.[24:235]*

Жінки: *Де твій золотий віночок, янголе мій? [15:77]; Vous appelez « au secours » ma chère enfant?[26 :80]*

-значний вплив професійної діяльності, наслідком якого є часте вживання термінологічних одиниць у звертаннях навіть у побутовому типі дискурсу. Цей факт дає підставу стверджувати про існування тенденції до використання чоловічою частиною населення свого професійного досвіду в спілкуванні поза професійної сфери діяльності. Таке становище є непрямим свідченням більш важливої ролі, яку відводять професійному статусу в комплексі соціальних ролей чоловіки, на відміну від жінок. Наприклад: *Ех, Альошо, дорогий ти наш форварде.[4:34]; Маляре! Малюй, а людей не чінай.[7:269]; Professeur combien d'heures a duré l'opération?[24:393].*

Аналіз словникового складу, семантичних полів та асоціативних рядів, приводить до висновку, що через більшу зосередженість жінки на своєму внутрішньому світі (у порівнянні з чоловіками), її лексикон характеризується великою кількістю слів з модально-емоційної семантикою чуттєвості, емоційної оцінності; крім того жінка частіше вживає в складі звертань лексеми, що виражають емоції людини, її психологічний стан, наприклад: *Життя пред'являє нам свої рахунки, коханий Станіславе.[15:81]; Бідна душечко неупокоєна, невідспівана, тяжко скривджена...[15:291]; Juliette... pauvre chère idiote, ne vois-tu pas que c'est maintenant ou jamais qu'il faut foncer.[20:219]*

4.2.2.3.1. Звертання з присвійним займенником

Як показано у попередньому розділі, однією з поширених конструкцій емоційно-оцінних звертань є конструкція з присвійним займенником; в

основному вокативи даного типу використовуються в творах авторів-жінок, складаючи майже половину всіх експресивно-емоційних вокативів, на відміну відтекстів письменників-чоловіків, де дані звертання складають менше однієї п'ятої від загального числа експресивно-емоційних вокативів. Наприклад : *О, мій добрий, вірний і єдиний лицарю!* [15:319] ; *Mon pauvre Luc, tu as presque aussi mauvaise mine que Dominique.* [27 :106]

4.2.2.3.2. Звертання з прикметником любий /cher

Проаналізуємо вживання ще одної розповсюдженої групи звертань-вокативів з семой «дорогий» залежно від гендеру автора твору (дані відображені в таблиці № 4.4.).

Таблиця №4.4. Вживання вокативів з семою «дорогий» залежно від гендеру автора твору.

Гендер автора твору	Жінки	Чоловіки	Усього
Українська мова	123 (84,2%)	23 (15,8%)	146 (100%)
Французька мова	128 (77,7 %)	37 (22,3 %)	165 (100%)
Разом	251 (80,7 %)	60 (19,3 %)	311 (100%)

Вельми характерним показником гендерної асиметрії є співвідношення звертання з компонентом «дорогий, любий» (ЗД) стосовно до всього пласту емоційно-оцінних позитивно забарвлених вокативов. Проведений аналіз вокативів, що містять прикметники *дорогий, любий /cher, chéri* з урахуванням гендеру письменника дозволяє стверджувати, що в художніх текстах спостерігається певна кореляція між статтю автора і особливостями вживання і цих емоційно-оцінних звертань: у «жіночих» творах кількість таких звертань у чотири рази перебільшує їх число у «чоловічих» текстах.

4.2.2.4. Гендерна диференціація за характером вживань стилістичних засобів вираження компонентів звертань

Одним з найбільш поширених засобів передачі емоційного стану мовця в процесі комунікації є повтор. Цей стилістичний прийом за своєю структурою нагадує спосіб зміни порядку слів у висловлюванні. Повтор значною мірою підсилює експресивність мовлення, сприяє передачі широкого кола різноманітних емоційних відтінків у мовленні мовця.

До числа причин, що породжують вживання повтору в мовленні слід віднести наступні:

- обміркування стратегії і тактики побудови діалогічного мовлення;
- пошук відповідного вербального втілення думки;
- виправлення мовної неточності при актуалізації думки;
- вплив емоційно-психологічного стану адресанта на процес речепроїзводства;

- бажання, привернути увагу слухача до важливої, з точки зору мовця, частини висловлювання. У цьому випадку можуть використовуватися два види повтору - навмисний і емоційний (ненавмисний) повтор.

Слід зауважити, що використання будь-якого типу повтору сигналізує про емоційну забарвленість мовлення. При цьому повтори демонструють як позитивні, так і негативні конотативні значення.

Крім того для повторів є характерним вираз цілого комплексу емоцій.

Дані аналізу експериментального матеріалу не продемонстрували наявності гендерної залежності даного параметра: матеріал дослідження характеризується однаковими кількісними показниками вживань повторів у мові чоловіків і жінок 343/341 (всього 684).

У науковій лінгвістичній літературі зазначено існування різних способів експлікації емоцій в тексті, за допомогою їх опису, називання або висловлення [178]. При цьому велике значення для коректної інтерпретації

читачем емоційного стану героя твору має використання письменником невербальних засобів передачі емоцій.

Слід зазначити, що жіноче мовлення характеризується гіперболізацією експресії. Підтвердженням цього є висока частотність використання в мовленні жінок інтенсивів, здатних передавати оцінні конотації. Така ж картина спостерігається і при аналізі контакто-встановлюючих реплік жінок, і при розгляді засобів вираження стереотипних «жіночих» реакцій у діалогічному мовленні: *Дитино ти моя золота. Ну, зроби... Зроби, якщо так.*[3:26]; *Ah! Juliette.... pauvre chère idiote, ne vois-tu pas que c'est maintenant ou jamais qu'il faut foncer* [20:219].

Ще однією ознакою, яка диференціює жіноче мовлення від чоловічого, є високий ступінь концентрації модально-емоційних лексем і конструкцій у художньому тексті.

Зокрема, широке використання прислівників і прикметників, що описують гаму позитивних конотативних значень, є характерною рисою жіночого дискурсу. При цьому узуальне використання синонімічного ряду компонентів функціонально-семантичного поля прикметника «хороший» представлено найбільш яскраво. Зазначена група емоційно забарвлених лексем представлена такими словами, як чудовий, дивовижний, чарівний, видатний, надзвичайний, прекрасний: *Добра, золота, незабутня подруженька вірна!*[15:75]; *Mon merveilleux amour!*[20:134]

Що стосується чоловічого мовлення, то з позицій оцінювання модально-емоційної конотативності висловлювань, матеріал дослідження показав переважання нейтральної лексики;

Однією з дістинктивних рис експресивного мовлення чоловіків є використання стилістично знижених засобів. Причому навмисне, у багатьох випадках жартівливе використання грубих форм є типовою властивістю мовлення чоловіків: *Хоч це ви розумієте, йолопу?!*[1:117]; *Abruti! Fais comme tout le monde, emprunte à ta banque.*[16:61] Характерними проявами таких

ситуацій є випадки, що потребують висловлення ніжного ставлення, наприклад, спілкування з тваринами, дітьми або розмови про них.

Слід зауважити, що в мові жінок також спостерігається використання стилістично зниженої лексики. Як правило це навмисне вживання вульгаризмів, що є свого роду демонстрацією невимушеності, розкутості у спілкуванні і, звичайно, не адекватно звичайної грубій формі мовлення. В основному таке фамільярне спілкування спостерігається між представницями однієї статі: *Що ти верзеш, дурепо?! Яке кохання? Тобі скільки років?![3:112]; Vas-y, petite canaille![26:119]*.

При використанні метафор у звертаннях жінки схильні до вживання асоціативних функціонально-семантичних полів, передаючих особливості природи, тваринного світу, побуту: *Заходь, зайчику![3:45]; Arrête, loulou, ne pleure pas ![24:145]*, тоді як чоловіки тяжіють до обговорення проблем таких тематичних груп, як професійна сфера, політика, соціальні зміни, спорт, полювання: *Я вже тут, командір [1:18]; Vous avez entendu, subordonné?[31:165]*

Два основних фактори впливають на вживання експресивних лексичних одиниць в художньому тексті – вторинній системі моделювання, це:

а) загальномовна природа експресивів, яка зумовила загальноповживаність даних лексем в узуальній сфері;

б) авторське використання експресивної лексики, яке носить оказіональний характер внаслідок індивідуального сприйняття будь-якого явища або події, яке не завжди відповідає узусу.

Сферою функціонування оказіоналізмів є художня література і поезія: оказіональні слова утворюються вільно і природно по мірі необхідності у живому мовленні. Вони являють собою мовленнєві явища, які, як ми вже згадували, не отримують широкого суспільного визнання. Оказіональні явища зазвичай бувають індивідуальними новоутвореннями, що належать окремим поетам чи письменникам, тобто на відміну від рекурентних

конструкцій вони несуть на собі ім'я свого творця, тому okazіоналізми різного роду іноді називають авторськими.

Автори okazіоналізмів можуть дозволити собі порушення всіх діючих в мові законів і правил при утворенні тих чи інших одиниць. Особливо це характерно не тільки для поезії, але й для прози.

Незважаючи на те, що аналіз рекурентних конструкцій і okazіоналізмів є переважно семантичним і проводиться за допомогою методів семного та контекстуального аналізу, із залученням словникових дефініцій, словотвірного і функціонально-граматичного аналізу, він може виявити тільки одне: залежність, або «прив'язка» okazіоналізмів до тексту / контексту / конситуації набагато вище, ніж у рекурентних конструкцій. Це цілком зрозуміло, бо у відсутності контексту okazіоналізм просто не буде зрозумілий своїм адресатом. Підсумовуючи сказане, можна стверджувати, що основою рекурентних конструкцій є їх повторюваність, відтворюваність і тиражування. У силу того, що рекурентні конструкції обох типів функціонують як у сфері художнього дискурсу, так і в публіцистичному стилі мовлення, вони мають високу експресивність, характеризуються стійкістю і ідіоматичністю. Ці конструкції утворюються за певними мовними правилами, на основі певних моделей.

Сфера уживання okazіоналізмів - це в основному, художня література і поезія, хоча вони також зустрічаються в публіцистичному стилі мовлення. Вони характеризуються функціональною одноразовістю і яскраво вираженою авторською належністю, при цьому утворюються за законами авторського вияву волі.

На прикладі сукупності всіх вивчених художніх творів можна констатувати той факт, що експресивна лексика демонструє системний характер зв'язку з емоційно-модальними особливостями суб'єкта комунікації як в межах структури всього тексту, так і в рамках окремих мовних відрізків. Однозначність такого зв'язку підтверджується такими фактами:

- 1) підпорядкований характер експресивів відносно до художньо-

зображальних засобів твору; 2) органічне існування експресивів в ідіолекті письменника; 3) індивідуальне вживання автором експресивів, що ґрунтується на загальномовних системних закономірностях функціонування експресивної лексики; 4) відсутність порушень у функціонуванні мовленнєвої лексичної системи при вживанні кодифікованих експресивів. Варто зазначити, що перенасичення експресивною лексикою того чи іншого художнього твору негативно впливає на текст як одиниці, що характеризується чіткою системною організованістю.

Системний характер експресивів підтверджується результатами аналізу художніх творів українських письменників. Індивідуальний авторський стиль ґрунтується серед інших факторів також і на особливостях вживання письменником експресивної лексики, яка в свою чергу взаємодіє з різноманітними мовленнєвими структурами текстового простору.

Простежуються деякі загальні тенденції: автори (починаючи з І.П.Котляревського до 80-х років ХХ ст.) вживають експресивні лексеми з метою створення нового, нетипового образу, таким чином підкреслюючи свою авторську індивідуальність і оригінальність стилю. Символичний характер експресивів у такому випадку відзеркалюють мовленнєву особистість письменника і його героїв. Суб'єктивні засади вживання експресивів сумісно з актуалізацією комплексу мовних структур втілення коннотативних значень репрезентують власне авторську ментальність. При цьому лексичні експресивні одиниці є одним з головних засобів зображення внутрішнього світу людини, її особистості в художніх творах письменників.

4.2.2.5. Гендерна диференціація за характером вживання адгерентної модальної оцінки у звертаннях

Представляє значний інтерес зіставлення звертань інгерентної та адгерентної емоційної оцінки у творах авторів-жінок та чоловіків.

Загальні результати такого зіставлення представлені в таблиці №4.5.

Таблиця № 4.5. Розподіл звертань адгерентної емоційної оцінки за гендерною належністю авторів.

Автори	Кількість звертань адгерентної емоційної оцінки					
	Позитивна		Негативна		Усього	
	кількість	%	кількість	%	кількість	%
Українська мова						
Жінки	110	77,6	32	22,4	142	100,0
Чоловіки	70	60,4	46	39,6	116	100,0
Разом	180	68,9	78	31,1	258	100,0
Французька мова						
Жінки	62	68,4	29	31,6	91	100,0
Чоловіки	41	54,6	34	45,4	75	100,0
Разом	103	62,5	63	37,5	166	100,0

Як видно з таблиці, у мовленні персонажів творів авторів-жінок більше звертань позитивної адгерентної (контекстуальної) оцінки, ніж у відповідних текстах авторів-чоловіків (на 17,2% в українських текстах і 13,8% - у французьких); відповідно, негативно забарвлених звертань цього типу у процентному відношенні більше у «чоловічих» текстах.

У мовленні персонажів творів, написаних авторами-жінками, до звертань, відзначених адгерентною емоційною оцінкою, віднесені такі одиниці:

- звертання з контекстуальною позитивною оцінкою (77,6% та 68,4%)
 Маючи форму негативно забарвлених лексем і словосполучень, вони контекстуально висловлюють широкий спектр позитивних емоцій (добррозичливий жарт, ніжна іронія): *Ах, ти ж бестіє лукава! Так це ти?![15 :316]; Tu es déjà belle, ma puce; tu es déjà très très belle» [18 :19]; «Tu es devenue snob, ma vieille»[28 :147].*

- звертання з контекстуальною негативною оцінкою (22,4% та 31,6%)
 Маючи форму позитивно забарвлених лексем і словосполучень, вони

контекстуально висловлюють негативні емоції (іронію, сарказм, глум).

Серед них:

а) прізвиська :*Et, je mérite quoi, d'après vous, monsieur Je-sais-tout*»[18 :93]

б) поєднання присвійного займенника, означення та імені власного: *Звичайно, не вашим, дорога наша товаришко Рибенко-Ясінська*.[15:165]; *Et «vous» ne vous en posez pas assez, mon cher Bruno. A votre âge vous devriez n'être qu'un point d'interrogation, avec l'espoir de devenir plus tard un point capital* ! [26 :152]

в) поєднання присвійного займенника, означення та апелятиву: *Дорога наша письменниця, ти вже всіх достала своєю правдою!*15:276]; *Puis-je te rappeler, mon petit garçon, que c'est ta soirée de fiançailles?*[27 :100]

г) поєднання присвійного займенника і означення та субстантивованого прикметника: *Мій дороженький, але ж ти інтелігентна людина, як ти можеш... такий бруд видавати, навіть якщо його розхачують* [15: 159]; *«Vous êtes nymphomane, ma chère!* [28 :47].

У даній групі звертань виділяються вокативи, де засобом вираження іронії стає інверсія граматичного роду звертання та статі персонажа-адресата, до якого звертається персонаж-адресант: як звертання до персонажів-жінок вживаються звертання, що стоять у формі чоловічого роду, і навпаки: *А чи ти впевнена у своїй правоті, мій дорогий професор?*![15:267]; *C'est affligeant, mon petit. Soyez gentille, apprenez une autre phrase pour ce mois-ci, même par cœur, mais une autre*» (жінка жінці з іронією)[28 :16].

У мовленні персонажів творів, написаних авторами-чоловіками, до звертань, відзначених адгерентною емоційною оцінкою, віднесені такі одиниці:

- звертання з контекстуально позитивною оцінкою (60,4% та 54,6%), в тому числі:

а) поєднання епітета та імені власного: *Йди до мене, сувора жінко!*[1:46]

б) поєднання присвійного займенника і апелятивів з негативною конотацією: *Не хвилюйся, моя дурненька!*[2:156]; *Merci, mon con.*[22:66]

в) поєднання означення та апелятивів з негативною конотацією: *Не вагаючись, обираєш другий, н'яне одоробло.*[1:81]; *Et maintenant, écoute bien, petit con!*[24:259]

- звертання з контекстуальною негативною оцінкою (39,6% та 45,4%). Контекст обумовлює знак емоції - кепкування, іронію, сарказм, глум:

а) апелятиви з конотативною семантикою: *Але ти вже недосяжний, герою! (іронія)*[1:51]; *Eh Papa, va vite enfiler ton petit pyjama en coton, Maman nous a l'air bien câline, ce soir! (насмійка)*[16 :63].

б) поєднання присвійного займенника і означення та субстантива / субстантивованого прикметника: *І що ж ти будеш робити, мій відважний?*[1:96]; *Tu fais dans ton froc, ma belle, mais tu veux quand même ton rabe!*[22 : 178].

Так само, як і в творах авторів-жінок, у даній групі звертань виділяються вокативи, де засобом вираження іронії стає інверсія граматичного роду та статі персонажа-адресата, до якого звертається персонаж-адресант: як звертання до персонажів-чоловіків вживаються звертання у формі жіночого роду, і навпаки: *Йди звідсі, дівчисько! (звертання до боягуза)*[2:366]; *Tu reux crever, ma vieille! (звертання до слабого чоловіка)*[17:178].

в) поєднання означення та апелятивів: *А навіщо, Марійко, люба сестричко?*[2:368] ; *Ça va, petit père, dit Maillat, je m'excuse.*[17:158] .

Таким чином, в художніх дискурсах гендерно протиставлених текстообразуючих суб'єктів - авторів художніх творів спостерігається семантична асиметрія звертань за наступними аспектами:

- характерним особливостям вживання антропонімів,

- актуалзації статусно-рольових відносин при комуніації,
- кількісному складу і якісній диференціації емоційно-оцінних характеристик адресата
- співвідношенню звертань з інгерентною та адгерентною емоційною оцінкою співрозмовника.

4.3. Гендерна асиметрія мовленнєвої поведінки персонажів художніх творів

Безперечним є вплив особистості письменника на образ героїв його творів, особливості психо-емоційних, когнітивних, соціально-етичних рис автора являє собою комплекс тих факторів, які впливають на суб'єкту організацію тексту. Однак дослідження гендерної приналежності автора є недостатнім. Для повного вивчення розбіжностей у мовленнєвій поведінці жінок і чоловіків необхідно проаналізувати також засоби реалізації досліджуваних мовних одиниць у мовленні персонажів художнього твору як гендерних мовних особистостей, які беруть участь в дискурсі художнього твору - адресантів та адресатів. З цією метою були досліджені деякі гендерно значущі характеристики мовлення адресантів, а також вплив гендерної приналежності адресата на вибирання мовних засобів при актуалізації звернень в процесі комунікації

4.3.1. Вплив гендерної мовної особистості адресанта

Цей фактор досліджено на прикладі гендерного розподілу звертань - антропонімів в мовленні персонажів. Дані для такого порівняння представлені в таблиці 4.6.

Таблиця № 4.6. Розподіл звертань - антропонімів в мовленні персонажів (%)

Антропонім	Автори: Персонаж- адресант:	Жінки			Чоловіки		
		Ж	Ч	Усього	Ж	Ч	Усього
Українська мова							
Повне ім'я		91,6	82,3	86,9	65,7	55,8	62,0
Скорочене ім'я		5,5	9,8	7,8	19,6	20,3	19,4
Прізвище		2 0	2,0	2,0	8,7	10,4	9,7
По-батькові		-	-	-	0,3	1,6	0,9
Прізвисько		0,9	5,9	3,3	5,7	11,9	8,0
<i>Разом</i>		100	100	100	100	100	100
Французька мова							
Повне ім'я		95,1	85,6	91,5	75,3	60,7	67,5
Скорочене ім'я		2,0	6,1	3,5	11,2	20,2	16,6
Прізвище		1,8	5,1	2,7	10,4	13,5	11,3
Прізвисько		1,1	3,2	2,3	3,1	5,6	4,6
<i>Разом</i>		100	100	100	100	100	100

Слід зазначити, що для більшої наочності і зручності зіставлення гендерно релевантних параметрів звертань відносні показники в межах кожного стовпця нормовані до 100%.

В результаті аналізу даних таблиці виявляється певне викривлення в передачі особливостей чоловічого та жіночого мовлення в художніх текстах, детерміновані гендерними стереотипами свідомості авторів творів. У відтворенні гендерної комунікативної поведінки героїв авторами-жінками і чоловіками відзначається тенденція до нівелювання гендерних розбіжностей у вживанні антропонімів у звертаннях персонажами протилежної статі. Так,

наприклад, відмінність частот вживання повного імені у звертаннях в творах французьких авторів протилежної статі становить 24%, в той час як ця відмінність у мові персонажів-чоловіків і жінок не перевищує 10% в «жіночих» і 15% в «чоловічих» художніх творах.

Якщо виходити з припущення, що кожен автор найбільш адекватно відображає в художньому творі гендерно релевантні мовні характеристики персонажів своєї статі, то саме їх і слід вважати нормативними, тобто такими, що відповідають реальним умовам комунікації. В такому випадку, як впливає з табл.4.6. гендерна асиметрія з даного параметру (частотність вживання повного імені у звертаннях в творах французьких авторів) ще більше зросте і досягне майже 35%. В українському художньому дискурсі, як впливає з таблиці спостерігається аналогічне явище. Це дає підставу говорити про ще більш суттєве викривлення у відображенні гендерної диференціації звертань у мовленні персонажів авторами художніх творів, детерміноване гендерними стереотипами свідомості.

До такого ж висновку призводить аналіз впливу гендерної належності адресанта на ступінь семантичної асиметрії звертань по іншим гендерно релевантним аспектам. Зокрема, ґрунтуючись на результатах дослідження, можна констатувати, що просодичні засоби більшою мірою застосовуються при звертанні жінками, ніж чоловіками. Жінки частіше виражають свої емоції інтонацією, при тому що чоловіки переважно використовують для цього лексичні засоби. Із загального числа (194) зафіксованих у творах французьких авторів просодичних маркерів 105 відносяться до звертань адресантів-жінок, а 89- характеризують звертання чоловіків.

Найчастіше у художньому тексті опис інтонаційних засобів, які використовуються при вимовленні звертань для вираження позитивних або негативних емоцій, сфокусовано на характеристиці тональних або тембральних особливостей голосу і його гучності. В усному мовленні інтонаційні параметри суттєво відрізняються у чоловіків і жінок. Жінкам більшою мірою властиві такі просодичні риси: високий рівень мелодики;

більш широкий діапазон тону; вільне варіювання голосового регістру, часте вживання висхідних і низхідних тональних моделей, складних висхідно-спадних або низхідно-висхідних термінальних тонів; менша гучність мовлення; більш різноманітне тембральне оформлення мовлення. Проте лексичні маркери інтонації, які зазвичай використовуються у письмовому мовленні, гендерно нерелевантні (*amer, autoritaire, ferme, glacial, implorant, lugubre, méchante, perçante, sévère, suffoqué, voixtroublé* та ін.). Одним з характерних головним чином для жінок є вживання ідіоми *baisser la voix* (знижувати голос), яка маркує інтонацію, що покликана надати звертанню певну інтимність, або, рідше, виражає пильне прохання.

Хоча характерним і в чоловічих, і в жіночих звертаннях є проявлення різноманітних емоцій шляхом підвищення гучності голосу до рівня крику, що передається в тексті дієсловами *s'écrier, crier* і т.д., до релевантних рис, що описують невербальні особливості комунікативної поведінки жінки, відносяться тільки такі просодеми як *geuel, hurler* (горланити, волати).

В творах українських та французьких письменників досить часто звертання зустрічається «в супроводі» лексеми «сміх». При цьому мовленнєва поведінка чоловіків і жінок суттєво відрізняється. Щирий сміх чоловіків характеризує емоційно-модальний стан радості, сміх жінки виражає різноманітні емоції біполярної семантики від радості до гніву. Гама варіативності емоційного стану жінок, що передається за рахунок сміху втілює такі модальні значення як страх, роздратування, іронічне відношення, приховування почуттів і т.і.

Такі антонімічні сміху просодеми як *sangloter* (ридання), *pleurer* (плач), характерні для жіночого мовлення і не є релевантними показниками мови чоловіків. Варто зазначити, що плач в комунікативній поведінці жінок частіше маркує образу ніж інші модально-емоційні конотації, наприклад, страх.

Показники частотності вживання просодичних маркерів найбільш розповсюджених типах емоційної оцінки в дослідженому матеріалі наведено у таблиці.

Таблиця № 4.7. Гендерна диференціація просодичних компонентів мовленнєвої актуалізації звертань в емоціогенних комунікативних ситуаціях (французька мова)

Гендерна приналежність адресанта	Емоції					
	Прикрість	Радість	Гнів	Страх	Здивування	Усього
Чоловіки	10 (11,2%)	23 (25,8%)	36 (40,4%)	12 (13,5%)	8 (9,0%)	89 (100%)
Жінки	21 (20,0%)	12 (11,4%)	27 (25,7%)	39 (37,1%)	6 (5,7%)	105 (100%)
Разом	31 (16,0%)	35 (18,0%)	63 (32,5%)	51 (26,3%)	14 (7,2%)	194 (100%)

На основі проведеного аналізу виявлено, що найбільш часто просодичні компоненти у звертаннях чоловіків зустрічаються в емоційній ситуації гніву, для жіночого звертання вони більше характерні при мовленнєвій діяльності в ситуації страху. Жінки також контрастніше ніж чоловіки демонструють просодичними засобами емоції смутку, радості і здивування. Якісно схожа картина спостерігається і в українській мові.

4.3.2. Вплив гендерної приналежності адресата на вибір мовних засобів при актуалізації звертань в мовленні

Ознаки маскулінності / фемінінності, виявлені в звертаннях, було проаналізовано також з точки зору їхньої залежності від гендерної приналежності адресата, до якого вони спрямовані.

Таблиця 4.8. Залежність частотності вживання звертань з семою «дорогий» від гендеру персонажа-адресата

Автори	Адресати				Усього	
	Чоловіки		Жінки			
	кількість	%	кількість	%	кількість	%
Українська мова						
Жінки	45	36,7	78	63,3	123	100
Чоловіки	13	58,9	10	41,1	23	100
Разом	58	39,7	88	60,3	146	100
Французька мова						
Жінки	37	28,7	91	71,3	128	100
Чоловіки	20	54,7	17	45,3	37	100
Разом	57	34,5	108	65,5	165	100

Заслуговує на увагу той факт, що в творах, написаних чоловіками в українській мові переважна кількість уживань ЗД орієнтована на персонажів-чоловіків (58,9%); а творах, написаних жінками - переважну кількість ЗД звернено до персонажів жіночої статі (63,3%); таким чином, спостерігається своєрідна кореляція між статтю/гендером автора і кількістю в його творах ЗД, звернених до адресатів однієї з ним статі. На підсвідомому рівні письменник частіше вживає ЗД до персонажів однієї з ним статі, ніж до персонажів протилежної.

Всього ж з 146 випадків вживання ЗД персонажі-жінки є адресатами в 88 випадках вживання (60,3%), персонажі-чоловіки - в 58 випадках (39,7%);

тобто персонажі-жінки частіше є адресатами вокативів, що містять лексему *дорогий* ніж персонажі-чоловіки.

У французькій мові спостерігається подібна ситуація (71,3 % та 54,7%). Аналіз матеріалу дозволив прийти до наступних висновків. Чоловіки в своїх оцінках віддають перевагу представникам своєї статі. Найрізноманітніші оцінні характеристики представлені в цій парі (Ч - Ч). Вони відзначають позитивно силу (31), сміливість (21), добропорядність (21), великодушність (16) і чесність (14): *Це слово мусите знати, Ваша Мужносте!*[1:61]; *А я пересуваюся додому, Ваша Гідносте!*[1:130]. Негативну реакцію у чоловіків викликають чоловічі дурість (299), нерозсудливість (27), зрада (19), підступність (9), хитрість (8), невдячність (7) і грубість (7). Вони висміюють ревності чоловіків (17) і мужів - «рогоносців» (12): *Щоб я тебе коло неї більш не бачив, зраднику!*[4:41]; *Tu nous avais bien caché ton jeu, hein, espèce de petit salopiot?* [16:206]; *Sors-toi de cette entrée, espèce d'espion!*[22:171].

Епітети «красивий» (4), «чудовий» (4) регулярно вживаються по відношенню до жінок (і жінками, і чоловіками) і, отже, є гендернопріоритетними, вони практично не вживаються чоловіками по відношенню до чоловіків. У тих рідкісних випадках, коли так звертаються чоловіки до чоловіків, це звичайно не пряме, а переносне вживання, причому афективно виділене, принижуюче, іронічне, про що красномовно свідчить наступний приклад з яскраво вираженим гендерним забарвленням вербальної поведінки чоловіка: *Чого припхався, красеню?*[1:68]; *Tu n'en as pas assez, dis, ma belle, tu veux ton rabe?*[22:178].

При оцінюванні жінок персонажами чоловічої статі (Ч - Ж) характерний той факт, що в лексико-оцінному плані їх стереотипне уявлення жінок з позитивного боку «бідніше», ніж з негативного (9 номінацій/13).

За результатами нашого дослідження, чоловік оцінює жінку перш за все з «зовнішньої» сторони: красива (22), мила (19), чарівна (12), спокуслива (4), кокетлива (3), що не суперечить гендерним стереотипам, прийнятим у французькому суспільстві, при цьому гендернорелевантними якостями для

нього виявляється також жіночий розум (5): *); Дякую, мила.[1:99]; Хай усі добрі сили благословлять тебе, ніжне створіння.[2:67]; Je parle du nerf de la guerre, ma belle amie, de l'argent ...[28:133].*

Жіноче мовлення виявляє помітно більшу концентрацію емоційно-оцінної лексики, адресованої чоловікам (Ж - Ч) (317/210), частіше підкреслюючи їх негативні якості в манері поведінки та мовленні, такі, як нерозсудливість (15), грубість (8), підлість (8), жорстокість (5), егоїзм (4), нечутливість (3) і нахабство (3) і називаючи його негідником (6), невдячним (5) і дурнем (5) (загальне співвідношення - 162/155): *Негідник! Пройдисвіт! Ти... Ти хочеш позбутися мене! [15:114]; А ще ж якихось п'ять рокив тому, словоблуди, ви не вельми переймалися світовим рівнем української прози![15:224]; Tu pouvais pas le dire tout de suite, espèce de crétin [19:135].* В якості позитивної оцінки превалює естетична: красивий (14), чарівний (5), добре складений (7), люб'язний (7). Коли жінки оцінюють чоловіків за зовнішніми ознаками, спостерігається свого роду гендерний егоцентризм. Жінка приписує чоловікові якості, які цінуються у жінки з погляду чоловіка, тобто жінка не тільки оцінює себе очима чоловіка, але і переносить цю оцінку на чоловіків.

З етичних властивостей (характер етичних оцінок - очікувані вчинки) жінка виділяє неодноразово ніжність (5), великодушність (4) і шляхетність (3) *О, мій добрий, вірний і єдиний лицарю! [15:319]; Et tu es parti, mon tendre aveugle [20 :261].*

На відміну від чоловіків жінка при оцінюванні представниць жіночої статі (Ж - Ж) позитивно пріоритетно виділяє її розум (7) і освіченість (5); із душевних якостей відзначені відданість (5), чесність (3) і щирість (2). Жінка в позитивній оцінці власної статі виявилася досить скупюю, що підтверджує аксіоматичне твердження, що жінки не люблять робити одна одній компліменти. А втім при негативній оцінці вона дає набагато більше (у кількісному і якісному вираженні) епітетів на адресу жінки: дурна (25), зла

(11), жорстока (7), брудна кокотка (5), бездушна (3), підступна (3), мерзенна і погана (3), скандальна (2).

На завершення можна констатувати, що при аналізі характеру використання звертань в мовленні чоловіків і жінок на різних рівнях (морфологічному, лексичному, фонетичному і т.д.) і на матеріалі мов, що зіставляються, одержано переконливі висновки про наявність відмінностей в жіночій і чоловічій мові. Важливо підкреслити, що всі виділені характеристики не є універсальними і залежать часто від оточення, в якому відбувається спілкування, від соціального і культурного рівня комунікантів. Іншими словами, всі визнають, що відзначені особливості не є непорушними законами, а лише тенденціями вживання. Це властиво жінкам, це типово для жінок, а це типово для чоловіків - можна говорити лише, не стверджуючи, що так і тільки так говорять чоловіки чи жінки. Найчастіше, мовленню деяких жінок властиві багато рис чоловічої мовної поведінки і навпаки.

Ще один суттєвий висновок, отриманий при аналізі матеріалу дослідження, стосується проблеми впливу гендерної приналежності автора художнього твору на адекватність відображення гендернорелевантних рис мовної поведінки своїх героїв. Письменник, узагальнюючи в художньому дискурсі множинність різних індивідуальностей, будує мовлення своїх персонажів відповідно до їх гендерної приналежності, суспільно-історичних умов їх існування, відповідно до їх соціального статусу і психологічної структури, адаптуючи мовленнєву поведінку героїв до конкретних комунікативних умов спілкування. Разом з тим виявляються певні деформації у віддзеркаленні особливостей чоловічого і жіночого мовлення персонажів авторами художніх текстів, детерміновані гендерними стереотипами їхньої свідомості.

Чоловіки-автори в зображенні мовленнєвої поведінки чоловіків і жінок інтенсифікують гендерну асиметрію (жінки малюються більш жіночними, а чоловіки - більш мужніми). Індекс гендерної диференціації вище при аналізі мовлення персонажів творів авторів-чоловіків. У відтворенні комунікативної

поведінки персонажів авторами-жінками виявляється тенденція до згладжування гендерних відмінностей (чоловіки менш мужні, а жінки менш жіночні). Однак у цілому автори, незалежно від гендерної приналежності, досить об'єктивно відтворюють в художніх текстах гендерну асиметрію комунікативної поведінки персонажів.

Висновки до 4 розділу

У розділі розглянута проблема гендерної асиметрії у художніх дискурсах та проаналізовані механізми залежності вибору комунікантами різних

структурних та функціональних типів звертань залежно від гендерної ідентифікації авторів та персонажів художнього твору.

1. При аналізі функціонально-семантичних аспектів звертань виявлено, що найбільшою мірою гендерна асиметрія проявляється в особливостях вживання антропонімів, характері актуалізації статусно-рольових відносин і кількісному складі, а також якісній диференціації емоційно-оцінних характеристик адресата. Специфіка цієї асиметрії детермінується гендерною мовною особистістю автора: у творах авторів-жінок частотність і величина інтенсивності відповідних мовних одиниць, вище, ніж у творах авторів-чоловіків.

2. Зіставний аналіз залежності уживання форм антропонімів від гендерної приналежності автора твору надає змогу стверджувати, що в авторів-жінок значно частіше, ніж у авторів-чоловіків зустрічаються звертання, що актуалізовані повним ім'ям (в українській мові - 86,9 % і у французькій - 91,5%,).. Персонажі творів авторів-чоловіків вдвічі частіше вживають прізвиська у функції звертання (в українській мові - 8,0% і 3,3%, а у французькій, відповідно 4,6% і 2,3%)

3. Тональність і стилі спілкування значною мірою залежать від соціостатевих статусів комунікантів. Поштивість чоловіків базується на соціальних ролях адресата. Натомість жінки прагнуть бути люб'язними, вишуканими, схильні до прояву почуттів, настроїв, емоцій. У творах, написаних жінками, кількість емоційно-оцінних позитивно забарвлених звертань суттєво перевищує кількість таких вокативів у творах, написаних чоловіками. Негативно-оцінних звертань набагато більше в мовленні персонажів творів, написаних чоловіками, ніж створених авторами-жінками (в українській мові -32,8% і 19,9%, а у французькій - 28,4 і 14,9, відповідно).

4. План вираження звертань демонструє ще більш яскраво виражену гендерно обумовлену асиметрію, ніж їх змістовний план. Як показує аналіз

експериментального матеріалу, виділяється велика група граматичних і лексичних-стилістичних ознак, перевагу яких у жіночому мовленні можна визначити як гендерно обумовлену диференціацію звертань. Наступні факти є переконливим підтвердженням вищесказаного.

5. На рівні граматичних засобів актуалізації у звертаннях жінок частіше ніж у чоловіків зафіксовано вживання вигуків, часток, присвійних займенників та використання у звертаннях прислівників і прикметників, що виражають позитивне модально-емоційне ставлення (в українській мові - 80,1%, а у французькій - 85,1%, відповідно); жінки вдвічі частіше використовують у звертаннях зменшувально-пестливі суфікси. Цей феномен можна пояснити бажанням «слабкої» статі варіювати ступінь вираження емоційно-модальної ознаки при акцентуації позитивних рис адресата. Використання цих компонентів для передачі негативного ставлення до співрозмовника характерне для чоловіків.

6. На рівні лексичних засобів реалізації звертань у художньому дискурсі чоловіків на відміну від жінок відзначається тенденція до точності, частого використання професійної термінології навіть у побутовому типі дискурсу; жінки ж віддають перевагу використанню словоформи з приблизним значенням. Цей факт є непрямим свідченням більш важливої ролі, яку відводить професійному статусові чоловік, на відміну від жінки.

Аналіз словникового складу, семантичних полів та асоціативних рядів звертань приводить до висновку, що через більшу зосередженість жінки на своєму внутрішньому світі, її лексикон характеризується більш багатим арсеналом слів з модально-емоційною семантикою чуттєвості, емоційної оцінності, жінка частіше вживає лексеми, що виражають емоції людини, її психологічний стан. Що стосується чоловічого мовлення, то з позицій оцінювання емоційної конотативності звертань, матеріал дослідження показав перевагу нейтральної лексики.

7. Щодо фонетичних засобів актуалізації звертань у гендерно-маркованого мовлення, то як показали результати дослідження жінки майже

удвічі частіше висловлюють свої емоції інтонацією, в той час як чоловіки переважно використовують лексичні засоби. При цьому найбільш поширеним способом опису інтонаційних засобів у художньому тексті є характеристика тону та гучності голосу при вираженні позитивних чи негативних емоцій. Хоча в усному мовленні інтонаційні параметри у чоловіків і жінок істотно відрізняються (наступні просодичні риси властиві більшою мірою жінкам: більш високий мелодійний рівень; більш широкий тональний діапазон; здатність вільно змінювати голосовий регістр, часте використання змінних низхідних і висхідних тональних моделей, а особливо складних низхідно-висхідних або висхідно-низхідних тонів у межах ударного складу; менша гучність вимовляння; більш яскраве тембральне забарвлення мовлення), у письмовій мові зазвичай використовуються гендерно нерелевантні лексичні маркери інтонації.

8. Письменник, узагальнюючи у художньому дискурсі множинність різних індивідуальностей, будує мовлення своїх персонажів відповідно до їх гендерної приналежності з урахуванням суспільно-історичних умов їх існування, відповідно до їхнього соціального статусу та психологічної структури, адаптуючи мовленнєву поведінку героїв до конкретних комунікативних умов спілкування. Разом з тим виявляються певні деформації у відображенні особливостей чоловічого та жіночого мовлення персонажів авторами художніх текстів, детерміновані гендерними стереотипами їхньої свідомості. Аналіз експериментального матеріалу показує, що кожен автор найбільш адекватно відображає у художньому творі гендерно релевантні мовленнєві характеристики персонажів своєї статі, тому саме їх і слід вважати нормативними, що відповідають реальним умов комунікації. Чоловіки-автори у зображенні мовленнєвої поведінки чоловіків і жінок інтенсифікують гендерну асиметрію (жінок малюють більш жіночними, а чоловіків - більш мужніми). Індекс гендерної диференціації вище при аналізі мовлення персонажів творів авторів-чоловіків. У відтворенні комунікативної поведінки персонажів авторами-жінками

виявляється тенденція до згладжування гендерних відмінностей (чоловіки менш мужні, а жінки менш жіночні). Проте у цілому автори, незалежно від гендерної приналежності, досить об'єктивно відтворюють у художніх текстах гендерну асиметрію комунікативної поведінки персонажів.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Представлене дисертаційне дослідження охоплює два актуальних напрямки лінгвістичної теорії і практики:

- 1) звертання: функціонально-семантичний та інвентарно-таксономічний аналіз;
- 2) гендерна лінгвістика: особливості мовленнєвої поведінки чоловіків і жінок.

Відповідно до сучасної лінгвістичної парадигми, що висуває на передній план антропоцентричний принцип дослідження полісуб'єктного художнього тексту, в роботі визначено місце та роль звертання у процесі комунікації, як однієї з таких категорій, завдяки яким мова осмислюється не тільки як засіб спілкування, а й як інструмент когніції та як реалія культурно-історичного характеру.

Як показали результати дослідження, функціонально-семантичні особливості звертань у текстах художньої прози, їхня структура, граматичне оформлення, лексичний склад, знаходяться у прямій залежності від різнопланових екстралінгвістичних умов комунікації, в першу чергу від регістру спілкування.

Теоретико-методологічна концепція дослідження базується на тому, що для всебічної характеристики лінгвістичного об'єкта у плані змісту необхідне поєднання двох аспектів його мовного статусу: по-перше, він характеризується за сукупністю всіх виконуваних ним функцій, і по-друге, він розглядається як елемент мовної системи, наділений певними семантичними властивостями і ознаками, що визначають його місце серед інших класів мовних одиниць.

Всі численні функції звертання можна розподілити за чотирма стратурами. У порівнюваних мовах базисною є вокативна функція, яка опосередковує адресацію висловлювання конкретному адресату (адресатам). До її складу в умовах конкретної соціально-інтерактивної і комунікативної події можуть належати і інші функції, модифікуючи і доповнюючи її. До їх числа відносяться наступні функції: фатична, (встановлення і підтримання контакту з адресатом), статусно-регламентуюча (відображення статусно-рольової відповідності комунікантів и ввічливе оформлення мовлення) і

модально-емоційна (характеристика адресата и висловлення ставлення до нього мовця. Ці функції і формують функціональне поле звертання.

Необхідною передумовою категоріально-парадигмального вивчення семантики є системно-польовий принцип дослідження. Польова модель опису семантичної структури звертань передбачає наявність стандартних і нестандартних вокативів. Стандартні звертання формують ядро досліджуваного семантичного поля і характеризуються стабільністю їх застосування в одній із зазначених вище функцій вокатива. До нестандартних вокативів відносяться лексеми, які можуть виконувати функцію звертання у процесі комунікації. Вони утворюють семантично неоднорідну (ситуативно обумовлену), локалізовану у периферійній області семантичного поля звертань тематичну групу.

При дослідженні основних методів актуалізації звертань у французькій і українській мовах, проводився інвентарно-таксономічний аналіз лінгвістичних засобів вираження звертань з метою визначення найбільш продуктивних моделей при комунікації українців і французів. Особлива увага звертається на з'ясування можливості співвіднесення тих чи інших одиниць плану вираження з певними функціями звертань і з конкретними семіологічними одиницями їхнього семантичного поля.

Вивчення експериментального матеріалу дозволяє зробити висновок щодо відносної ролі граматичних (морфологічних, синтаксичних), лексичних, стилістичних і просодичних засобів актуалізації звертань у художньому мовленні у двох порівнюваних мовах. Особливої уваги заслуговує питання взаємозв'язку різнорівневих лінгвістичних методів оформлення звертання (морфологічних, синтаксичних, лексичних, стилістичних, інтонаційних). Одночасне використання декількох лінгвістичних засобів при оформленні звертання посилює його комунікативне значення та допомагає уникнути семантичної багатозначності. При цьому, слід вказати на маркованість просодичних засобів актуалізації звертань.

Семантико-функціональний аналіз виявив надзвичайно важливу роль контексту у формуванні та реалізації експресивних звертань, бо саме за його участю відбувається актуалізація певного узуального значення одної з диференційних сем, увиразнення цього значення з поступовим розширенням сфери вживання нового експресива та поява нових складників лексичної системи. Показано, що в залежності від виду використаних у звертанні мовних одиниць і характеристик комунікативної ситуації (у художньому творі - контексту) можна виділити різні типи реалізації інгерентної або адгерентної експресивності звертань.

Виділення специфічних особливостей функціонування звертань у двох мовах, що зіставляються (вживання архаїзмів, ввічливих форм звертання, кількісні характеристики вживання зниженої лексики), свідчить про те, що усі вони пов'язані з національно-культурними особливостями двох народів та їхніх мов. Незважаючи на наявність конкретно-мовних особливостей оформлення звертань, характер механізму співвіднесеності «зміст-форма» є ідентичним у порівнюваних мовах, причому найістотніші риси цих механізмів можна кваліфікувати як мовні універсалії.

Аналіз експериментального матеріалу показує, що проблема гендерної асиметрії у художніх дискурсах та виявлення механізмів залежності вибору комунікантами різних структурних та функціональних типів звертань залежить від гендерної ідентифікації авторів та персонажів художнього твору. При цьому автори, незалежно від гендерної приналежності, досить об'єктивно відтворюють у художніх текстах гендерну асиметрію комунікативної поведінки персонажів. При цьому індекс гендерної диференціації вище при аналізі мовлення персонажів творів авторів-чоловіків порівняно з жінками.

Перспектива подальших розвідок у цьому напрямі вбачається у зіставному зіставному вивченні співвідношення змісту і форми гендерномаркованих звертань в залежності від типу мовної особистості комунікантів – персонажів художнього твору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдурахманов, Г.А. Исследования по старотюркскому синтаксису (XI) / Г.А. Абдурахманов. М.: Наука, 1967. - 210 с.
2. Агеєва В.П. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму: Монографія. — К., 2003.
3. Адамушко Н. И. Социальная обусловленность функционирования коммуникативных единиц-обращений в современном немецком языке (опыт социолингвистического анализа) [Text] : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук:(10.02.04) / Н.И. Адамушко. - М. : [s. n.], 1973. - 24с. - Б. ц.
4. Адмони В. Г. Завершенность конструкции как явление синтаксической формы. // В/Я, №1, 1958.
5. Апресян Ю.Д. Об одном правиле сложения лексических значений // Проблемы структурной лингвистики. 1971. М., 1972. С. 439–458.
6. Арно А., Лансло Кл. Грамматика общая и рациональная Пор-Рояля / Пер. с фр., коммент. и послесл. Н.Ю. Бокадоровой, общ. ред. и вступ. ст. Ю.С. Степанова. - М.: Прогресс, 1990. - 272 с
7. Арутюнова Н.Д. Фактор адресата// Известия АН СССР. Сер. литер, и языка. - 1981. - Т.40. - Вып. 4.
8. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. – М.: Школа Языки русской культуры, 1998. – 896 с.
9. Ахманова О.С. словарь лингвистических терминов, М.:Эдиториал УРСС., 2004.-576с.
- 10.Бакушева Е.М. Социолингвистический анализ речевого поведения мужчины и женщины (На материале французского языка): Автореф.дис ... канд.филол.наук. 10.02.05. – М.: Моск. гос. пед. ун-т им. Ленина, 1995. - 23 с.

11. Балабин В.В. Концептуальные характеристики национально-культурных констант: На материале концептов AMOUR, HONNEUR, MORT : автореферат дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Воен. ун-т. – М., 2004
12. Балакай А.Г. Толковый словарь русского речевого этикета Астрель, Москва. 2007. – 768 с.
13. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка: Пер. с фр. М.: Изд-во лит. на иностр. яз., 1955. 416 с.
14. Баранчукова М.С. Реализация стереотипа в устных и письменных текстах французской и русской лингвокультур: автореферат дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Волгогр. гос. пед. ун-т - Волгоград, 2006
15. Бейліна Є. П. Синтаксичні конструкції та семантико-граматичні властивості звернень: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук / Є.П. Бейліна. – Алма-Ата, 1975.
16. Белан Д.В. Комплимент в американской и французской коммуникативных культурах: сопоставительный анализ : автореферат дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Рос. ун-т дружбы народов (РУДН). – М., 2007
17. Белая Е.Н. Теоретические основы исследования языковых и речевых репрезентаций базовых эмоций человека: на материале русского и французского языков: автореферат дис. ... канд. филол.: 10.02.19 / Алт. гос. ун-т: Барнаул, 2006
18. Бернштейн С.И. Основные вопросы синтаксиса в освещении А.А.Шахматова// Изв. отд. русск. яз. и словесности Академии наук. - Пт., 1922. - Т.25. - С.208-233.
19. Богачевська М. Націоналізм та фемінізм – одна монета спільного вжитку // «І» . Незалежний культурологічний часопис. – 2000. - №17.- С.72-85.
20. Богданов, В.В. Текст и текстовое общение Текст. / В.В. Богданов. - СПб. : Изд-во С.-Петербур. гос. ун-та, 1993. 68 с.

21. Богин Г.И. Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текстов. – М.: МГУ, 1984.)
22. Болтенко Э.Н. Вербализация эмоциональной сферы в современном немецком языке с гендерных позиций Текст. / Э.Н. Болтенко // Вестник ГАГУ. - Горно-Алтайск, 2002. - № 4. - 87-90.
23. Бондарко А.В. Функциональная грамматика. - Л.: Наука, Ленинградское отд., 1984. - 136 с.
24. Боргояков, М.И. Обращение. / М.И. Боргояков. М.: Наука, 1975. С. 386-389.
25. Бородулина Н.Ю. Метафорические модели языковой репрезентации экономических понятий: На материале русского и французского языков : автореферат дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Кубан. гос. ун-т. - Краснодар, 2002
26. Боядырова М.М., ред. Реализация лексико-семантической системы французского языка в речевой деятельности / [Редкол.: М. М. Боядырова (отв. ред.) и др.]: Моск. гос. ин-т иностр. яз.. – М., 1989
27. Бугакова Н. В. Категория обращения в свете когнитивной лингвистики На материале французского языка : Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05. - Воронеж, 2001.
28. Булаховський Л. А. Клична форма (вокатив)/ Булаховський Л.А. // Вибрані праці: У 5 т. – К., 1977. – Т. 2. – С. 275-279.
29. Буслаев Ф.И. Историческая грамматика русского языка - М.: Учпедгиз. 1959. - 624с.
30. Бюлер К. Теория языка. М.: Прогресс, 1993. - 502 с.
31. Валимова Г.В. Функциональные типы предложений в современном русском языке. Изд-во Ростовского унта, 1996. С.35-36
32. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков Текст. / А. Вежбицкая. - М.: Языки русской культуры, 1999. - 776 с.

33. Велтистова А.В. Обращение в современном английском языке (в сопоставлении с русским) Текст.: автореф. дис. . канд. филол. наук / А.В. Велтистова. Л., 1964. - С. 7-23. - 28 с
34. Ветрова О.Г. Вокативные предложения в современном английском языке Текст.: автореф. дис. .канд. филол. наук / О.Г. Ветрова. Л., 1982. - 20 с.
35. Виноградов В.В. О языке художественной прозы. М., 1980.
36. Войскунский А.Е. Я говорю, мы говорим...:Очерки о человеческом общении, 2-е изд., дораб. и допол.М.,1990
37. Войтович С. И. О речевом акте обращения // Вестн. Киевского ун-та. Романо-германская филология. - 1998. - Вып. 22. - С. 11-13.
38. Волкова З.Н., ред. Функционально-семантические и стилистические исследования французского языка / [Редкол.: З. Н. Волкова (отв. ред.) и др.]. - М.: МГИИЯ, 1998
39. Волкова І.В. Алексеева О.О. Формули звернення як форма мовленнєвого етикету в українській прозі ХХІ століття / І.В. Волкова, О.О. Алексеева // Актуальні проблеми слов'янської філології. – 2010. – Ч. 1., № 23. – С. 465-470.
40. Вольф Е.М. Оценка и "странность" как виды модальности// Язык и логическая теория. - М., 1987. - С.178-186.
41. Воркачев, С.Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентричной парадигмы в языкознании / С.Г. Воркачев // Филологические науки, 2001. – № 1. С. 64 – 72.
42. Востоков А.Х. Русская грамматика. - 12-е изд. - Спб. 1874. - 216с.
43. Выготский Л.С. Мышление и речь. В кн.: Избранные психологические исследования. М., 1956. - 512 с.
44. Галкина-Федорук Е.М. Об экспрессивности и эмоциональности в языке //Сб. статей по языкознанию. - М., 1958. - С.103-124.
45. Газиева, Г.А. Обращение как коммуникативная единица языка (на материале современного английского языка) Текст.: дис. . канд. филол.

- наук / Г.А. Газиева. Ташкент: Ташкентский гос. пед. ин-т ин. яз. им. Ф. Энгельса, 1988. - 210 с.
46. Гак В.Г. К типологии лингвистических номинаций. Языковая номинация. Общие вопросы. М., 1977.
47. Гак В.Г. Прагматика, узус и грамматика речи // ИЯШ, 1982, №5, - С. 11-17.
48. К проблеме семантической синтагматики // Проблемы структурной лингвистики. 1971. М., 1972. С. 367–395.
49. Глушакова Т. Е. Концептуально-прагматический аспект субстантивных фразеологических единиц с отрицательной коннотацией в современном французском языке: автореферат дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05 / Иркут. гос. лингвистич. ун-т: Иркутск, 2004
50. Гнусина Е.В. Сравнительный анализ современного французского просторечия и современного русского просторечия: На материале современной художественной литературы и других источников: автореферат дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Моск. гос. обл. ун-т. – М., 2006
51. Голев Н.Д. Система номинации конкретных предметов в современном русском языке: Автореф. дис. . канд. филол. наук. -Томск, 1974. 21 с
52. Голованова Е.Ю. Эвфемизация табуированных соматизмов: На материале французского и русского языков : автореферат дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Башкир. гос. ун-т. - Уфа, 2005
53. Гольдин В.Е. Обращение: теоретические проблемы.- Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1987. - 129 с.
54. Гольдин В.Е. Этикет и речь. Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 2009. - 120 с.
55. Городецкий В.Ю. К проблеме семантической типологии. – М., 1969.
56. Горский Д.П. Логика. М,: Учпедгиз, 1958. - 287 с.

57. Т. Гундорова Проявлення Слова. Дискурс раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. — Львів, Літопис, 1997; видання перероблене і доповнене. - Київ, Критика, 2009.
58. Дахалаева Е.Ч. Семантика и прагматика автореферентных номинаций в ситуации речевого общения в современном французском языке: автореферат дис. ... канд. филол. наук: 10.02.05 / Иркут. гос. лингвистич. ун-т. - Иркутск, 2005
59. Демьянков В.З. Доминирующие лингвистические теории конца XX века // Язык и наука конца 20 века. - М.: Ин-т языкознания РАН, 1995. - С.239-320.
60. Дмитриева Л.К. Обращение и вводный компонент / Л.К. Дмитриева. - Л., 1976. - 48 с.
61. Доборович А.Б. Систематика общения // Психология влияния. СПб: Питер, 2001. С.67-78.
62. Дорофеева И.В. Английское обращение в системе языка и в дискурсе : Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 Тверь, 2005
63. Дудик П.С. Звертання, його граматичні категорії // Граматичні категорії української мови: Тези Всеукр. наук. конф. – Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2000. – С. 38-41.
64. Ельмслев Л. «Категория падежей» (1935—37) — теоретические основы для описания падежных систем вообще
65. Ермакова Р.А. Французское коммуникативное поведение как аспект обучения французскому языку // Культура общения и ее формирование. Вып.7. Воронеж, 2000. 46 с.
66. Жумагулова Б.С. Категория контактности между партнерами коммуникации // Прагматика и структура текста. М., 1983. Вып. 209. С. 16-30.с.
67. Забужко О. Жінка – автор у колоніальній культурі // Хроніки від Фортінбрасса.-К.: Факт, 1999. – 176 с.

68. Загидулина Р.Г. Речевые стереотипы как связующие элементы диалогического дискурса во французском языке: автореферат дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05 / С.-Петербург. гос. ун-т. - Санкт-Петербург, 2005
69. Загнітко Л. Звертання в українській мові: формально-граматичні та семантичні вияви / Лариса Загнітко // Звертання в українській мові: формально-граматичні та семантичні вияви // Донський вісник наукового товариства імені Т.Г.Шевченка. – Серія «Мова». – 2007. – Т. 16. – С. 85-93.
70. Зайнетдинова И.Р. Анализ внутренней формы наименований лица в английском и французском языках: На материале номинаций, обозначающих лицо по характерному признаку: автореферат дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Башкир. гос. ун-т.- Уфа, 2004
71. Зборовська Н., Льницька М. Феміністичні роздуми: На карнавалі мертвих поцілунків. — Л.: Літопис, 1999 . — 336 с.
72. Земская Е.А., Китайгородская М.А., Розанова Н.Н. Особенности мужской и женской речи Текст. / Е.А. Земская, М.А. Китайгородская, Н.Н. Розанова // Русский язык и его функционирование. - М.: Наука, 1993. - 90-136.
73. Зленко Л.И. О некоторых особенностях французского коммуникативного поведения // Культура общения и ее формирование. Вып.2. 1995
74. Карасик В.И. Модельная личность как лингвокультурный концепт / В.И. Карасик // Филология и культура: Материалы Третьей международной науч. конф., Тамбов 16 – 18 мая 2001г.: В 3 ч. / Отв. ред. Н.Н. Болдырев. – Тамбов, 2001. Ч.2. – С. 98 – 101.
75. Карасик В.И. Язык социального статуса. - Москва: Институт языкознания РАН, Волгоградский гос. пед. ин-т, 1992- 330 с.

76. Караулов Ю.Н. Активная грамматика и ассоциативно-вербальная сеть / Рос. акад. наук, Науч. шк. "Рус. яз. личность" Рос. фонда фундам. исслед., М. Ин-т рус. яз. 1999, 180 с.
77. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность [текст] / Ю.Н. Караулов. – М.: Наука, 1987. – 261 с.
78. Карягина Н.Ф. Перлокутивная семантика ответных реплик: На материале драматургических произведений современных французских авторов: автореферат дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05 / Моск. гос. лингвист. ун-т. – М., 2002;
79. Кацнельсон С. Д. : «К понятию типов валентности»*, Вопросы языкознания, 1987-3, стр. 20-32.
80. Кильмухаметова Е.Ю. Невербальные средства с оценочной функцией: На материале современной французской художественной литературы, фильмов и телепередач : автореферат дис. ... канд. филол. наук: 10.02.05 / Моск. гос. лингвист. ун-т. – М., 2004
81. Киселева Л.А. Вопросы теории речевого воздействия. Л., 1978
82. Кобозева І.М. «Теорія мовленнєвих актів" як один з варіантів мовленнєвої діяльності // Нове в зарубіжній лінгвістиці. – М., 1986. – Вип. 17. – С. 7-21.
83. Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке. - М., 1990. - 86с.
84. Корбангалиев, М. Синтаксис: Ж^идееллык Бэм урта мэктэпнец 6-7 класслары очен дэреслек. 10-чы басма / М. Корбангалиев. - Казан: Татгосиздат, 1951. - 192 б.
85. Королева И.Н. Использование онимов в процессах апеллятивации: На материале территориальных вариантов французского языка Франции, Канады, Африки: автореферат дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Сарат. гос. ун-т им. Н.Г. Чернышевского. - Саратов, 2004
86. Королева Т.М. Интонация модальности в звучащей речи. Киев — Одесса: Выща школа, 1989. - 147 с.

87. Коршунов, А. М. Диалектика социального познания / А. М. Коршунов, В. В. Мантантов. - М. : Политиздат, 1988. - 383 с. – С. 300-301.
88. Костильов О. О. Звернення і його контекст у лексико-синтаксичному аспекті: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук / О.О. Костильов. – Ленінград, 1987.
89. Косериу Э. Лексические солидарности. Вопросы учебной лексикографии. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1969, с. 93-104.
90. Кочеткова Т.В. Языковая личность носителя элитарной речевой культуры (социолингвистический аспект) // Языковая личность: социолингвистические и эмотивные аспекты. Волгоград-Саратов, 1998. С.20-28.
91. Красных В.В. Коммуникация в свете лингвокогнитивного подхода// Функциональные исследования/ Сб. ст. по лингвистике. - М., 1997. - Вып.3. -С.67-83.
92. Красных, В.В. Свой среди чужих: миф или реальность? Текст. / В .В .Красных. М.: Гнозис, 2003. - 375 с.
93. Кручинина, И.Н. Обращение / И.Н. Кручинина // ЛЭС. Гл. ред.
94. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Рос. академия наук. Ин-т языкознания. М. : Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
95. Лавриненко Н. В. Женщина: самореализация в семье и обществе (Гендерный аспект). – К.: ВИПОЛ, 1999. – 367 с.
96. Ларина Т.В. Категория вежливости в английской и русской коммуникативных культурах. М., 2003. - 315с.
97. Левченко К. Б. Права жінок: зміст, стан та перспективи розвитку: Монографія. – Харків: Вид-во НУВС, 2001. – 360 с.
98. Лингвистический энциклопедический словарь / [под общ. ред. В. Н. Ярцевой]. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.

99. Липатова М. К. Обращение как средство выражения эмоциональной оценки в современном французском языке : Дис. ... канд. филологических наук : 10.02.05 Ленинград, 1984.
100. Литвин Ф.А., Черемисина М.И. Предикативные характеристики в позиции обращения// Вопросы языка и литературы. - Новосибирск, 1968. -ВЫП.11.-Ч.1-С.50-87.
101. Ломоносов М.В. Российская грамматика // Ломоносов М.В. Полн. собр. соч.: в 11-ти т. - М. - Л., 1952. - Т.7. - С.389-578.
102. Лотман Ю.М. Об искусстве / Ю.М. Лотман. – СПб: Искусство, 1998. – 702 с.
103. Лукьянова Н.А. О соотношении понятий экспрессивность, эмоциональность и оценочность // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. - Новосибирск, 1976. - Вып. 5. -С.3-20.
104. Мальцев І. В. Функціонально-синтаксичні характеристики звернення: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук / І.В. Мальцев. – Ленінград, 1986.
105. Мальцева К. С. Комунікативна норма в культурі : мовні стилі чоловіків і жінок / К. С. Мальцева // Наукові записки. Спеціальний випуск : у двох частинах / Національний університет “Києво-Могилянська академія”. – К. : КМ “Academia”, 2002. – Том 20. – Частина 1. – С. 124–129.
106. Марцелли А.А. Фразеологические мелиоративы-обозначения лица в современном французском и русском языках: автореферат дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Рост. гос. пед. ун-т. - Ростов-на-Дону, 2003
107. Мельник Т. Гендерна політика в Україні. – К.: Логос, 1999. – 91 с.
108. Мельнік Т.М. Міжнародний досвід гендерних перетворень. Закони зарубіжних країн з гендерної рівності. – К., 2004. – 452 с.

109. Мельчук И.А. Опыт теории лингвистических моделей «Смыслы Текст». М., 1974
110. Мерзлякова А.Х. Типы семантического варьирования прилагательных в поле "Восприятие": На материале английского, русского и французского языков : автореферат дис. ... докт. филол. наук : 10.02.19 / Башкир. гос. ун-т. - Уфа, 2004
111. Меркулова Н.В. Французская эстетическая ономастика и ее функции в художественном тексте и интертексте : : автореферат дис. ... канд. филол. наук: 10.02.05 / Воронеж. гос. ун-т. - Воронеж, 2005
112. Мильцин В.Н. Языковая репрезентация менталитета французов в содержании преподавания французского языка: Старшие классы с углубленным изучением : автореферат дис. ... канд. педаг. наук : 13.00.02 / Тамб. гос. ун-т им. Г. Р. Державина. - Тамбов, 2002
113. Минина О.Г. Обращение в современном английском языке : Коммуникативно-прагматический аспект : Дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 Белгород, 2000
114. Митрофанова О.А. Структурный анализ сигнификативного значения. (На материале глаголов процесса мышления английского и русского языков). —СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1997.
115. Молчанова Г.Г. Имя собственное и слияние концептов (к основаниям когнитивной стилистики)// Традиционные проблемы языкознания в свете новых парадигм знания/ Мат. Круглого Стола, апрель 2000г. - М., 2000. -С.75-81.
116. Москальская О.И. Грамматика текста. М., 1981.
117. Мухин М. Ю. Идиостиль автора: квантитативный анализ и его филологическая Интерпретация/ Уральский госуниверситет, Екатеринбург/ mfly@sky.ru
118. Наролина О.В. Коммуникативное поведение французов в общественном транспорте // Культура общения и ее формирование. Вып.6. Воронеж, 1999

119. Небеска І. До питання про соціальні та психічні фактори мовленнєвої діяльності / Іва Небеска // Функціонування і розвиток сучасних слов'янських мов. – К., 1991. – С. 87.
120. Нерознак В.П. Языковая личность в гендерном измерении // Гендер: язык, культура, коммуникация: Тез. I междунар. конференции. М., 1999. С.70-71.
121. Нишанов В.К. Феномен понимания: когнитивный аспект / В.К.Нишанов – Фрунзе: Илим, 1990.
122. Новиков Л.А. Семантика русского языка. —М.: Высшая школа, 1982.
123. Овсяннико-Куликовский Д.Н. Синтаксис русского языка. Спб., 1912. - 312с.
124. Оликова М.А. Обращение в современном английском языке (Опыт структурно-семантического и социолингвистического анализа): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. - Киев, 1973.
125. Остин Дж. Слово как действие / Дж. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1986. – Вып. 16: Теория речевых актов / Общ. ред. Б.Ю. Городецкого. – С. 22 – 131.
126. Павличко С.Д. Виклик стереотипам: нові жіночі голоси в сучасній українській літературі // Фемінізм.- К.: Основи, 2002. – С. 38 – 53.
127. Павличко С.Д. Дискурс модернізму в українській літературі» (Київ, 1997, 2-е вид, 1999);
128. Павлишак Т.А. Лингвокультурологическая интерпретация художественного произведения как компонент профессиональной подготовки преподавателя иностранного языка: французский язык : автореферат дис. ... кандидата педагогических наук : 13.00.02. Моск. гос. лингвист. ун-т. – М., 2007
129. Перспективи паритетної демократії у політико-правовому полі України: Зб.наук.статей. — Харків, 1997. — С.63-70.

130. Петров Н.Е. О содержании и объеме языковой модальности. - Новосибирск: Наука, Сиб. отд., 1982. - 160 с.
131. Петрова С. А. Имя собственное без детерминатива в референциальном употреблении в контексте художественного произведения в межтекстовых связях: На примере французского языка : автореферат дис. ... кандидата филологических наук : 10.02.05 / Моск. пед. гос. ун-т. – М., 2003
132. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. М.: Наука, 1958. С. 404-408 - 451с.
133. Погорелко А..М. Система средств адресации русского и английского языков:Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Уфа, 2001.С. 3-12.
134. Полтавченко Т.А. Методика работы по раскрытию французского менталитета на основе газетных объявлений как факта культуры: На примере обучения французскому языку как второй специальности : автореферат дис. ... канд.педаг. наук : 13.00.02 / Моск. пед. гос. ун-т. – М. 2002
135. Попова З.Д., Стернин И.А. Лексическая система языка: внутренняя организация, категориальный аппарат и приемы изучения / Попова З.Д., Стернин И.А. - Воронеж: Изд-во Воронеж, ун-та, 1984. - 148 с.
136. Рижова Л. П. Звернення як компонент комунікативного акту: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук / Л.П. Рижова. – М., 1982.
137. Ромазанова О.В. Коммуникативно-прагматические аспекты обращения в разноструктурных языках (на материале английского и татарского языков). Автореферат диссертации на соискание учёной степени канд. филол. наук. Казань – 2007
138. Руднев А.Г. Синтаксис современного русского языка. - М.: Просвещение, 1968. –

139. Русская грамматика/Гл. ред. НЛЮ.Шведова: В 2 т. - М.,1980. - Т.1. - 783 с; 1982. - Т.2. - 709 с.
140. Сайфуллаев, Р.Р. Обращение в современном узбекском языке: дис. . канд. филол. наук / Р.Р. Сайфуллаев. Самарканд, 1959. - 149 с.
141. Седых А.П. Этнокультурные характеристики языковой личности: На материале французской языковой личности : автореферат дис. ... докт. филол. наук: 10.02.19 / Саратов. гос. ун-т им. Н.Г. Чернышевского. - Саратов, 2005
142. Селіванова, О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 842 с.
143. Сентенберг И.В. Языковая личность в коммуникативно-деятельностном аспекте // Языковая личность: проблемы значения и смысла. Волгоград, 1994. С. 14-24
144. Серебренников Б.А. Языковая номинация (Общие вопросы) М., 1982. С.19.
145. Серебренников Б.А. Роль человеческого фактора в языке. Язык и мышление. - М., 1988.
146. Сиротинина О.Б. Языковая личность и факторы, влияющие на ее становление // Термин и слово. Межвуз. Сб-к. Нижегородский ун-т, Н.Новгород, 1997.
147. Скаб М. С. Семантико-граматична структура українського вокатива: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук / М.С. Скаб. – Київ, 1988.
148. Смоляр, Л. О. Гендерна рівність та гендерна демократія-стратегічний напрямок розвитку людства в ХХІ столітті / Л.О. Смоляр. - С .70-82
149. Солнцева Н.В. Сопоставительный анализ зоонимов русского, французского и немецкого языков в этносемантическом аспекте: автореферат дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Ин-т языкознания РАН. - Омск, 2004

150. Сонич Т.П. Языковое выражение некатегоричности в свете коммуникативно-прагматической грамматики // Прагматика и структура текста. М., 1983. Вып. 209. С. 57-70.
151. Степанова М. Д., Хельбиг Г., Части речи и проблема валентности в современном немецком языке, М., 1978;
152. Стернин И.А. Коммуникативное поведение в структуре национальной культуры // Этнокультурная специфика языкового сознания. М., 1996. С.97-112.
153. Стернин И.А. К проблеме дейктических функций слова: Дис. .канд. филол. наук. М., 1973.
154. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. - М.:Наука,1973. - 366 с.
155. Сухих А., Зеленская В.В. Прагмалингвистическое моделирование коммуникативного процесса. - Краснодар: Изд-во Кубанск. ун-та, 1998.
156. Телия В.К. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. - М., 1986.
157. Телия В.Н. Номинация // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. 2-е изд., доп. М. : Большая Российская энциклопедия, 2002.
158. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация: (Учеб. пособие) - М.: Слово/Slovo, 2000. - 624 с.
159. Торсуев Г.П. К вопросу об интонационной структуре обращения в современном русском языке. М.: Просвещение, 1971. С. 242
160. Труб В.М. Об одном подходе к семантическому анализу, использующему семантическую валентность слов // Машинный перевод и прикладная лингвистика. 1971. вып. 14.
161. Тюкалова Н.Е. Имя собственное во французском языке: автореферат дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05 / Рос. гос. пед. ун-т им. А.И. Герцена. - Санкт-Петербург, 2006

162. Уфимцева А. А. Слово в лексико-семантической системе языка.- М., 1968. 272 с.
163. Филин, Ф.П. О лексико-семантических группах слов Текст. / Ф.П. Филин // Языковедческие исследования в честь академика Стефана Младенова. София, 1957. - С. 523-538.
164. Фирсова Н.М., Чеснокова О.С. Обращение в современном испанском языке. — М.: Изд-во УДН, 1987. 92 с.
165. Формановская Н. И. Культура общения и речевой этикет : науч.- популяр. изд. / Н. И. Формановская. – М. : Икар, 2002. – 236 с.
166. Формановская Н.И. Функциональные и категориальные сущности устойчивых формул общения): Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. М., 1979
167. Фофин А.И. Репрезентация Фрейма "любовь" во французском языке: автореферат дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05 / Иркут. гос. лингвистич. ун-т. –Иркутск, 2004
168. Хангилдин, В.Н. Татар теле грамматикасы / В.Н. Хангилдин. Казан: Тат. кит. нәшр., 1959. - 497-498 б.
169. Хельбиг Г. О валентности глагола в современных лингвистических исследованиях //ИЯШ, М; №6,1971.
170. Холодович А , А. Опыт теории подклассов слов // Холодович А. А. Проблемы грамматической теории. Л., 1979. С. 228—229.
171. Холодович А.М. Синтагматическая обусловленность лексической семантики. Рига, 1980.
172. Хомяков В.А. Некоторые типологические особенности нестандартной лексики английского, французского и русского языков // Вопросы языкознания. - 1992. № 3. - С. 94 – 105
173. Черемисина Н.В. Русская интонация: поэзия, проза, разговорная речь. М., 1982.

174. Чирко Т.М. О выделении коммуникативно-интенциональных типов высказываний Текст. / Т.М. Чирко // Функционирование языковых единиц в речи и в тексте: Межвуз. Сб. Воронеж, 1986. - С.
175. Шамратова А.Р. Семантика эмотивов любви в английском и французском языках: автореферат дис. ... канд. филол.: 10.02.20 / Башкир. гос. ун-т. - Уфа, 2006
176. Шахматов А.А. Синтаксис русского языка. - М.: Наука, 1963.
177. Шаховский В.И., Жура В.В. Эмоциональный дейксис говорящего в межличностной ситуации // Вопросы языкознания. – 2002. – № 5.
178. Шаховский В.И. Значение, эмотивная валентность языка и речи //ВЯ,№6, 1984.
179. Шведова Н.Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи,- М.: Изд-во АН СССР, 1960. - 377 с
180. Шейдаева С.Г. Столкновение разных языковых личностей в ситуации неточного цитирования // Вестник удмуртского университета. Филологические науки. 2006. № 5(2). – С 175-184.
181. Школьник Л.С. Некоторые психологические проблемы речевого возде В.Н. Ярцева. М: Советская энциклопедия, 1990. - С. 340-341.
182. Школьник Л.С. Речевое воздействие: основные проблемы и исследования // Проблемы организации речевого общения. - М., 1981. - С.24-31.
183. Шумакова А. П. Французский афоризм как текст : : автореферат дис. ... кандидата филологических наук : 10.02.05 / Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова – М., 2006
184. Шрейдер Ю. А. Логика знаковых систем (элементы семиотики). М., 1974. С. 61.
185. Щерба Л.В. О тройном аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании // Изв. АН СССР. Отдел общественных наук, 1931.- N 1.- 113—120с.

186. Эрвин-Трипп С.М. Язык. Тема. Слушатель. Анализ взаимодействия // Новое в лингвистике.- Вып. VII. Социолингвистика. М.: Прогресс, 1975. -С.336-362.
187. Яценко Т.І. Чи є звертання членом речення / Т.І. Яценко // Синтаксична будова української мови. – Київ: Наукова думка, 1968. – С.83-92.
188. Adams J.K. Pragmatics and fiction. - Amsterdam; Philadelphia: Benjamins, 1985. - 78 p.
189. Adler M.K. Sex differences in human speech. - Hamburg: 1978. -151 p.
190. Aebischer V. Le pouvoir du mot // Langage et societe.- N25,sept.19831.-P.75-85
191. Aebischer V. Les femmes et le langage.- P.: PUF, 1985. - 200 p.
192. Alvarez-Pereyre F.Elements pour une syntaxe des termes d'adress. –
Режим доступу :
http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/lfr_0023-8368_1977_num_35_1_4833
193. Ballard, M. (2001) : Le nom propre en traduction. Ophrys, Paris.
194. Bally Ch. Traité de stylistique française. Paris, 1909.
195. Beauvoir, Simone de. Le deuxieme sexe. 1.-P. : Gallimard, 1949. – 395 p.
196. Beauvoir, Simone de. Le deuxieme sexe. 2.-P.: Gallimard, 1962. – 577 p.
197. Bolinger D. Intonation signals of subordination// Proc. XI-thAnnual Meeting of the Berkeley Linguistic Soc, 1984. - P.401- 414.
198. Bonvillain N. Women and Men. Cultural Constructs of Gender. Prentice Hall, 1995. - 291 p.
199. Boyer H. Eléments de sociolinguistique.- P.: Dunod, 1991. - 147 p.
200. Braun F. Terms of Address. Problems of Patterns and Usage in Various Languages. Berlin, 1988. - 309p.

201. Brown P., Fraser C. Speech as a Marker of Situation // Social Markers in Speech. K. R. Scherer, H. Giles (Eds.) Cambridge: Cambridge University Press, 1979.-P. 33-62.
202. Brown R., Gilman A. The Pronouns of Power and Solidarity // Language and Social Context: Selected Readings. P. P. Giglioli (Ed.). - Harmondsworth: Penguin, 1979. p. 252-282.
203. Brummert U. "La parole naissante" des femmes dans le mouvement occitan // Language et Societe.-1980, N 11. - P. 33-41.
204. Bustin-Lekeu, F. Tutoiement et vouvoiement chez les lycéens français. The French Review XLVI, 1973, pp. 773–782.
205. Buisse A.-M., Lay W. L'éducation familiale: un espoir pour la femme et pour l'Europe // Objectif Europe.- 1992, № 19/20. - P.25-27.
206. Cameron D. Feminism and Linguistic Theory. Macmillan Press, Ltd, 1992.
207. Charaudeau P. Language et discours: Elements de semiolinguistique (theorie et pratique). - P., 1983.
208. Claudel, Ch. Comparaison du genre interview de presse en français et en japonais :une approche énonciative et pragmatique à travers la notion translangagière de figure,Thèse de doctorat nouveau régime, UFR des Sciences du langage, Université de la Sorbonne , nouvelle-Paris 3,2004
209. Coats, J. Women, men and language. A sociolinguistic account of sex differences in language. N. Y.: Blackwell Publishers, 1986.-518 p.
210. Coffen, B. Histoire culturelle des pronoms d'adresse: vers une typologie des systèmes allocutoires dans les langues romanes, Paris: Honoré Champion.2002
211. Commaille J. Les stratégies des femmes.- P.: Editions la Découverte, 1993.- 189 p.
212. Curme, G.O. A Grammar of the English Language. Vol. 3, Syntax / G.O.Curme. -Boston, 1930.-616p.

213. Darre J.P. Que cherchent les sociolinguistes? // Langage et Societe. - sept. 1981, N 17. - P. 59-65.
214. Dauzat A. Les diminutifs en fran9ais moderne. Le fransais moderne, 1955, N 1, p-13-20.
215. Declambre P. Le texte et ses variations: Ou comment se pose la question du choix des mots dans la reelaboration textuelle// Manuscrits-écriture production linguistique. - P., 1983. - P.37-50.
216. Delbecque N. (Éd.) Linguistique cognitive. Comprendre comment fonctionne le langage. Champs linguistiques. De Boeck. Duculot, 2002.
217. Dewaele, Jean-Marc .Vous or tu? Native and non-native speakers of French on a sociolinguistic tightrope. International Review of Applied Linguistics in Language Teaching (IRAL), 2004, 42 (4), pp. 383-402.
218. Dokulil M. Tvoreni slov v cestine, I Teori odvosovani slov / M. Dokulil. – Prahe, Nakladatelstvi Ceskoslovehske Akademie Ved, 1962. – 264 p.
219. Du Marsais M.. Des tropes ou Des diférents sens dans lesquels on peut prendre un même mot dans une même langue (document est extrait de la base de données textuelles Frantext réalisée par l'Institut National de la Langue Française (INaLF)) // [http :gallica.bnf.fr/](http://gallica.bnf.fr/)
220. Dubois D. Determination biologique et specificite psychologique du langage human// Pensee. - 1980. - №211. - P.43-59.
221. Ervin-Tripp S.M. Sociolinguistic Rules of Address // Sociolinguistics Selected Reading / Ed. By J.B.Pride and J.Holmes. Harmondsworth, 1972.- P. 53-61.
222. Ervin-Tripp S.M. Sociolinguistics // Advances in the Sociology of Language. Vol.1. J.A.Fishman (Ed.). - The Hague: Mouton, 1976. -P.15-91.
223. Evans V. Lexical concepts, cognitive models and meaning-construction // Cognitive linguistics. 2006. № 17–4. P. 491–534.

224. Evans D.A. Situations and speech acts: Toward a formal semantics of discourse.-N.Y., 1985.
225. Fairclough N. Discourse and Social Change. Cambridge, 1992
226. Fraisse G. La raison des femmes.- P.: Plon, 1992. - 294 p.
227. François F. Analyse linguistique, normes scolaires et différenciations socio-culturelles // Conduites langagières et sociolinguistique scolaire / Lajlgage. - sept.1980, N59.- P.25-52.
228. Gadet F. Le français populaire / Que sais-je, № 1172.- P.: Presses univ. de France, 1992.- 128 p.
229. Gaudin F., Guespin L. Initiation à la lexicologie française. De la néologie aux dictionnaires. Champs linguistiques. Duculot, 2000.
230. Gruaz C., La Dérivation suffixale en français contemporain, Publications de l'université de Rouen, n° 114, 1988.
231. Guillaume G. Le problème de l'article et sa solution dans la langue française. P.: Hachette, 1919- - 318 p.
232. Guigo D. Les termes d'adresse dans un bureau parisien. – Режим доступа :http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/hom_0439_4216_1991_num_31_119_369402
233. Guiraud P. L'argot. Presses universitaires. Paris, 1964.
234. Guiraud P. Le français populaire / Que sais-je, N 1172.- P.: Presses univ. de France, 1965.- 116 p.
235. Hachette. Dictionnaire encyclopédique. Edition , 2001
236. Halimi G. La cause des femmes.- P.: Gallimard, 1992. – 305 p.
237. Hanquet H. Femmes et pouvoir // Objectif Europe. - 1992, № 19/20. - P. 28-32.
238. Hasselrot B. Etude sur la vitalité de la formation diminutive française au XXe siècle. Uppsala: Studia romanica Up-saliensia, 1972. -112 p.
239. Havu Eva. Les stratégies d'adresse en finnois et en français : réflexions d'une « identité », Université Paris 3 - Sorbonne Nouvelle

240. Havu Eva. « Les stratégies d'adresse en français et en italien », Les enjeux de la communication interculturelle, Montpellier 5-7 juillet 2007
241. Hérisson Ch.D. Le diminutif hypocoristique "petit". -Le Français moderne, 1956, N 1, p.35-47; N 2, p.113-123
242. Hjelmslev L. 1935 La catégorie des cas. Etude de grammaire générale. Première partie. Acta Jutlandica VH, 1. Aarhus, 1935. 184 p.
243. Irigaray L. L'ordre sexuel du discours // Le sexe linguistique / Langage.- 1987, №85.- P.81-123.
244. Jespersen O. Language: Its nature, development and origin. - New York: Norton, 1964.- 448 p.
245. Jespersen O. The Woman // The Feminist Critique of Language. Ed. by D.
246. Kerbrat-Orecchioni, C. (1992) : Les interactions verbales. Tome II, Paris, Armand Colin
247. Kofman S. L'énigme de la femme. La Femme dans les textes de Freud.- P.: Ed.Galilee, 1980.- 275 p.
248. Kupisz K. Elle et lui. Problématique féminine des Essais. - Lodt, 1985.- 93 p.
249. Lagorgette D. Etude des fonctions pragmatiques des termes d'adresse en ancien et moyen français ", à soumettre à la Revue de Philologie, Univ. d'Helsinki. 2007,
250. Lagorgette D. Termes d'adresse, insultes et notion de détachement en diachronie, Cahiers de praxématique, 40, « Linguistique du détachement », dir. by F. Neveu ; pp.43-69.
251. Lagorgette D. Termes d'adresse et verbes de parole en moyen français : approche pragmatique », Actes du colloque Ci-Dit, Université libre de Bruxelles, S. Marnette, L. Rosier (eds.), Paris, L'Harmattan.
252. Lakoff R. Excerpts from Language and Woman's Place. In Vetterling-Braggin, 1981. - pp. 60-67.
253. Le Grand Robert de la langue française, Paris, Le Robert, 1986

254. Lehmann Sabine. L'évolution des termes d'adresse à contenu social en ancien et en moyen français. – Режим доступа : <http://corela.edel.univ-poitiers.fr/index.php?id=1610>
255. Long, R.B. The Sentence and Its Parts, a Grammar of Contemporary English / R.B.Long. Chicago and London. The University of Chicago Press, 1962. - 528 p
256. Marcellesi J.-B., Gardin B. Introduction à la sociolinguistique. La sociolinguistique sociale.- P.: Larousse, 1974.- 263 p.
257. Marchal C., Ribery C. Rapports de sexage et opérations énonciatives // Langage et société.- juin 1979,N8.- P.31-54.
258. Max K., Adler M.J. Naming and Addressing. Hamburg. 1978. - 281p.
259. Michel A. Le féminisme / Que sais-je, N1782.- P.: Presses univ. de France, 1999.- 128 p.
260. Moers E. Literacy Women (London: The Women's Press, 1978)
261. Morali-Daninos A. Sociologie des relations sexuelles / Que sais-je, № 1068.- P.: Presses univ. de France, 1982.- 128 p.
262. Olivieri C. Les appellatifs // Le français dans le monde. - 1980. - № 4.
263. Onions C.T. Modern English Syntax. N. Y., 1971.
264. Pence R.W. A grammar of Present-day English. N. Y., 1947.
265. Perret D. Les appellatifs (analyse lexical et actes de parole) // Langages. n.17. 1970. P. 35-39.
266. Perrot M. The New Eve and the Old Adam: Changes in French Women's Conditions at the Turn of the Century. In: Behind the Lines: Gender and the Two World Wars. – New Haven: Yale Univ. Press, 1987. – P. 78-132.
267. Remi-Giraud S. Délimitation et hiérarchisation des échanges dans le dialogue // Décrire la conversation / Sous la direction de J.Cosnier et C. Kerbrat-Orecchioni.- Lyon: Presses univ. de Lyon, 1987.- P.17-72.
268. Ribery C. Theorisation des rapports de sexe dans les textes ethnologiques // Langage et société.- sept.1981,N17.- P.102-106.

269. Richterich R. Les situations de communication et les types de discours // *Le Français dans le Monde*. - 1976, № 121.- P.30-35.
270. Saugstad P. A theory of language and understanding. – Oslo, 1980.
271. Saussure F. de , *Cours de linguistique générale*, éd. Payot, (1913)1995
272. Showalter E. *A Literacy of their Own: British Women Novelists from Bronte to Lessing*. - Princeton, 1977. – 312 p.
273. Showalter E. *Sexual Anarchy. Gender and Culture at the Fin de Siecle/* - London: Virago Press, 1996. – 115 p.
274. Weil S., Rameau L. *Trésors des expressions françaises*. - P.: Belin, 1981. - 223 p.
275. Winter W. *Vocative and Imperative / W. Winter // In J. Puhvel (ed.), Substance and Structure of Language*. – Berkeley: University of California Press, 1969. – P. 205-223.
276. Wunderlich D. *Grundlagen der Linguistik*. - Hamburg, Buske Verlag, 1974 - C. 77.]
277. Zlatoustova L.V. Kedrova G.Y. *Perceptive and acoustic characteristics of emotions: A typological research based on the material of languages with different structures // Proc. XI-th ICPHS*. - Tallin, 1987. Vol.3. - P.218-221.
278. Yaguello M. *Les mots et les femmes*.- P.: Payot, 1987.- 202 p.
279. Yvon H. *La notion d'article chez nos grammairiens*. -*Le Français moderne*, 1955, N 3, p.161-174.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Андрухович Ю. Московіада. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. — 152 с.
2. Бердник О. Хто ти? — Київ: Дніпро, 1987. — 520 с.
3. Дашвар Люко .Село не люди . — Клуб Сімейного Дозвілля, . — 2007. —270 с.
4. Захарченко В.І. Смерч. Дім під ясеними: Повісті. Оповідання. Новели. — Серія «Сучасна українська література». — К.: Укр. Письменник, 1999. — 217 с
5. Захарченко В.І. Громова літо. Дім під ясеними: Повісті. Оповідання. Новели. — Серія «Сучасна українська література». — К.: Укр. Письменник, 1999. — 217 с.
6. Захарченко В.І. Чекання/ Василь Захарченко // Дім під ясеними: Повісті. Оповідання. Новели. — Серія «Сучасна українська література». — К.: Укр. Письменник, 1999. — 217 с.
7. Коломієць О.Ф. Дикий ангел. /Олексій Коломієць // Планета оповідань — К.: Мистецтво, 1990. — 287с.
8. Коломієць О.Ф. Спасибі тобі, моє кохання!/Олексій Коломієць // Планета оповідань— К.: Дніпро, 1969. — 372с.
9. Марченко І. Музей нашої пам'яті. — Літературно-художній та громадсько-політичний журнал Національної Спілки письменників України «Березіль». — №7-8. — 2008. — С. 116 – 162
10. Роздобудько І. Гудзик. — К.: Нора-Друк, 2011, - 240 с.
11. Роздобудько І. Зів'ялі квіти викидають. — К.: Нора-Друк, 2011, - 240 с.

12. Росич О. Останній забій. - К.: Смолоскип, 2003. - С. 424 - 470.
13. Савчук О. Згубна звичка / О. Савчук // Літературно-художній та громадсько-політичний журнал Національної Спілки письменників України «Березіль». - № 1. – 2004. – С. 83-112.
14. Тарасюк Г. Гаспид і Маргарита.
15. Тарасюк Г. Сестро моєї самотності . К.: «Освіта України»,2010.-
16. Adler Ph. Qu'est-ce qu'elles me trouvent? – Paris: Éditions Balland, 1990. – 240 p.
- 17.Cocteau J. La machine à écrire // Paris theatre. - 1954. - N. 81.- P. 21-64.
- 18.Gavalda A. Je l'aimais. – Paris: J'ai lu, 2007. - 154 p.
- 19.Gavalda A. Je voudrais que quelqu'un m'attende quelque part. - Paris: J'ai lu, 2008 - 160 p.
- 20.Groult B. et F. Le féminin pluriel. –Paris: Editions Folio, 1976. - 308 p.
21. Merle R. Derrière la vitre. – Paris: Gallimard, 1970. – 540 p.
- 22.Merle R. Week-end à Zuydcote. - Paris: Gallimard, 1949. - 250 p.
- 23.Pennac D. Au bonheur des ogres. - Paris: Editions Gallimard, 1985. – 287 p.
- 24.Pennac D. La petite marchande de prose. – Paris: Editions Gallimard, 1989. – 402 p.
25. Sagan F. La robe mauve de Valentine. Paris: Julliard, 1963. – 160 стр;
26. Sagan F. Les faux-fuyants. – Paris : France Loisirs, 1992. - 176 p.
- 27.Sagan F. Un certain sourire. - М.: Менеджер, 2004. – 128 с.
- 28.Sagan F. Un piano dans l'herbe. - Paris: Flammarion. 1970. – 184 p.

29.Schmitt E.-E. Monsieur Ibrahim et les fleurs de Coran. – Paris : Albin Michel, 2001. – 85 p.

30.Schmitt E.-E.Oscar et la dame rose. – Paris : Albin Michel, 2007. - 99 p.

31.Queneau R. Zazie dans le métro. - Paris: Editions Gallimard, 1959